

ՀԵՂԻՆԱԿ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Դ. ՄՈՌԱԼԵԱՆ
ՁԵՆԿԻՆԵՐԻ (Genium)

Autewe
Haroutioun Moralian
Ichenguilertsi (Brousse)

*

*

ՎՐԷԺ

VENGEANCE

ՅԵՂԻՍ ՄԻԼԻՈՆ ՄԵ ՆՍՅԱՏԱԿՆԵՐՈՒՆ

ԱՐԵԱՆ ՓՈԽ-ՎՐԷԺԻ ՁԱՅՆԸ

*

*

Վ.Վ.Վ. — Նստահանաց արիւնոյ զառուած
Կայծ մքն է անմահ հոգիներուն պէս աստուծացած
Վ.Վ.Վ. սիրոյ ստին մէջ երկինքէն ինկոյ կայծ մքն է ան.
Սիւս ունի՞ս, ամառ մը քիչ զայն, քա՛ղ բարբոթի ան :

*

Le Caire - 1931

Գ Ա Ն Ի Ր Է

1931

Deux mots

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

ՎՈՒՅՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ամեն բանն սուտը՝ զտարբան հայ մըն եւ եւ մեծ
եղեւնեկն վերապրող հայութեան պէս՝ զեղիս նրանցում
չեղի բաժանքը շնորհմ եւ, եւ սից մը աւելի ստուարակնի
դաւնուքիւնները ճաշակած եւ:

Ըստ հոգեբաններու քանի որ մարդկային սիրտը բոլոր
զգայարակներուն կեդրոնն է եւ այդ կեդրոնը քանի որ
չեցուն է (ի հարկէ զգայուն եւ յուզեալ արթն է խօսքս)
ստուարակնի դաւնուքիւնով, ասեղութեան եւ ցասումի ժամ-
րով, քիմիականի վրեժի շնորհով, եւ կամ սիրոյ նեղա-
րով, որ մը չէ որ մը դուրս պիտի ժայթի նրաբոխի մը
պէս:

Ինչ սիրտն ալ այսպէս ստուարակնի եւ շարժարակնի
դաւնուքիւններով շեղում՝ վրեժի շնորհով մը դուրս ար-
ձակեց արխանալիքի կայքակներուն նեւ. եւ եւ ստու-
արակնի դարձիս մեջ քրծում մեկը, զգացումն մղում
զրեցի այս գիրքս եւ քանի որ բարձրագոյն վարժարակներ,
գոյհն, հասնաբարուն, շիւտեւ եւ այլն յաճախած չեւ, սու-
նարակնի դարձիս մեջ մայր-քննութեան գիրքերը կարդարով
ուսումն սից քէ շատ սուտ եւ, ի հարկէ քննարկս գոյհն-
կանները բուն մը պիտի նեւեւ ինծի: Ինչ այս սուտիս քա-
ղիս սոցեւ քիոչ ու քստման պիտի նեւեւ քէ ծաղիկ ու
չու շուն:

Երբ քիոչ զնեւ, վրեժի նեւ պիտի շիւտեւ. երբ ծաղիկ
զնեւ, միջինն մը սուտը կանխարկներուն դախնեպան պիտի
նիւտեւ, եւ քէ որ քար նեւեւ շիւտ — խնայարարի մը
խօսքով — պիտի հաստեւ ինծի պատուար մը շիւտ: Անս-
այս է ինչ երկու խօսքս զիս քննարկարկներուն:

ՀԵՂԵՆԵՐ

S'antem

Խնի

ՄԱՅՐ

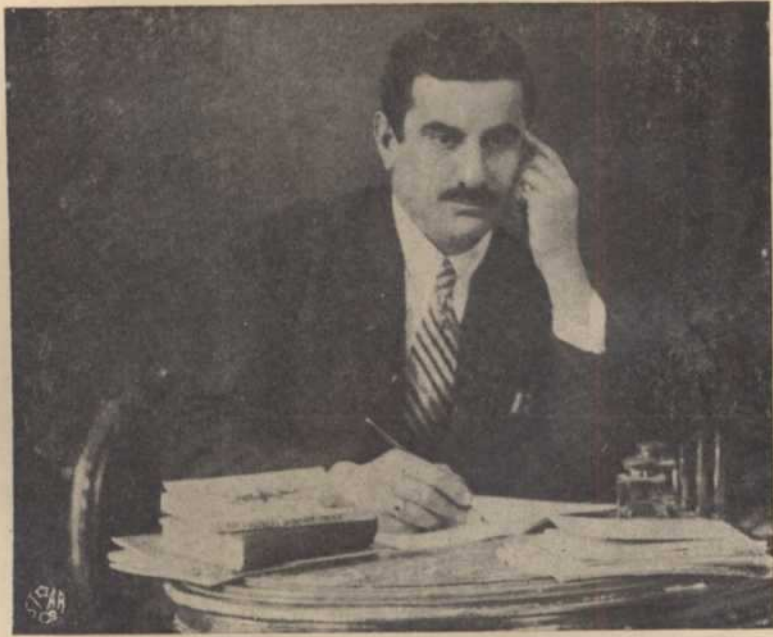
Մայր խանդակար, զորովագուր, պաշտելի, անմեան,
եկզակամբոյր, իմ բարի նահատակ մա'յր:

Հաւատ, յոյս, սէր ցոլացող, անբիծ սրտից սկիծկ
կաղորդուած եւ տառապանից ու չարչարանից նսեկն
ներշնչուած եւ անարգ բշխամիկն կողմէ չարչարուած կար-
նարոյր, արիւնահոս կուրծիկ կտորած ոսկորէն գրիչ մը
շինելով զրեցի այս մատնանք, արտասուար ոչկեռով
նուիրելու կամար լեզի: Է՛նդունէ՛ վիրաւոր սրտիս արիւն-
ներկ այս ծաղիկը:

Հանգիստ էս նուիրական եւ խնկելի անխնկեռու
եւ բիւր յարգանք էս անմահ յիշատակից, մա'յր, սուրբ
նահատակ մայր:

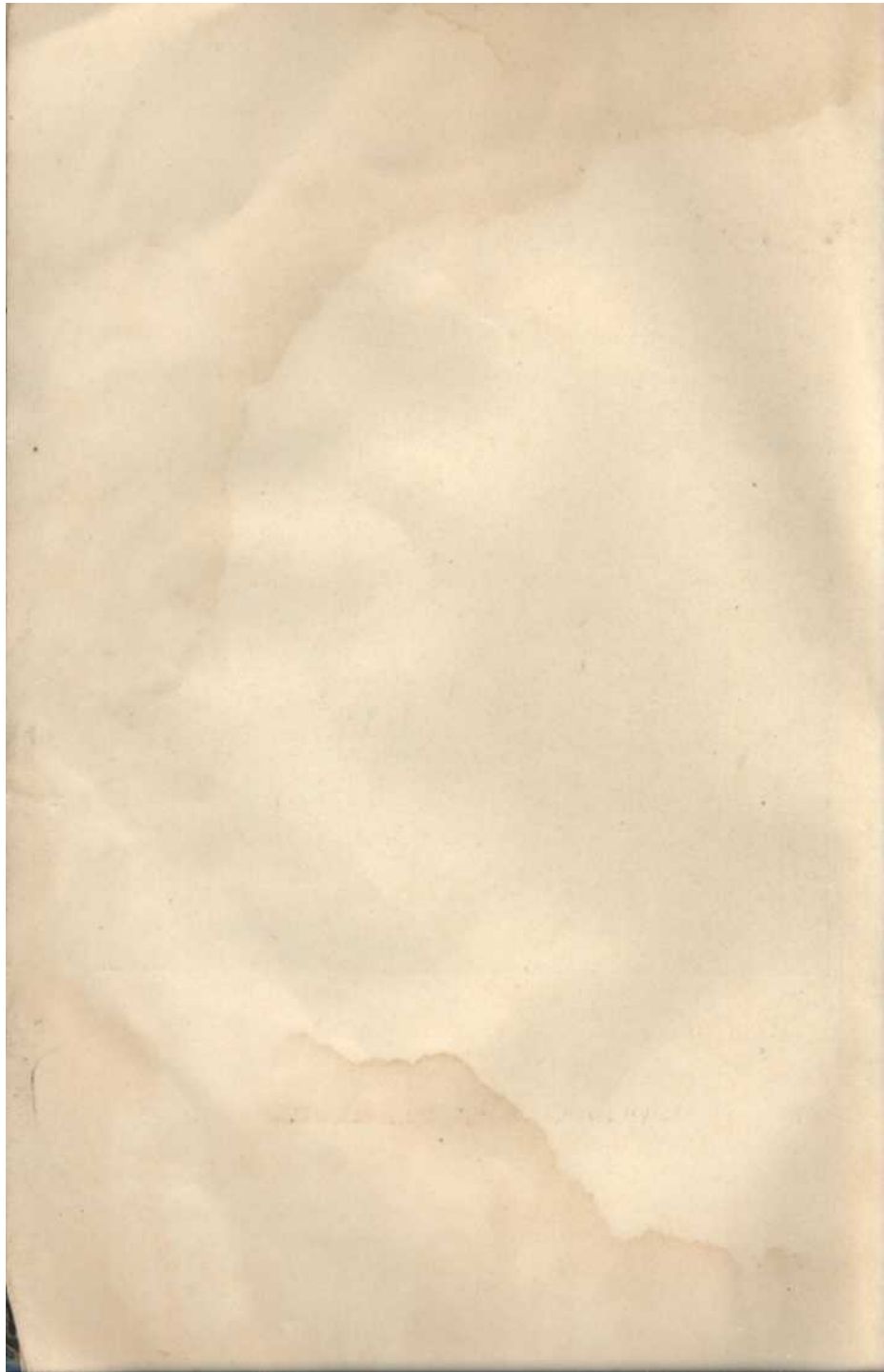

ՀԵՂԻՆՈՎԿԸ

ՅԵՐՈՒԹՐԻՆՆ Գ. ՄՈՐԱԼԻԱՆՆ

L'Auteur

Haroutioun Moralian

ՎՐԷՃ *Vengeance*

ՅԵՐ. զՈՐՈՒՅԵԱՄՔ ԻՅ՝ ԱՍՏՈՒԿԵՆ
ՊՐՈՏԻՄԻՑ ԼՈՂՈՅ...:

ՎՐԷՃ...

Միլիոն մը Լոյ նամասակներու արեան փոխ վրէժ...
Յաւասանց հոգիս խելայեզօրէն արբեցած
Այս պահուս կ'ուզէ բլլալ
Վրիժառու հեղձ մը անանուն...
Կասաղի հիզրա մը, հիւաղ մը եօթնազլուխ,
Յուշկապարիկ մը արխնախանձ...
Քարք մը, իժ մը արեան ծարսի,
Օձ մը՝ պլլուելու համար ցեղիս թեմախին,
Ժանսանոս ժանիքներս կողք խեմ, բզկեմ
Սեփն երակներէն արի՛ւն, արի՛ւն ծծեմ,
Եւ սա վրիժաժարու, հրասօչու հոգիս
Արեան պապակր յագեցնեմ...:

ՎՐԷՃ...

Միլիոն մը հոյ նամասակներու արեան փոխ վրէժ...
Տառապանքիս դառնութեան բաժակէն արբեցած,
Նամասակ ծնողացքս կրած շարչարաններէն,
Ու խանդակաք մօրս վեջին նայուածէն սիրս յեցուած
Իմ վրիժաժարու հոգիս
Կ'ուզէ բլլալ Լեռակէս դից մը անան
Արամազ մը շանթաժիգ, շանթրնկէց,
Եւ դարաւոր մեր սոսիսին կեանքին ծառք

Շանթաճարեկ ու արմատախիլ ընկի,
Եւ նեւեկ մտաւառ դժոխիսն մէջ...:
Գեներնին նարնասոզ բոցերուն մէջ
Վառել, մոխրացնել այդ նզովի ծառք...
Ու բուխ մը կերպարանն տոնելով
Անիծուած աւերակներուն վրայ նուալով, նշուով
Գիշեր ցերեկ թեւածեմ
Եւ ի սիւրճա աշխարհի սարածուած հայութեան
Աւեւեմ ուրախ լուրը դարաւոր սոսիսն ծառին
Աւերման ու փնացման:
Ռապտուկի ցեղիս զաւակներուն
Արեւան ծարախ արեքը
Եւ մեռնողներուն հողիները հրնուին պան մը
Իրենց անձանք շիրիմներուն մէջ:

ՎՐԷԺ...

Միլիոն մը հայերու արեւն փոխ վրէժ...
Աւխարհի չորս ծագերը ցրուած ցեղիս զաւակները
Թող լսեն ցասուքը վիրաւոր ու սանջամար օրսիս.
Հայ մըն եմ ես, հայու զաւակ...
Միլիոն մը մարտիրոսներուն եւ մարտիրոսահիներուն
Ռուսականներէն ծնած ու մարմին առած:
Ցեղիս ստաւազանի դպրոցին մէջ ուսած,
Զարչարանի եւ խաչելութեան զոզոքութիւնները ելած,
Արեւան հապաղիմներու մէջ մկրտուած,
Ու միլիոն մը հաճասակներուն
Ազատութեան բազինին եւ խորանին վրայ հարստուած
Հայ մըն եմ ես, հայու զաւակ...:

Վրէժ...

Միլիոն մը հայ նահատակներու արեան փոխ վրէժ...

Հայու վրիժայորդ հոգիս կ'ուզէ բլլայ

Նեմեսիս մը վրէժխնդիր...

Կ'ուզէ բլլայ Ռուկանու շատուած մը կրակի ու բոցի

Եւ կուրծքիս նեղեւ բարբաղ սիրս

Բլլայ ասրուան հնոց մը,

Հեղէն շանք մը որ նեւեր զարբնէ...

Որ տալարայային եւ փոքրկայոյց երեքին մէջէն

Քինովանդիր հին հօր ասուածներու պէս

Շանքահարեմ ցեղիս անարդ բռնամիներ:

Վրէժ...

Սերպան ասուածային վրէժ...

«Տէ՛ր զօրութեամբդ Բս սասակեա գբռնամին հայոց...»

Տէ՛ր սառապանի դառնութեան բաժակէն զինովցած

Հոգիս հրէ մը բլլայ կ'ուզէ.

Ո՛հ, Տէր ներէ՛, ես հայ մըն եմ քեզ պաշտող՝

Սերունի մայր Հայասանի գաւակը, Բու անուանդ զոհուած,

Վրէժխնդիր հօր Ենովա ամենակարող՝

Գուն լուծէ սուր նահատակներու արեան փոխ վրէժը...

Ու երկնաւաթ հրովդ սնեւի ու կիզիչ.

Հրանդէ, վառէ, մոխրացուր, շանքահարէ

Մեր սխերիմ բռնամին ու հերանոսը, ու անոր անիծուած երկիրը

Սողոմ-Գոմարի, Սիրայիմի-Ազմայի պէս

Աւերակներու կոյս մը քրէ...

Գարնան զով գեփիւռներու միջոցով

Աւերակներու մոխիրէն մոխիր զրկէ...

Քու անուանդ զոհուած միլիոն մը հայ նահատակաց,

Անբող կիսամեռ երեխաներուն, լկուած աղջիկներուն,
Յոռոսուած հարսերուն, կախուած փետաներուն,
Մորթուած երիտասարդներուն, այրուած հայրերուն,
Չարզուած մայրերուն, զնկականարուած ծերերուն,
Սուիճանար պատանիներուն, հիւանդներուն,
Ու բռնաբարուած պարմանուհիներուն
Սուրբ հոգիներուն վրայ ցանկէ...
Որպէս զի՝ միլիոն մը հայ նահատակներու
Սուրբ հոգիները
Քնանան հանգիտօտ տունով մը:
Ու լուծուած բլլայ վրէժը
Միլիոն մը հայ նահատակներուն
Արեան փոխ վրէժը:

Դա հիտէ 1924

Յ. Երու

ՅԵՂԻՆ ՄԻԼԻՈՆ ՄԸ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒՆ ՈՒՆՏԸ

Le van du million de martyrisés Arméniens

ՎՐԷՃԻ ԶԱՅՆԸ... Զարդուած կեանքերս խրտուած է ան,
Միլիան մը մարտիրոսներս զանկերս խորէն,
Որով ինկան սարագրութեան սառապանքի նամբուն եզրը,
Արեան հեղեղներս մէջէն զուրս ցտակելով:
Այդ զարդուած զլուխներ ցեղիս միլիան մը կեանքերս
Հաւասեր, յոյսը, սէրը եւ երազներն են, որով
Միացան հոգեկան ամենագոր ուժով մը
Եւ կառուցին Գողգոթա մը իրենց փերուած զանկերով.
Յեղին սառապանքի խաչելութեան զողգոթան,
— Քսաներոզ դարս Հայոց սուր զողգոթան —
Որուն վրայ չար ոգիներ իրախնամքի պար բռնած՝
Գիծախարս անզոյի, դիակակեր ազատներս կերպարանով
Լկիւած, չարչարուած, սարազի հայութեան
Կսխուած, հրկիզուած, բռնաբարուած, յոսուած,
Յեղիս մեռնող հոռիասակներուն փերուած զանկերուն մէջէն
Լախել կ'ուզեն անար ազգային իսկալը, անար արեան փրփուրը,
Շնորհելով իր ուղեղն, ու ծուծը լախելով:

Ո՞վ դու բռնակալութիւններուն էն վայրագն ու վայրենին,
Ո՞վ արիւնհոգակ ճիւղ... մարդակեր հե՛ռ:
Աշխարհի հայութեան ու մարդկութեան պատահաս...
Քու խողխողած անմամար զոհերդ կը խօսին փառքի մէջէն,
Կը խօսին մարտիրոսներս հողերը անմահներս լեզուով:
Ես լսեցի այդ աստուածային սրբազան վրէժի ձայնը...
Ո՞վ անզոյ, մանու սարափի վրայ բազաւերոզ հե՛ռ.

Քեղանի կոյս աղջիկներուն արխնները բնայեով հարթած
եւ խելայեղօրէն ուրախ զուարթ կայրայ նիւազ.
Փերուած զանկերու վրայ պարելով պոռացիք
«Ո՛ր է ձեր Ասուածը, քոզ գայ եւ ազատէ ձեզ»
Ա՛ն, հայր ունի իր վրէժինդիւր ենովան,
եւ պիտի գայ այն օրը երջանկաբէր եւ ուրախառիք,
Որ պիտի ննչէ վերապրող հայտնեան ականջին
Ասուածային սրբազան վրէժի ձայնը...
Ու այդ օրը արեւոյտներ պիտի ծագին
Մայր-Հայասանի կապուտակ երկնին վրայ,
Ազատութեան ծիրանափայլ արեւոյտներ...
Եւ անոր անուան զոնուած մարտիրոսներուն
Ու լիութեամբ, խոճսնգում կոյս աղջիկներուն
Թափած կարմիր կարմիր արխններով:
Հայրենիքի յաղթութեան դրօշակները պիտի ներկուին
Նուիրելու համար միացող բուրվառի պէս
Վրիժալուրդ, խրտոզ զանկերու անխնին,
Վերակենդանացած հայ փխնիկներուն...:
... Ո՛ն այդ օրը, անանուն դիւցազներու օրը,
Վրէժի ձայնը պիտի ննչէ եւ շեփարթ փայտուն,
Փառքի, յաղթանակի, յաւեժութեան երգը պիտի շեփարէ,
Վանագնի արեւին պէս շողազուն, դիւրիչ, ցոյարձակ,
Մեծն Տիգրանի, Քաջն Վարդանի օրէն մնացած
Արարատի մեղրահոս կուրծքին վրայ սնած, քառած
Կովկասեան հսկայ հսկայ արծիւներ խելայեղօրէն պիտի զօն
Ճախրատալաց Արեւելի երբեր պատելով հեւ ի հեւ,
Գիտասիչ, դիակակեր անզղներու, ազնուներու
Կերպարանք առած մարդակեր հրէշները,
Հայոց զոզոզրաններուն վրայ սաւառնող,
Պիտի լախուին, պիտի բզբուին եւ իրենց արխնը պիտի ծծուի

Հայ արժիւններուն երկայրի կտուցներով:
ՎՐԷՃԻ ԶԱՅՆԸ... Մեղանոյ՛ մեղեդիի մը նմո՞՞նն է
Թէ աննիւթական սուրբ ոգիներու խլրտւմ մը...
Խորնդաւոր սօսափուն մը տկանջիւ կը փափսայ,
Գարնան զով զեփիւռին սուլումին մէջէն,
Աշուն սիւժին, ամրան խորակին եւ ձմեռն բամփին
Արիւնով կարմրած նովին ալիքներուն նեւ...
Գունկան անապատներու աւազէն ծծուած արիւնին ձայնը.
Ու այդ կարմիր արեան փոխ-վրէժը նուիրական
Մինչեւ որ չի յաղեցուի,
Եւ նրէ՛ս ոտիսն արիւնը չի բախուի,
Հայ սիրտերուն մէջ անեղջ, մօսավառ, պիտի միայ միտ
Վրէժի ննոցը, իրեւ բուրվոտ նահատակներու շունչովը վառուած :

ՎՐԷՃԻ ԶԱՅՆԸ... Հայութեան համար նուիրական
Ու հրամայական ձայն մըն է ան աստուածային, որ
Անծայրածիր անապատներու զերեզմաննոցնեւէն
Եւ լուռ գիտերներու շարդի ծոցէն կուգայ.
Կտարածի, ետքաղանի մանաւանջ ձայնը...
Գամուկեան սուրին շեղբին ձայնը կը նօնի,
Գայրթական, ախար, անտէր հայութեան զլիւն վրայ...
Ու շարդուած նահատակներու սպիտակներուն բով
Մօնուան դամբանական երգող ծղրիքներու
Ու շղջիկներու ձայնը կը պատգամէ հայութեան
Տառապանի՛ շիւմասանին սարսազղեցիկ զարնուրանքը,
Աւազներու ծոցը բաղուող հայ կեանքերու սա՛նափի,
Տառապանի, խոսանգումի եղկելի ձայնը:
Պան մը կանգ առնենք այս աղաղակող ձայնին առջեւ.
Ան մեր պատշէլի նահատակ տխուրեղաներուն ձայնն է...
Կազմաւորեղաներուն, կորուսեղաներուն, մարտիրոսներուն

Միլիան մը հոյ նամասակներուն վրէժի ձայնը..

Լուս սառապանի ծովին մէջ ինկած

Չարչարանի ձայնն է : Լուսի՛ն...:

Լուսի՛ն : Տառապանի պանր խորհրդաւոր է.

Պահ մը դիտեցէ՛ք ձեր հոգիին աչքերով հեռուն

Չարչարանի եւ տառապանի խաչելութեան գողգորաները.

Հոն ուր ինկան հայոց քարձ կեանքեր

Ազատութեան ի խնդիր իբր Բուռքեան նախագ՝

Տեւէ՛ք կասաղի, մայեզի, սաւսարածին հեւեր

Ճիւղաղային, մծղնեայ, անամն կիւրով արբին,

Մանուան հարանիքներու խրատանի զազարը հասած

Խելայեղօրէն պար կը պարէ դիտկներու վրայ...:

Լուսի՛ն : Զոհերու կարատաններ կ'անցնին

Լացող աչքերու անչեւէն դէպի տառապան...:

Անա մայր մը ցնցոյններու մէջ առած իր գաւակը.

Ծաղկասի դեռափրփ աղջիկ գաւակը սիրուն,

Իր լացող պաղտոտ աչքերուն անչեւ կասաղիօրէն,

Դեւի շուայտութեամբ, հրէշային վայրենութեամբ կը լլկեն

Ու մարտիրոսանի աղջիկը անողո՛ք

Նակասաղբով, իր արունիք կարմիր պատանով

Կը յանձնուի անողո՛ք եւ ցուրտ մահուան գիրկը :

Եւ խանդակաբ մայրը՝ ի շեւ իր աղջկան հոգեվարէին.

Խենթեցած, արեան մէջ լողալով կասաղիօրէն

Դեւ դանիներուն վրայ կը յարձակի լափելու համար զանոն :

Ու անա անհրական մօր աչքեր կը փորեն,

Մազերէն կը Բաւեն արեան հապաղիմներու մէջ լողացող

Իր անձեշացած աղջկան դիտկին վրայ կը նետեն...:

Լուսի՛ն : Մանուան հարսանեաց բափօրը կը Բալէ.

Տառապանի շարչարանի գողգորաներէն մազլցելով

ՀԱՅ ՅԵՂԻՆ ԳԱՆՊԵՐՈՂ ԿԱԶՄՈՒԱԾ ԳՈՂԳՈԹԱՆ

Le Golgotha formé par les crânes du peuple Arménien

ՀԱՅ ԳԱՂՔԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ ԵՐ ԱՆՊԱՏՆԵՐՈՒՆ ԽՈՐԷ ԽԱՀՈՒԱՆ ՍՏՈՒՆԵՐԻ ԽԷՋ

*Une famille Arménienne déposée dans le désert dans
l'ombre de la mort*

Գաման մանն է որ կ'իշխէ հայութեան վրայ :
Ասուած ո՛ւր է... իր մանուան պսակաւ որո՞ւ է
Միքէ զիննր պատուոյ հայերո՞ւն համար դրուած է
«Յայնժամ մասնեցին զձեզ ի նեղութիւնս եւ
«Սպանանեցին զձեզ՝ եւ եղիցի՛ր անցեալ յամենայն
«Ազգաց վասն անուան խնայ... բայց վա՛յ իցէ յեաց
«Եւ սննուաց յաւուրան այնոսիկ...»

Կուրծի՛ն : Մանու հարսանեաց խախնանքի քափօրը
Անոր զաղքական սարագիր զաներուն կարաւանը կ'անցնի :
Ի զո՛ւր զեղանիս զեղանաւ դեռաւի հարսերը ճնօյս
Նամասակ սիրելիին համբոյրին տեղ զեխ քանցին
Իրենց լուսավառ դէմերուն ու իրենց վարդակաւմիր աթերուն
Ի զո՛ւր, անա՛ յաւուրան այնոսիկ՝ յղի հարսին
Արգանդը նեղելով, իր սաղմին մէջ իսկ
Հայ անմահ հագին, սերունդը սպաննել կ'ուզեն.
Ու նորածին սննու հա՞րսը հապա իր երեխայով
«Յաւուրան այնոսիկ...» որ իր փոքրիկ քարիկներով
Անօրի ծարաւ իր մայրիկին շոքած կուրծէն
Չարցած սինէն, արխնա՛նս արտին ծիծիկն ակէն
Կարիլ մը կար ծծել կ'ուզէ : Անա՛ զանիւնները
Նորածին հարսին կուրծիկն վրայ անոր
Զուկին գլուխը կը կտրեն :
Տեղին տառապանքի զոզոքաներէն կը հոսի
Արիւնը՝ ու կայլակնացայ շարունաներու մէջ
Ջարդուած գլուխներն են որ կը խաղան :
«Պաներոզ դարու ոսոխին անժխտելի վայրագութիւնը
Ու այդ քարոյուած գլուխները փոքրիկ երախաներու
Ցիցերու ծայր անցրնելով կը պռուան
«Եւ Ասուածը քող զայ ազատէ ձեզ...»

Ու «խառնանք յայնոսիկ» ի փառս «վասն ամուսան»
Զսնուողներուն ձայները կը մարին իրենց վերջին շունչին
Հեռ սրտայով «Ասուած, Ասուած...»
Ասուած ո՞ր է, անչորհի հորերուն մէջ նեճուած
Կենդանի կիսամեռելայներուն ձայնը բոլ յո՛ւ,
Զօրաւոր մասն է որ կ'իջիւէ ամէն կողմ
Ալիներ ծնողները անկաւոյ խաբէլու, ցուպին յեշած
Տառապանքի, սարսուռութեան կարաւանէն բախիւածները
Անօրի, օտարու, մեղի, հիւանդ մայրերը, հայրերը
Ազատիչ գրասիրտ... մահուան կը ցանկան քան Ասուածոյ :
— Մա՛ն, շուտ հասիր եւ ազատէ մեզ այս տառապանքէն,
Ու մասն ալ կարծես յոգնած այլեւս իր սիրած սարափէն,
Կ'ուսանայ չգար ազատելու ձեռ-հիւանդները :
Եւ սակայն ձեռ-հիւանդներուն մարմինները
Կ'նդակ մը շէն արծեռ այլ լուցիկի մը կը բաւէ :
Ու անոն տեղն ու տեղը խառայկներու բոցին գո՞ կ'երթան անոնք :
ԺՊ դարու հաւատանքներու մահուան տումը,
Գծախային շարչարանները կը շարաւաղուին,
Անաւոր ուրաւականները մարմին առած
Մահու հարսանեայ կոչնականներ են եղած .
Զարդուած գլուխներով խախնանքի սեղան
Ու բարձ կոյսերու մտքուած միտքով
Գինիի տեղ արիւն լեցուած ամաններ Հայոց Ասուածոյն
«Յաւուրան այնոսիկ...» կարծես երկիւնքի Ասուածն ալ
Գողանար, մեծ եղեւնի դիակակեր Մոզոփէն
Ու պատերազմի շատուած Արեւէն...
Ռոնք մարդկային կեանքերը կը հնձեն
Իրենց քառասուրակ նմոյցներուն տներուն ներքեւ...
Իր շունչով իր մարմինին տէս շինուած մարդերը

Վեանները կը փերուին անխոր օսնակոխ ըլլալով
«Յաւուրան այնուիկ՝ եղիցի տեկի վասն անուան իւրոյ...»
Ու կը շարդուին մանիկէ մանգաղին ներքեւ
Արձակուած մահուան հանդէսը փառապանծօրէն կատարելու
«Յաւուրան այնուիկ... ի փառս Աստուծոյ...» :

Քսաններոյ դարու հայոց զանկերով շինուած նոր զոզոքան
Որ կանգնեցաւ Տէր-Ջորի անապատին մէջ.
Տօբակէզ աւազներուն խոր,
Տառապող հայոց ու ծնողացս այրող, չարչարուող
Վեաններուն անսուր պատկերն է ան.
Անոնք յոյսերով, իղձերով հառաչաններով եւ իրենց
Ջարդուած զանկերովը կերտեցին ցեղիս զոզոքան
Քսաններոյ դարու հայոց նոր զոզոքան
Ռունքն ընդերքէն կը ձայ վրէժի ձայնը :
Իւր ան պիտի խրատայ դարերու ընդմէջէն
Անսուր զոռումով մը գալիք սերունդներու
Ականջին. իբր շեփոր պիտի հնչէ վրիժակոչ,
Նամասակաց անիւններէն վերակենդանացած հայ փիւնիկներուն՝
Իրիլիան մը հայ նամասակներուն արեան փոխ վրէժի ձայնը...

... Տէր-Ջոր: Տարագիր հայութեան արցունքի ու արեան հովիտը.
Չարհուրեկի անցեալ, գարբիացած դրդիւն մը սարսափի,
Ականջիս կը հասնի, երազի մը պէս մղձաւանջով լի :
Ու հողիս խորատուզուած՝ զարհուրանքի, տառապանքի
Չարչարանքի այդ զանկերով զոզոքաններուն ծոցը՝
Պրտեանէ ամէն մէկ շարդուած, փերուած զանկի մէջ Նեմեսիս մը,
Արամազդ մը, վրէժխնդիր՝ Եհովա մը հզօր ամենակարող :
Ու վազը, հայոց զանկերով կերտուած նոր զոզոքան՝

Տիեզերաստանն հրաբուխի մը պէս պիտի պոռկայ...
Իր կրակէ բոցով հեղեղներ տեղացնելու
Արիւնառուտ. հրէշածին մեր սոսիսին զանկին վրայ...
Ու սասուածներու շինած օրէնքի եւ արդարութեան,
Եւ իրաւունքի շեփոքը հրեշտակներու բերնով պիտի զոռայ
«Ահա՛մ ընդ սասմայ, ակն ընդ ակամ, զանկ ընդ զանկի...»
Ու պիտի զոռայ յազեցում, լուծուած վրէժին փողը
Միլիոն մը նաճասակներու արեան փոխ վրէժին ձայնը...:

...
Ու սարիներ առաջ բարձր՝ արիւնաներկ նամբաներէն...
Արձագանգ մը կուգայ ականջիս՝ արձագանգ մը դողատարուռ.
Չայն մը հոգեգրու, դիւրիչ, մելանոյց ի ման է յարուրին
Քնարեղակ աշուղի ձայն մը հայրենագուրկ անէր՝
Անհրահիւսն քափառական կը շուէ դէպի անձանօրը,
Իբր սասուակ մը սարագիր մտաշխարհաց երկինքէն
Ամպրապայլն մերկաշունչ երբեքին ծոցէն հեւ ի հեւ
Շանքացայտ քամիէն քեւեր առած երկնապայ կը թռչի
Սրբունքի հովիտներէն, արիւնաներկ նամբաներէն, դաշտերէն
Տառապանքի աշխարհէն զուլումի նիրաններէն...
Նանասակ ցեղին ստրապիլի թո՛ւ ու թո՛նէն, խաւարէն սաւառներով
Խաչելութեան զողորմաներուն վրայ իյնող նաճասակներուն
Գիւցազնանման մարտիրոսներուն ու մարտիրոսանիներուն
Մայր Հայաստանի անուան ի խնդիր զօհում՝
Չանակիր, ռանվիրոյ զաւակներուն գեղօնը հիւսելով,
Հայ առուղը կը ննչեցնէ վրիժալոյ բնարը...
Լուռ ու անտարբեր կեցող հայութեան ականջին.
Ու եւ խոր լուրքեանս մտաիէն արթննալով՝
Պողատարուռ կը լսեմ այդ վրէժի ձայնը...:

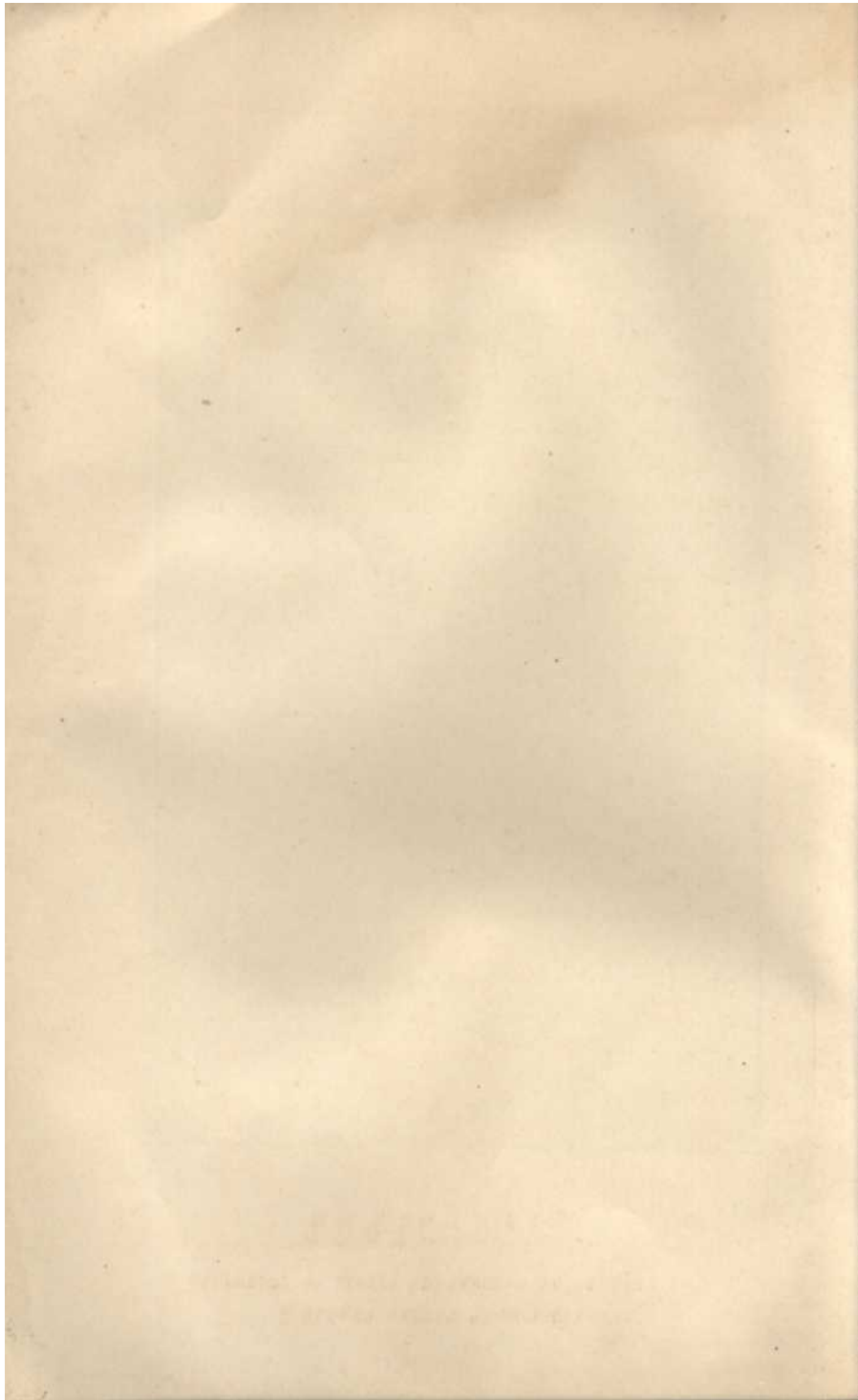
Ա. ԱՀԱՐՈՆԻԱՆ

ՅԵՂԻՆ ՏԱՌԱԳԱՆԻՆ ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ԵՐԳԻԶԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՆՐԱԳԵՏՈՒԹԻԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՆԱԹԱԳԱԸ

Avedis AHARONIAN. 1er Ministre de la
République ARMÉNIENNE en 1919

Սեւ խաւարը իմ ընկերս է անբաժան
 Եւ չըզիտեմ, ի՞նչ ստեղծ է պայծառ օր,
 Բայց այսօրուայ խաւարն է խոր, հոգեհան
 Դիակները փսփսում են սհաւոր,
 Եւ պատմում են իրենց ցաւերն անպատում,
 Որից Աստուած գուցէ դողայ երկնում:

Հին դարերից ցաւեր շաղկաժ յանտրոհն,
 Հառաչելով անցաք արեան ծովերով
 Համբերութեան դասեր տոհմ լեռներէն...
 Քնէ՛ք՝ այժմ բոցով, ցաւով, վերջերով,
 Եւ պատմեցէ՛ք ձեր ցաւերն անպատում
 Որից Աստուած գուցէ դողայ երկնում:

Այս իմ անձար ֆնարն ունի երեք դար.
 Այն՝ ողբաձայն, լաշիան, խղճուկ դողողութիւն
 Ի՞նչպէս ողբում ձեր ցաւերն անհամար.
 Մտեր վառեմ, արցունք փսմեմ, եւ անհուն.
 Դուք պատմեցէ՛ք ձեր ցաւերն անպատում
 Որից Աստուած գուցէ դողայ երկնում:

Տառապանքի, սուգ ու սեւը ինձ ընկեր.
 Մարդ չմնաց իմ արիւննս վաթականում.
 Լուսն են շուրջս լեռներ, ձորեր, շիրիտներ

Հոկ Բամբն և Կողմնորդին մեմբում...
Դուք պատմեցե՛ք ձեր ցարերն անպատում
Մերից Աստուած գուցե դողայ Երկնքում:

Եւ և՛ ցարի ջոպն կոպիմ Բամբու հնո.
Եւ արցունքի երգեր հիշենք միտտին,
Եւ խաղում և անպատմերի շունքի հնո.
Նա յոյգ ու շոց կուսայ նաև մեր երգին
Գոյր Աշուղը, մերկաշունչ, խօշ Բամբն
Գը պատմեն իւր տառապանքներն աշխարհին:

Ունա՛. Բամբն կարտ ու մեկ ձայներով,
Թո՛ղ սարսուտն շենկեր, ձորեր, անպատմեր,
Անցիւր մեկ, մեկ դիակների վրայով,
Լիզի՛ր, վերցիւր ու հաւաքիւր հառաչներ...
Գոյր աշուղը, մերկաշունչ խօշ Բամբն
Գը պատմեն ձեր տառապանքներն աշխարհին...

Ի՞նչ ևս վազում աննպատակ դեպ հեռուն,
Հառաչանքներ, խոր խոր ցարեր շաշակած,
Վեր սչացիւր՝ Կեպի երկինքն աննուն,
Դե՛ր գահը, ուր բազմած և մի Աստուած,
Թե՛ անգոր և սրբել արցունքն աշխարհում,
Գա՛ն և՛ պե՛տք յի, և ոչ Աստուած Երկնքում...:

Փչի՛ր վրան աննպատակն արտով,
Թող իր գահը դողայ այնպէս ևս Աստուած
Թող Երկինքն մթնի իր վառ ստեղծերով

Տիկզերքը գարձն'ը քանու, անբակ...
Թե՛կ անգոր է այն Աստուածն աշխարհում
Դա'ն էլ պե՛տք չէ, եւ ոչ Աստուած երկնքում...:

Զուր եւ խառնում ծեր աղիքներն աշուղին,
Այնտեղ միայն հին օրերի խոհեր կան,
Դու խօ՛ւ գիտես լեզու, խօսք սույ ժայռերին
Նրանց սառ', քոյ ինչ պատմեն, ի՞նչ սեռան...
Երբ անգոր է այն Աստուածն աշխարհում
Դա'ն էլ պե՛տք չէ եւ ոչ Աստուած երկնքում:

Անցիր հանդարտ (զողզողալի*) շիրիմների վրայից.
Հողին սակ էլ բշուտունները տուն չունին...
Շարան շարան հողաքմերի խորքերից
Խույ մտնուելներ գուցէ լսես ցաւագին
Երբ այսօր սառ ու արիւն կայ աշխարհում
Դա'ն էլ պե՛տք չէ եւ ոչ Աստուած երկնքում:

Կոյր աշուղը, մտկաշունչ խօլ խամին.
Սեւ երգ կ'աւսեն, ցաւ կը պատմեն աշխարհին,
Երբ այսօր սառ ու արիւն կայ երկրում
Դա'ն էլ պե՛տք չէ եւ ոչ Աստուած երկնքում:

Խօսիք մնար... արար աշխարհ թէ լոյս,
Յաւի, արեան, աստուպանքի լուռ ծոցում
Կոյր աշուղը հառաչանքի պարօք ունի...

(*) Իողզողալ բառը գրիչիս սակը եկաւ եւ գրեցի. ներողութիւն
կը խնդրեմ միաբեզակ աւուղէն: Յ. Ղ. Մ.

Թշուառութեան ու անեծքի վայրերում,
Այսօր չարիքի քե մոռանան մեր որդիք,
Թո՛ղ ողջ աշխարհ հային կարգայ նախասինք...:

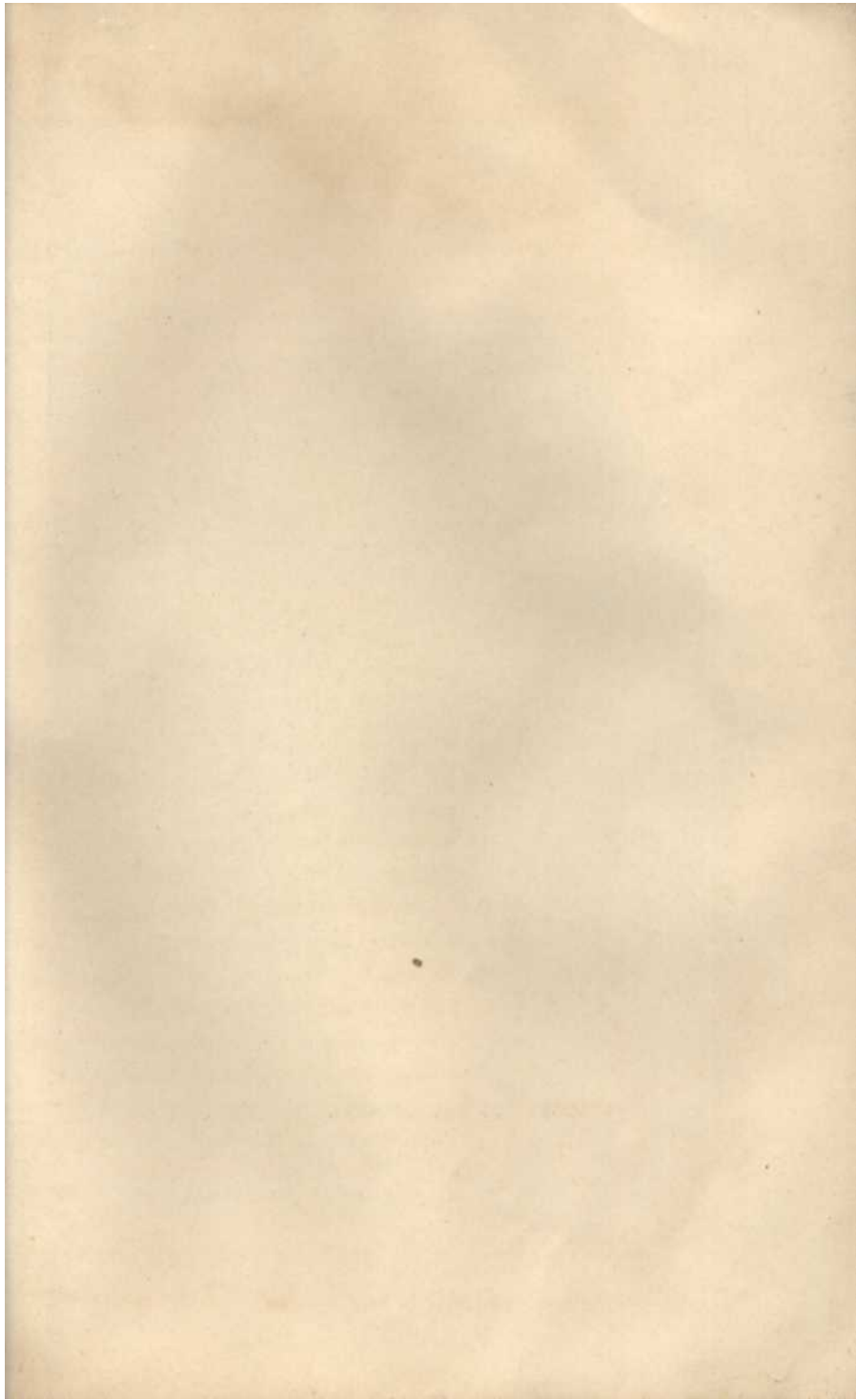
Երեք շաբաթ, մեկը մեկից սգաւոր
Մեկն արիւն, մեկն արցունք է քամում
Եւ երրորդը այն ամենից թունաւոր...
Անեծք ունի իր քրքռուն խաղերում,
Այսօր չարիքի քե մոռանան մեր որդիք,
Թո՛ղ ողջ աշխարհ հային կարգայ նախասինք:

Մեւ թունութեան, աւերածի զինուորներ
Իսպան աւեր բոց փռեցիք ձեր ոտով,
Ենահուքիւն, շեւ ֆալսներ ու սներ,
Անապատի վերածեցիք անվրդով,
Այսօր չարիքի քե մոռանան մեր որդիք
Թո՛ղ ողջ աշխարհ հային կարգայ նախասինք:

Դիակների վիշտը չացի ու ցուեր...
Բանի՛ դարեր՝ շոկ սզք ու սուց ենք անում
Այժմ անեծք... դահիճներին մարդակեր,
Վրե՛ժ... միայն շոկ վրե՛ժ... եւ պահանջում...
Այսօր չարիքի քե մոռանան մեր որդիք
Թո՛ղ ողջ աշխարհ հային կարգայ նախասինք...:

Ա. ԱՆԱՐՄԵՆԻԱՆ

ՀԱՅԱՏԱԿ ՀԱՅ ՄՏԱԽՈՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԶՈՅԼ ՄԸ

*un groupe d'intellectuels Arméniens
mariages*

ՎՐԷԺԻ ԿԱՅԺ

Ի յիտանակ Ապրիլ 18-22-ի նուստակաց՝
Եւ գրչի գաղափարի շահակիրներուն

Ա.

Վրէժի կայծր... մարտիտներու կարմիր արիւնով
Երաքնկած բոց մ'է մտնվաւ, որ
Մայր Հայաստանի արիւնաների հարիզոնին վրայ
Պիւի վառի շնաշխարհիկ ջանի մը պէս անեւէ,
Եւ ան պիտի շողազայ գտերու ընդմէջէն, փայլելով
Աստղերու պէս առ յաւէս իբր յախենական լոյս.
Հայրենիի ազատութեան նո՛ր նո՛ր արշալոյսներ վառելու...:
... Վրէժի կայծր... ս՛վ կարող է բորբոսոյ հայուն
Սոսի խորանին մէջէն մարել այդ լոյսը:
Եւ միթէ ննա՞ր է արեւին լուսարձակ ցոլերը բաղել.
Ո՞ր սուրսարձածին դեր կարող է արեգակն արգար
Իր գեհննին մէջ խողիւղել...
Եւ ս՛ր սոսանայ սաղայելը կարող է աւուսել պայծառ արեւը:
Մանկուղեան յատկ լիցի, խոնկե,
Յայրուս ցոփութեան սնդոյր ցայտով
Ու ոհրագործ անիծապարս թաղար-էնվէր
Ասղայելներու սերունդէն վիժած նիւազները
Ու զեցին հայոց կենսասու արեւը մարել,
Աւերը սպիտակին Վանազնի որ խաւարակուռ.

Մտախոյզը կը պատէ յուսարձակ մտպական կարմիր ծով
եւ յաւերժութեան հանձնչներ կը սփռէ:
Ահաբ, սեղանաճարիւն, սարագրութիւն, գաղթական.
Ու անտէն անխիղճ Վիլնիւս-Բայդերին դիւային դաւերով
Ենթադրեմք Աստուծոյ-Սկանին սերունդէն, սոսմէն հաճարով
Այդ անիծապարս քաղաքի հրէշին նրամանին տեսալով
Ոսկեր ուզեց որ հայ ցեղին կեանքի ծառը փնացնէ:
Եւ սակայն Արարածք .. որուն կուրծքին վրայ մտադարձք*
Զիբենին միտ կը ծաղկի խորհրդանշանը անմահութեան
Ու անմահ Մայր Հայաստանի օրրանը հայ ծնող,
Որ զուսաներգակ պուէները դափնիներ ձօնած են*
Անմահութեան զեղօններով ու մեղեղիով հրեշտակներու,
«Հայաստան երկիր դրախտավայր դու մարդկայնոց ցեղիս օրրան»
Ու այդ յուսովաւ օրրանը, իր փոքրիկ մանուկը ծնաւ արդէն...
Եւ պիտի ծնի դարեր ու դարեր առ յաւիտէ*
Անմահ Հայկազեան* նոյեան սերունդէն Գաւիթներ,
Ոնրապարծ արիւնարբու Գողխարներէն վրէժ յառնելու
Վրէժ... միլիոն մը հայ նահապետներու արեան փոխ վրէժ...:
...
... Եւ սակայն ի՞նչ փոյթ մանր, գաղափար
Եւ ի՞նչապր սիրոյ զանակիրներուն,
Որոնց օրէ խորանին մէջ սիրոյ կարմիր վարդեր
Ծաղկեր են հրեղէն ու փայլուն, բայր ու բայր սփռելու.
Աննիւթական սէրը միթէ մահէն կը վախճա՞յ
Մզ սարսարոսածին նիւաղ հրէշներ.
Ու համարիսին, զեղեցիկին, բարիին, արգարութեան
Հեշտող* գաղափարի ի՞նչապի առաջինի առաջնեաներուն
Քինսխնդիր օտար հագիններուն վրէժի կայծը միթէ կը մարի՞ մահով:
Միթէ Սէրը Աստուած չէ՞, ուրեմն Աստուած Սէր է:

Եւ ո՞ր գեներալին զեւ հիւսար կրնայ սպաննել մորթել
Սէր-սիրող աստուածութեան հողին կրող անմահութիւնը.
Ո՞վ կարող է Աստուծոյ հողին սուրով հաւրով մորթել, այրել...
Անզգայ անարխն Բարսիբ մարդակերպ հելե Վիլնէլմ
Երեմի սին փառհող արխայական զանիդ վրայ հասած
Անմահ հզօր Աստուծոյ զայութեան կարեւորութիւն չի սպով
Աստուած ըլլայ ուզեցիր ազամանդակուս զանիդ վրայ...
Ու անզուրկ Ներոնի պէս հպարտացած փառէդ
Արխաններկ կասաղի աչկերուդ առջեւ՝ ի սեւ զաներուդ
Յեղիս քնեթալները, առաքեալները, ջանակիւները
Հոյլ ի հոյլ զանգուածային տեսութեան, ստապաննի
Խաչին համբան զրկեցիր որոնք զեւերէն հալածուած
Հեռակներու պէս խողխողուեցան, չորչորուեցան
Մանկուեան գեներնին, զծոխիւն մէջ, անխնայօրէն, բոցերով՝
Մարդկային աչկերէ հեռու այրել տար...
Ու հոյակերտուած պարասիդ արխաններկ զանիդ վրայէն
Ներոնի պէս զխակածոս ձեռներդ սանցուցիր, սանցար:
Աստուածային արգարութեան պատգամը ի զուր զոտաց
Քու ականջիդ, պիզմարեան ու անզուրկութեան կռքնելով
Պատկառելի բանակի մը վրայ, կռքնելով «զէննին
Սուրին եւ չոր վառօղին» վրայ ուզեցիր որ աշխարհը
Վառես, հայոց բանդուած շէն-շող սոսաններուն,
Քաղաքներուն եւ զիւղերուն պէս... ու պատգամես
Քու արխաններկ զանիդ վրայէն զիւային լեզուով
«Աւր զերիվեր է իրաւունքէն...
Ո՞ն, անզգայ՝ անա՛ստուածային իրաւունքը եւ զիւային
Պէժէդ վեր է որ եւ զանդ փոշեց, այրեց
Փառեց... ու հիմա զազրակուն, բափառաւորչիկ
Հոյներուն պէս՝ սրբայ, եւ պարասիդ մարտ

Արեւին վրայ... ողբա՛ միլիոն մը հայ նահատակներու
մահախառնակներու անէծքն է որ լսեց
Հայոց Ասուածը, էինախնդիր հօգը եհովան.
Ու քափեց գլխուդ վրայ իր վրէժի կայծը:
Ու բնդունէ՛ հայրենագուրկ, քափառաւորիկ, եղկելի
Նահատակ ցեղիս ու ծնողացս՝ շարշարանքի շառապանքի
Վիճքը, կակիծը, սուգը լացողին՝ իմ անէծքը՝ ասուածային
Օրէնքով-«ինչպէս որ քրիս ճոյնը գտնաս...»

.....

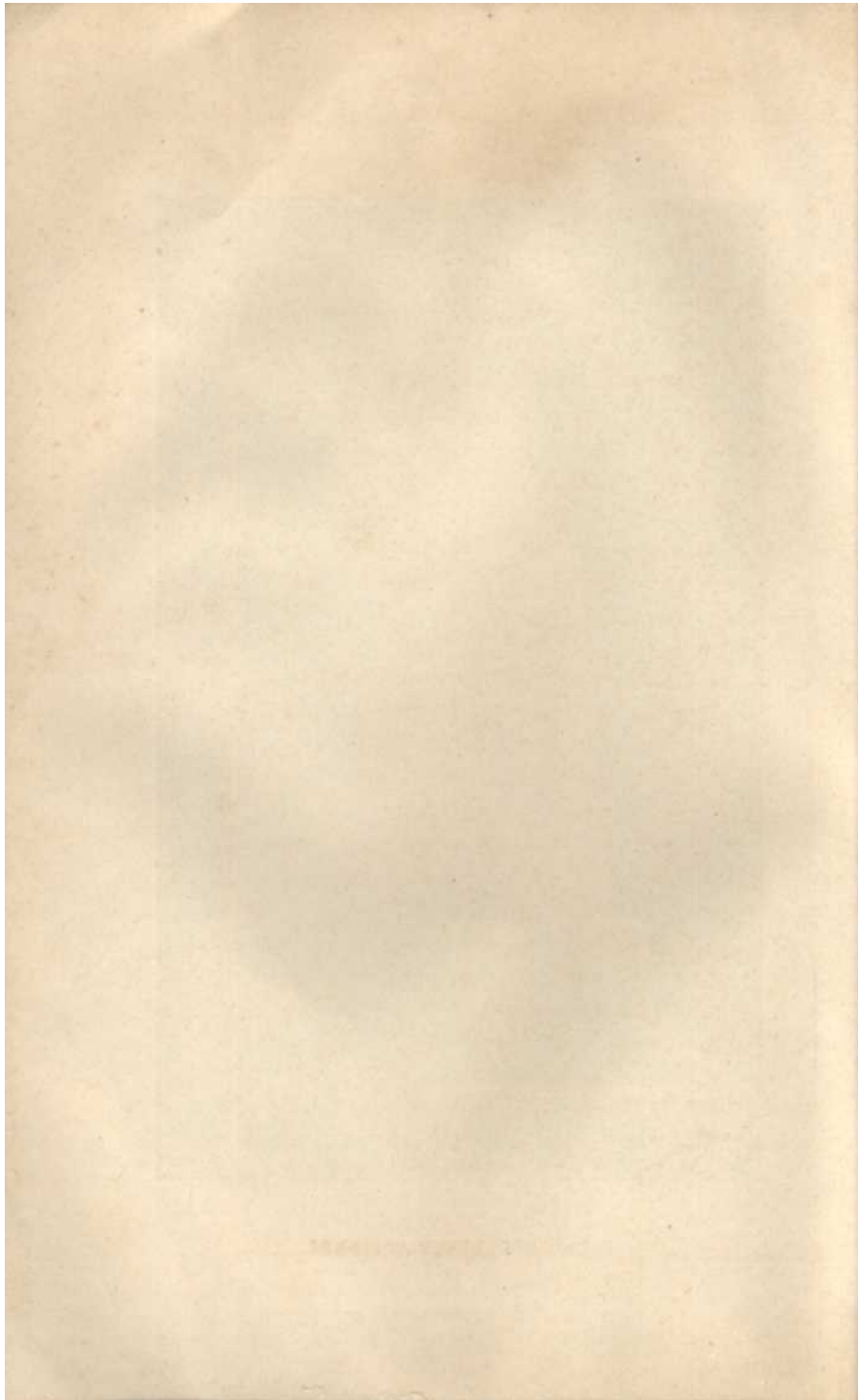
Բ.

... Ասուած Սէր է: Ջանակիրները սիրեցին զԱսուած՝
Եւ անոր պտուղները փրկեցին. սիրեցէ՛ք զմիսխանս:»
Եւ գրչի, գողափարի, իտէպի մահախոսները ասուածացած,
Գրիչ ու ձիթեհի ճիւղ բռնեցին՝ Սէր փրկեցով:
Եւ Նազովրեցի Ասուածուրդի մեծ ջանակիրին ոչէս
Ջարշարանքի, շառապանքի խաչին համբան ինկան...
Ու սուխներ, սուրեր, կացիներ, արեան ծառափ,
Մուսած բարբառոսներու կողմէ, անոնց համբան սպասեցին
Ջանեմ խողխողելու համար:
Այլեւ Ասուած, Օրէնք, Սէր, գուր, խիղն, աղաբուսիսն չիկայ:
Մահն է դաժան՝ որ իր մահիկէ մանգաղով կը ճճէ
Սոյիկեան առաքիլներին, ազատութիւն, արդարութիւն, սէր
Քարոզող հայ ջանակիրներուն քառմ կեանքեր...:
Ջարհուրանքի, շարդի, մահու, կործանումի սարսափը կը գողայ,
Կ'որոսայ փոքրիկներու, մերիկի անեղամասնչ լեզուով՝ ջա՛րդ...

ՅԵՂԻՆ ԱՐՁԱՆԱՅԱԾ ԱՐՅՈՒՆԻՔ

*La larme statufiée de la Race
Le mémorial du 11 Avril 1915*

Ման... օրերով, գիշերներով, շաբաթներով, ամիսներով, տարիներով
Հերանոս խուժանք մեռելախաչ մարդասպան,
Կը հնձէ միտ կը հնձէ: Լուռ տառապանքիմ ծոցը,
Չարդի զիշեր, շարչարանքի եւ Աւագ Ռերբարի զիշեր...

Ու ման սերմանեցին արիւնամերկ անապատին մէջ
Աշխատար հայ բազուկները, լուսաւոր զանկերը ջարդելով
Եւ անզգայ դահիճները չի յիշեցին որ ցեղիս հացովը
Ու հակինք ֆրիճիքովը սնած էին:
Եւ զոճերուն հոգեվարքի պանուն,
Անոնց փերուած զանկերը ու դիակները կ'ուսէին,
Ինչպէս երէկ կ'ուսէին անոնց հացը, բորենիները:
Չարձուրելի եւ դիւային խժողութիւն...:
Երէկ* ցեղիս հակինք ֆրիճիքով անողները, այսօր,
Իրենց սուրերը խորած ցեղիս արտի մէջ,
Անոր արիւնը կը ծծեն, կը խմեն...:
Ու հերանոս, արիւնուտես խուժանք զինովցած արիւնէն
Կ'աննետանայ ցեղիս զաւակներուն դիակները կոխկոտելով
Ուրախ զուար...:

Չարդի, տառապանքի զիշեր: Չարչարանքի Աւագ Ռերբար.
Լացող հոգիիս աչքերովը կը տեսնեմ ես:
Սուրացող զով զեփիւռները, բաշող կուսակները:
Յոպոպ եւ ծիծեռ բաշունները, ջղջիկ, արագիկ եւ
Անապատի ծղիւրները իրենց երգը կ'երգեն
Եւ կ'ողբան ու կը շփին ի տես հայ զոճերուն...
Ու արհաւիրակ խուարը կը տարածուի: Փանին դէտերը
Իրենց զոճերէն իսկ սոսկալով* դէպի դժոխք կը փախչին...:
Այգուն հառապայքները իրենց լուսապսակը կը հիւսեն,

Արդար արեգակը առտուան լոյսովը կը ծայրի:
Ու կարծես բոկ կ'ուզէ. Գաղափարը եւ Սէրը ման շունինն:
Եւ անա արշալոյսի վարդակարծիք բոցերուն մէջէն
Կը ցոլայ մարտիրոսներու եւ մարտիրոսուհիներու
Արիւնով կառուած Վե՛րձի Կայծր:

Գ.

Ռեխարնի սրտմտիւթիւններու քաղունը՝ Աստուածաւանջի
Պատգամն է որ կը խօսի իր լեզուով.
«Ճամարտութիւնը երկրէն բուսաւ եւ արդարութիւնը երկինքէն կը նայի:»
Ու գաղափարի ողբակէզները
Ճամարտութեան ծաղիկներն էին երկրէն բուսած,
Արդարութեան արդար արեգակին նահանջներովը անած,
Ունեացած, արգասաւորուած, սրանք բոյր ու բոյր կը սփռէին:
Ու Բարոզեցին արդարութիւն, ճամարտութիւն, սէր, միութիւն,
Աւստինութիւն, ուղղութիւն եւ իրաւունքի ազատութիւն:
Չար դեւերուն յաղթել ուզեցին սրպէս զի բարութեան լոյսը ցոլար
Եւ բարբարոս բանակալութեան շարան փերաւէր
Եւ ազատութեան արեւը ծագէր:
Դարերու քնդվէջէն փայլող ջանակիր, ռանվիրայ
Կազմվրեցի Մեծ Յեղափոխականին պէս Բարոզեցին
Հաստատութիւն, համերաօխութիւն, եղբայրութիւն:
Ու այդ իրաւունքի ազատութեան սիրայ Բարոզը չէ՞ր միթէ:
Ու անօրէն դեւերը դողացուց:
Արդարութեան լուսաւոր ձայնը սրբազան հուրի պէս փայլեցաւ,
Խաւարածիւնները սուկացին,

Անխնայորէն եւ կատաղիորէն Բարոզիչները լափեցին...:
Եւ սակայն Ազատութիւնը ու Սէրը կը բաղուի...
Ան Սէր եւ սիրտ ունեցող անմահ շահակիր ռանձիւաններուն
Աստուծային պատգամը, վրէժի կայծը կը մարի՞ միթէ :
Այո՛, անոնք սիրտ ունէին, սէր ունէին Աստուծմէ պարզեաւած
Աւիւն ունէին, ուրեմն ամէն բան ունէին, արտի սէր էին :
Ո՛վ իմ նահապետի ցեղիս անմահ, խնկելի մարտիրոսներ,
Աստուծացած զիս ցազներ, շահակիրներ ու անյետաններ,
Վշտակո՛ւմ հոգիս տըտրուած է եւ ծարաւի է պարտ :
Ձեր անմահ հոգիներէն կը խնդրէ պուտ մը Սէր :
Ձեր գաղափարի, իտէպի, հանճարի, սարսանդի սիրտ ովկիանոսէն.
Որպէս զի հոգիս զինովնայ «արբարիսն արբացի» գորտրիսնով
Ձեր անմահ եւ սուրբ հոգիներու հրաւճով.
Սիրոյ սանճարին մէջը վառող սիրող սիրտս վերանայ
Ու ձեր սառապանէն, շարշարանէն, աննկարագրելի ցաւէն
Մկրտած հոգիս կերպարանափոխուի, զփռատար աստղ մը Քլլայ.
Վրէժիանդիր հզօր երեւոյթին մէկ ամենակարող հրաւճով՝
Ցեղին սառապանի, շարշարանի գողգոթաններուն ցաւէն ուռած,
Ձեր սիրած արդարութեան, հեմարտութեան հոգիով բեւեր առնէ.
Ու ձեր ոսկեփայլ գաղափարի բարձունքին վրայ բռչի :
Շանթի պէս սրտամ, կայծակի պէս սուրամ, բոցի պէս փայլիս,
Ձեր արիւնով բռնկած վրէժի կայծը հրանրեմ,
Անոնց վրայ՝ արոնք միլիոն մը հայ նահապետներու.
Թափած կաւմիր արիւնին մէջ իրենց գաւռելի մասները բարխեցին :

Մ'վ դու՞ Արարա՞սի գեղամի՞ծաղ կողէն ծնած մաւաներ,
 Գրչի, գաղափարի, սկզբունքի, արդարութեան ողջակէզներ.
 Ի զո՛ւր ձեռ սիրոյ արեգակը, իր արդար հաւազայրձներ ցոյցացոց.
 Ասուծմէ ներշնչուած ձեռ արտեր սանարին մէջ:
 Բարբառաներու դժոխքին մէջ միայն կրակ կայ այրոց.
 Մարդկային կեանքերը այրող կրակ եւ ծծումբ:
 Գժոխտ մը որ աշխարհանշալ Տանդէն իսկ կարող չէր երեւակայել:
 Արդարութիւն... ո՞ւր կը փնտռէ՞ր զայն:
 Երկինքին մէջ է այդ սրբունիքն,
 Լուսապսակ կը հիւսէ արդարութեան ջանակիւններուն:
 Արդարութեան իսկունքի զբօսակը ի ձեռին
 Աշխարհանշալ, մեծամարտու բեւեռախոյզ Կորվեկիտցի Կանսէն,
 Հոյակերուած պալատներ, գեղանրաւ ապարաններ խուզակեց,
 Արդարութեան արեգակի նոյլ մը փնտռելու,
 Ի զո՛ւր հաւասքի, յոյսի, սէրի սուպարով գրանուած,
 Արդարութեան եւ իրաւունքի մագնիսով էլեկտրացած,
 Փսոս մը զուր մարաց լիւում հայ սրբերուն:
 Ի զո՛ւր, վե՞ն հոգիին աղաչանք ու հառաչանք չի լուռեցաւ.
 Աւ արդարութեան խօսքեր փերուեցան աղամանդի պէս,
 Անզուր, անխիղճ, անասուած, անարիւն մեծ մարդոց
 Անզգայ քարացած արտերուն վրայ զարնուելով...
 Ի զո՛ւր ան խուզակեց պալատներ, դղեակներ ոսկեգոծ,
 Վիշապասպան սուրբ Գեորգ մը զսնելու համար,
 Մարդակուլ մողէան ու կակարդիլոսը սասկեցնելու:
 Ի զո՛ւր սրբունի ժամ ս'Աբի հաւասքին մէկ կարիլը փնտռեց
 Հսկայ դղեակներուն եւ մեծ սասաններուն մէջ որպէս զի
 Իրեն սեռակից Մայր Հայաստանը պաշտպանէ:

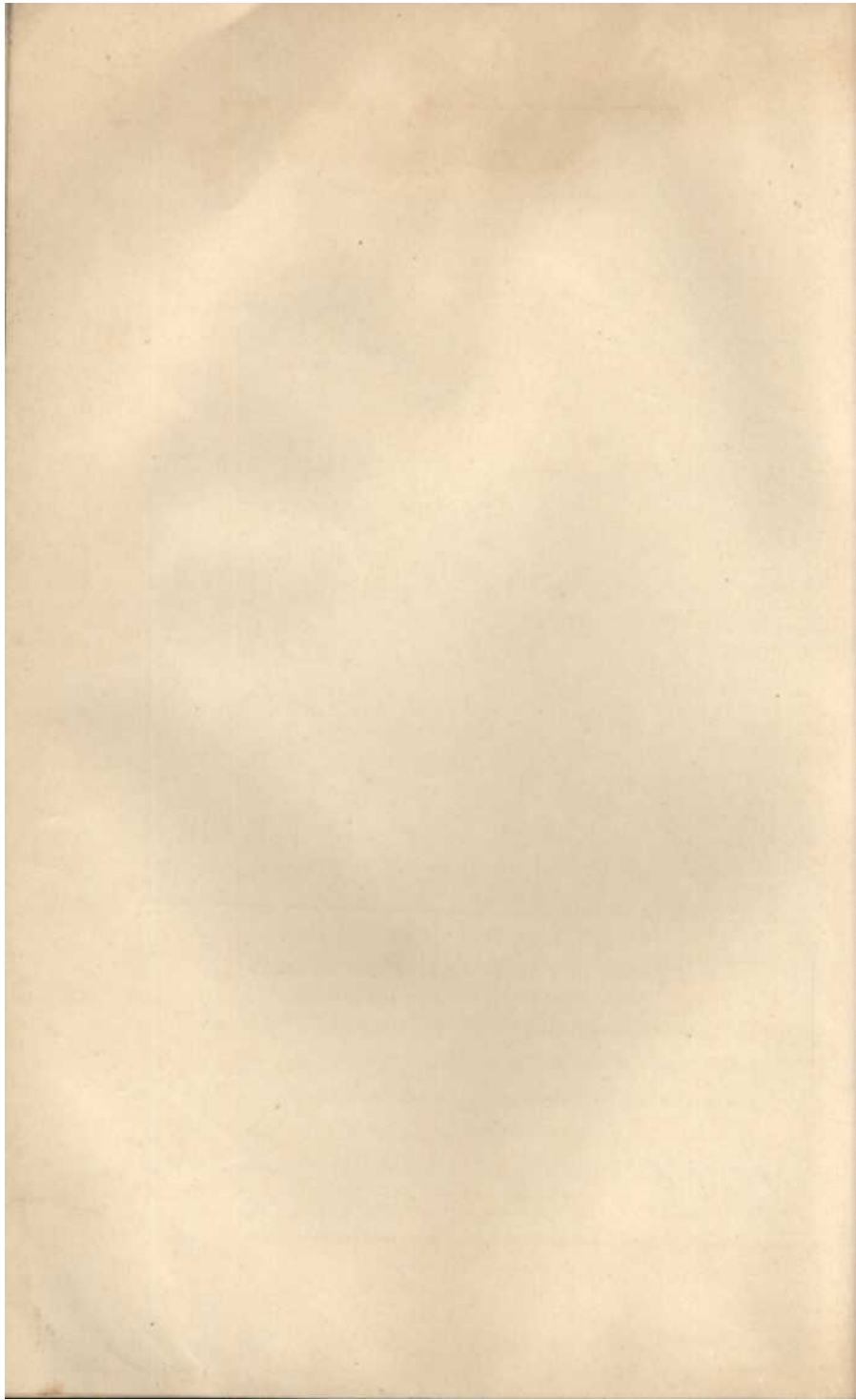

ՔԱՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ ՎԱՅՐԱԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

(ԱՆՄԵՂ ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐՈՒ ՎԼՈՒԹՆԵՐԸ ՅԻՅԵՐՈՒ ՎՐԱՅ)

Une des sauvageries du 20ème siècle.

*Des têtes d'enfants Américains innocents sur
des pieux après avoir été décapités*

Ի զ՛ւր, իմասունի Արեւնապի մենարք փնտեց,
Ազարութեան հաւքան ցոյց սալու համար դեւ դիւանագէտներուն..
Ի զ՛ւր, ազարութեան ախոյեանք խուզարկեց պալատները,
Լօզանի, Լանէի դղեակները խուզարկելով, փնտեց
Ռիլսրնի, Հաւթնիկի, Աբրահամ Լինթրնի, ճօրն Ռաւիկոպրնի
Շէյխարի, Վիլթօր Հիւկօի, Կէօթէի, Ժան Ժագի
Ազարութեան ջանակիրներուն, անմահներուն հետերը,
Մրմն սոսիկեան առաքինութեան աղբար ջանակիրները եղան
Անխիւր, մարդկութիւնը ազատագրեցին ստուկի կեանքէն:
Յարգանք անոնց անմահ յիշատակներուն:
Ի զ՛ւր հռչակաւոր խուզարկուն ազարութեան շիք մը,
Գրութեան կարիլ մը շտապաւ այդ անգղաներէն,
Եւ անա ազարութեան արունին, հայց իրաւունքի պատգամը,
Խաչը կը համեն, կ'ուզեն արիւններ հոսեցնելով
Գեհնառոյ վիրաւոր հիւանդ վիշապ օձին սալ
Որ ծծէ կարմիր արունիլն կարմիր արիւնը
Մեզէս զի իր կեանքը երկարի...:
Ո՛վ ստոնութիւն, ինկածութիւն
Եւ սիղմի մէջ քաւաղոյ մարդկութիւն:

Ե.

Եւ բռնամիտ լախի հարուածներուն սակ
Յեղին մատուականներուն, զրչի ախոյաններուն կեանքերը
Կը փերւին, սիրոյ, եղբայրութեան ու բնութեան ախուճ օծուած
Անմահներու՝ Սակրասի ու Կիկերոնի սոսիկեան առաքեալները
Մեզնի բոյր ու բոյր, յոյս ու շող, եղեամ ու ցօղ կը սփռէին
Մարդկութեան կեանքերը որդոզելու համար սիրոյ յոյսով:

Եւ անա՛ հաւատքի, յոյսի, եւ սիրոյ երազներով կեանքեր
տաղիկներու պէս կը հնձուին դահին ռոտիսն կողմէ:
Եւ սակայն ի՞նչ փոյր մանր: Անոնց բախած արխունով
Գողտփարի կարմիր ծաղիկը կը ծլի անա:
Եւ այդ ծաղիկը տառապանքի երկունքէն ծնած, ծլած, ծաղկած
Սահակ-Մեծարպեան ոսկի տառերուն հետ պիտի փայլի առ յաւիտէս
Գողտփարի ու արուեստի վարդ մը պիտի ըլլայ հրեղէն
Յոյս ու լոյս, բոյր ու բոյր սփռելու վերապրող հայութեան...
Վարդ մը արեւազեղ, ծիրանի, հրաւի, իտէպի
Հայ փիւնիկներուն վրէժի ախար, հոյզը ցայտեցնող,
Վարդ մը հրեղէն, մարած կեանքերու վերջալոյսին պէս բոսոր
Հայրենիի ազատութեան նա՛ր, նա՛ր արալոյսները բռնկցնող,
Վարդ մը՝ բազմաբերքեան, մտեանի պէս տառապագիր
Միլիոն մը հայ նահատակներու արխունով կարմրած.
Վարդ մը բնաշխարհի բուսիկն վրայ՝ ուր բոյներ շինած
Թռչուններ, սոխակներ վրէժի երգը զեղզեղեն.
Երգեցէ՛ք հայրենի՛ երգերը, երգ սիրոյ եւ երգ վրէ՛ժի
Որպէս զի վարդին բուսիկն սակ քնացողները հրեւոյն:
Երգեցէ՛ք վրէ՛ժ, սանդարամեսային դիակակեր հիւաղներուն,
Ռոնք դեռ այդ կեանքեր կը կրծեն:
Երգեցէ՛ք վրէ՛ժ որպէս զի սուրբ նահատակներու, ծնողներու,
Երիտասարդներու, աղջիկներու հոգիները հանգստանան:
Ու երգեցէ՛ք ո՛վ անցող սոխակներ, կրունկներ, երգեցէ՛ք միտ
Սո՛ հէ՛ք, հայրենագուրկ, բախառաւորիկ հայուն...
Որպէս զի իր հոգին հրեւոյն, լայ ու խնդայ ձեզ հետ:
Երգեցէ՛ք վրէժի երգը. միլիոն մը հայ նահատակներուն
Կուրական սրբազան արեան փոխ-վրէ՛ժի երգը:

Եւ անա սոցիկեան առաջինութեան թոյր ու բոյր սփռող
 ճախրասլաց անման ոգիներն են որ պիտի խօսին.
 Պիտի խօսին անոնք իբր մարգարէ ներշնչուած Ասուծմէ,
 'Կաե՛րու մառախիւն մէջէն՝ իբր պու՛էս ազատութեան:
 Անոնք կ'զգային թէ ազատութեան ծարաւի մարդկութեան
 փրկութիւնը մախաւելով է որ ձեռք կը ձգուի:
 Անոնք կ'զգային թէ ազատութեան արշալոյսներուն ծարաւը ունին
 եւ հայութեան իրաւունքը կարգող շրջան պէ՛տ էր փօրել:
 Անոնք կ'զգային թէ սոսիսին խազան ուղեղը զաղափարով
 Աւ իտէւով միայն կաբելի է մեակել ու ծաղկեցնել:
 Եւ անոնք զո՞ր եղան իրենց այդ մարտիրոսական զաղափարին,
 Եւ գային չարչարանքի, մահուան եւ յարութեան համբան:
 Եւ անա՛ անոնցմէ մին՝ յուսանանանչ հոգի մըն է որ կ'երգէ.—

«Հոգիս վերջալոյսին մահը մտիկ կ'ընե՛»
 «Չարչարանքի հեռաւոր հողին վրայ ծնրադիր»
 «Հոգիս վերջալոյսին ու հողին վերջերը կը խե՛...»
 «Եւ իր մեջ դեռ իր արցունքին անձրեւումը կ'զգայ»
 «Ու շարդուած կեանքներուն ասդերը համակ»
 «Աւրուած աշուրներու այնչափ նման»
 «Մտիս աւազաններուն մեջ այս իրիկուն»
 «Յուսահասութիւնէ սպասումէ կ'ոգեվարին...»
 «Ու բոլոր մեռածներուն ուրուականներն այս գիշեր»
 «Այ՛ներուս եւ հոգիիս հետ արշալոյսը պիտի սպասեն...»

— Այնպէս զեղածիծաղ բլուրներուն վրայ երգող սոխակը
 Սոցիկեան առաջինութեան բանասէղծը Ասով Եւրոպանեան

Խաւարակուռ զիւերներուն մէջէն՝

Թանձր սուերներուն ծոցէն արձայնսին կ'ապանէ:
Ու անա՛ անման Դանիէլ Վարուժանը, հմայիչ կերպով,
Ավագի Քրքնի՛ք զիւղի սոխակը
Տառապանք ու բռնառութիւն, սէր ու հայրենիք,
Պայքար ու վրէժ երգող անզուգական հայ Հոմերոսը:

Եւ անա զիւցազն Սարգիս Մինասեանը խոսիս Ձէնկիլերի
(Եւլօվա-Պրուսա) բնածին ունվիրան, Բաջասիւս յեղափոխականը
Ձէնկիլերի հոշակաւոր Արարօք յիւեցնող Ակի բլուրին վրայ
Սաւառնող կովկասեան ազնուաստն՝ սերունդին արծիւր,
Արուն աչքերէն կարծես թէ վրէժի կայծը կը ցոլայ,
Խաւարակուռ դժոխքին մառախլապատ մութին մէջ
Սոյլիկեան արդարութեան եւ առաջինութեան լոյսը սփռել կ'ուզէ
Ու իբր առաքեալ մը, հեմարտախօս Բարոզիչ եւ ջանակիր
Իրականութիւն ու իսէալ կը պատգամէ հայութեան.—
«Իրականութիւն եւ իսէալ. առանց այս երկուորեակ
«Ըմբռնումներուն՝ ազգ մը միտք ենթակայ է անկումներու
•Եւ դառն յուսախաբութեանց:

«Մէկով միտք կեանքին շփումը կ'ունենանք, միւսով

«Մեր աչքերը հեռանեող աստղին կը յարիմք...»

... Ի զուր իրականութիւն եւ իսէալ Բարոզեց Եւլօվայէն

Այդ անիծուած գեներնին եւ դժոխքին մէջ:

Արդարութեան, իրականութեան եւ իսէալի աստղը չի ցարեց.

Ձի ցոլաց, Քերթնեմի մոզական յուսարձակ աստղին պէս լոյս մը,

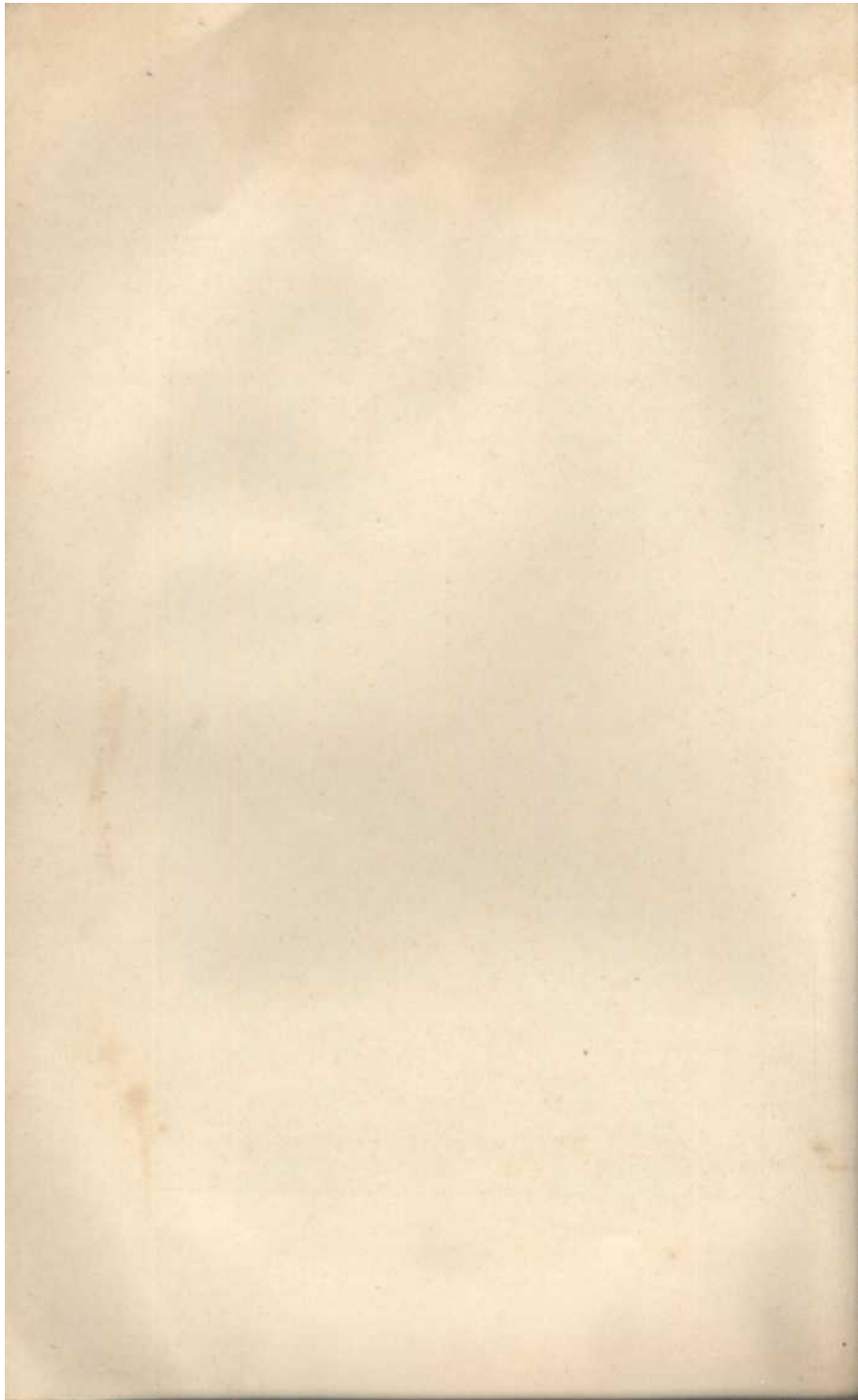
Ռայէս զի արդարութեան, հեմարտութեան եւ հաւասարութեան

Ու եղբայրասիրութեան աստուածային իսէալը շողար:

Ու անա Ռուբէն Չարգարեանը, գեղամիժաղ Խարբերդի մեքի սիսանը,

ՏԷՐ-ԶՕՐԻ ԶԱՅ ԱԳԱՆԿԷՆ ԿԿԱՐ ԱԷ
Une photographie de massacre d'Arméniens à Deir-Zor
dans le Désert de Syrie.

Առաքելալի մը պէս ժողովուրդին տառապանքը կ'ուզէ երգել
Ոնրագործ, անասուած, չար բռնակալներուն երեսին
Արիւն ու արցունքի բողոքի ձայնը կը բարձրացրնէ
«... ժողովուրդներու արիւնը այնքան առաս ու աննաւել
Հասած է՝ որքան անօրինակ, աննախընթաց,
Ու հազուադէպ եղած է խզանահարութիւնը բռնաւորին
Մութ հողիին մէջ... բայց բռնաւորին արցունքը
Ձէ կաքած երբէք պատմութեան մէջ :
... «Անա քէ ինչո՞ւ համար վճակիր մարդկութեան
Տառապանքն ու արիւնը՝ իբրեւ նախասինք ու վե՛ժխնդրութիւն՝
Պիտի շարունակեն պղպշտ ու վեր ծայրքել
Միշտ բռնաւորներու պալատներուն սեմին վրայ՝
Եւ բազմասեակ բռնութեանց ընդդէմ, մինչեւ որ
Ընկերական արդարութեան ու ազատութեան մեծ
Գաղափարը գայ վերջ դնելու մարդկային ստրկութեան
Եւ շանագործութեան, խնայելով բռնաւորներուն
Պղնձէ աչքերը՝ կարեկցութեան արցունքներէ,
Եւ մարդկութիւնը «Հայութիւնը» իր ծով արիւնէն...»

Յեղին տառապանքի, չարչարանքի գողգոթաներէն հոսած
Արիւնի եւ արցունքի ձայնը կարծես կը գոռայ
Վրիժաժարաւ նանասակ հողիներու խորերէն
Արիւնի եւ արցունքի ծովուն մէջէն բողոքի ձայն մը...
Ոնրագործ, չար, նիւտը, արխունուտ բռնակալներուն
Որոնք մարդկութեան իրաւունքը խաչը կը հանեն :
Անէժի շանքը, վե՛ժի կայծը բո՛ղ փերէ, այրէ զանքը
Անոնց որոնք հայտ բախած արխնով ու արցունքով
Իրենց ձեռները լուացին Պիղատոսին պէս... :
... Եւ անա հայոց երեսփոխաններ Վարդգէս, Չօհրապ,

Մտրաս եւ այլք, աստւածային պատգամը եւ օրէնքը
Խօսող մեծ մարդերը, արդարութեան ռանվիրաները,
Ոնրադատ բռնակալութեան Փարլէմէնթի երեսփոխանները անաչառ
եւ անկաշառ, ուզեցին որ կեղծիւի, սադրանքի որչին մէջ
Արդարութեան, եղբայրութեան, հաւասարութեան եւ սիրոյ յոյսը վառի:
Ու անոնց խօսքերուն վեճն արտայայտութեան,
Անեւէջ եւ լուսավառ բոցը իր հառազայրներով մուրք եւ խաւարը
Պատեց, եւ սոցիլիկեան արդարութեան, իրաւունքի եւ վրէժի կայծը
Փայլեց, փայլասակեց խորհրդարան կոչուած զեմեմիսն մէջ:
Ու դժոխածին դեւերը, սնրագործ սպայէրները իրաւունքի յոյսն
Դողացին, ստրափեցան, աստւածային պատգամէն՝ շփոթեցան:
Ու դժոխածին դանձապէսը Թալէօր-Յուզան համբուրելով մասնեց
Իրաւունքի եւ արդարութեան եւ սէր կարող հայեր եսփոխանները,
Դիակամօս բերանով համբուրեց ու մասնեց զանոնք ի մա'ն
Եւ ի խա՛չ, ինչպէս Յուդա մասնեց զՔրիստոս:
Ի զո՛ւր առաւելաները դժոխէն դուրս փրկութեան
Լուսավառ համբայ, արհայութեան դռներ ցոյց տուին.
Ի զո՛ւր բազմաթիւ առաւելաներու հոյլերը
Քնարեղակներու պէս ազատութեան կնարը ննչեցուցին.
Յ. Շահրիլեան, Խաճակ, Տօքթօր Ն. Տաղտարեան, Ակնունքի,
Տ. Քէլէկեան, Սմբատ Բիւրաս, Մ. Կիւրճեան, Ռ. Սեւակ եւ այլք,
Ի՛նչ հաւաստի, յոյսի, սէրի եւ յոյսի երկիններ ցոյց տուին,
Ու դէպի ազատութիւն երթալի՛ք յուսու որ համբաներ:
Ի զո՛ւր, այդ անիծուած յախենեակեան զեմեմիսն քանձը խաւարը
Չպատեցաւ զաղափարի, իսէլայի, արդարութեան հառազայրներով,
Ու ի զուր գրչի ու զաղափարի ռանվիրաներ մոխիրներու մէջէն
Կայծեր դուրս հանեցին եւ արեւոյտներ բռնկեցուցին:
Ի զո՛ւր բորբոքող դժոխիւր լափեց ու այրեց այդ առաւելաները,
Արդարութիւն ու Սէր կարող մարգարէ արտայայտաները,

Սոցիկեան առաքինութեան բոյր ու բոյր սփռող ծաղիկները
Անխնայօրէն այրուեցան դժոխին խարոյկներուն մէջ...
Բայց անոնց սուրբ հոգիները, որոնք կրակով մկրտուեցան,
Բռնկցնել ուզեց վերաբող եղբայրներուն վրէժի կայծը :
Յարգա՛նք անոնց անմուայ յիշատակին :

է

... Ապրիլ 11-24 : Սուրբ եւ անմահ նահատակաց օր :
Միլիոն մը հայ նահատակներու մեծ սգոսօնը :
Հայութեան սառապանքի եւ շարշարանքի օրը Սերսուան :
Մարտիրոսներուն մեռելոցի օրը :
Խո՛ւնկ եւ պատճառով այդ օրուան :
«Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ անմահութիւն»
Անմահն եղի՞ւ էի հրացայտ սուրբ հոգիին հետ կը փայլին
Խաւարակաւու մահուան սեւ ստուերներուն խոր պատռոյ
Սուրբ յարութեան լոյսին պէս անմահ հայ նահատակաց հոգիները
Թէեւ անոնք Պանդէոն մը չունեցան հոյակերտում :
Ապրիլ 11-24ը արփազեղ կորող մը հայ պատմութեան մէջ :
«Մահ իմացեալ անմահութիւն» միլիոն մը նահատակներու
Մարտիրոսանքիներու խուժողութ մահն է որ կ'իմացուի.
Վայրկեան մը լուսի՛ն :
Վերապրողներու հոգիներուն է որ կը խօսի
Օրհնատական մարտիրոսներու անդէնի ձայնը :
Պանք սասուածային է եւ սուրբ, պանք հրհուանքի ու արցունքի,
Պա՛նք վրէժի ու աղօթքի, պանք մահուան ու յարութեան,
Պա՛նք փառաբանութեան, անդասանքի ու նախասօնակի,

Արեւելէն արեւմուտք, հիւսիսէն հարաւ ցրում հայութեան :
Անոնք մեծ մարտիրոս եւ ջանակիր Քրիստոսի պէս
Իրենց վրայ պան մը լացող մայր ու Սիրոյի տղայիկներ չունեցան*
Եւ ոչ ալ աղօթքի մտմունց մը, ոչ սուգի հառաչումք մը լսեցին,
Եւ ոչ ալ կարիլ մը արցունքի ջերմութիւնը զգացին
Եւ ոչ ալ գերեզման մը ունեցան անոր մէջ հանգստանալու :
Բայց անոնք ունեցան օր մը նուիրական, Ապրիլ 11-24ը :
Որպէս զի այդ օրը հաւաստի, յոյսի, սէրի անեւէ կրակով
Վառե՛նք նոր վե՛ժի ճնոցը :
Վառե՛նք զայն խաչին համբան իյնողներուն գողտփարի ջանքերն,
Վառե՛նք մեր մտին կայծերով հայ արուեստը եւ հայ գրականութիւնը :
Վառե՛նք, որպէս զի սուրբ նահատակ առաքեալները հանգստանան
Տեսնելով իրենց սուրբ երազներուն իրականացումը,
Որոնց սիրազեղուն եւ ոսկի երազներով տալցուն աւփաւէ կեանքեր
Գողգորթներու համբուն վրայ ինկան,
Երազելով յարութեան լոյսը :
Վառե՛նք, վառե՛նք... եւ ցոյց սանձ աւխարհի
Հայ զաղափարին պսպղուն ջանք :
Իտէալի, գրականութեան, արուեստի սրբազան հուրը
Ու վե՛ժիկները ենովային աստուածային վե՛ժի կայծը :

Ը.

Զատիկ է...:

Զարնուրեկի՛ անցեալ : Երէկ ցեղիս սառապանքի գողգորթայէն,
Կմախքներու եւ մոխիրներու վրայէն կը քալէի...:
Այսօր սակայն սառապանքէս վերջ, լացող աչքերուս առջեւ

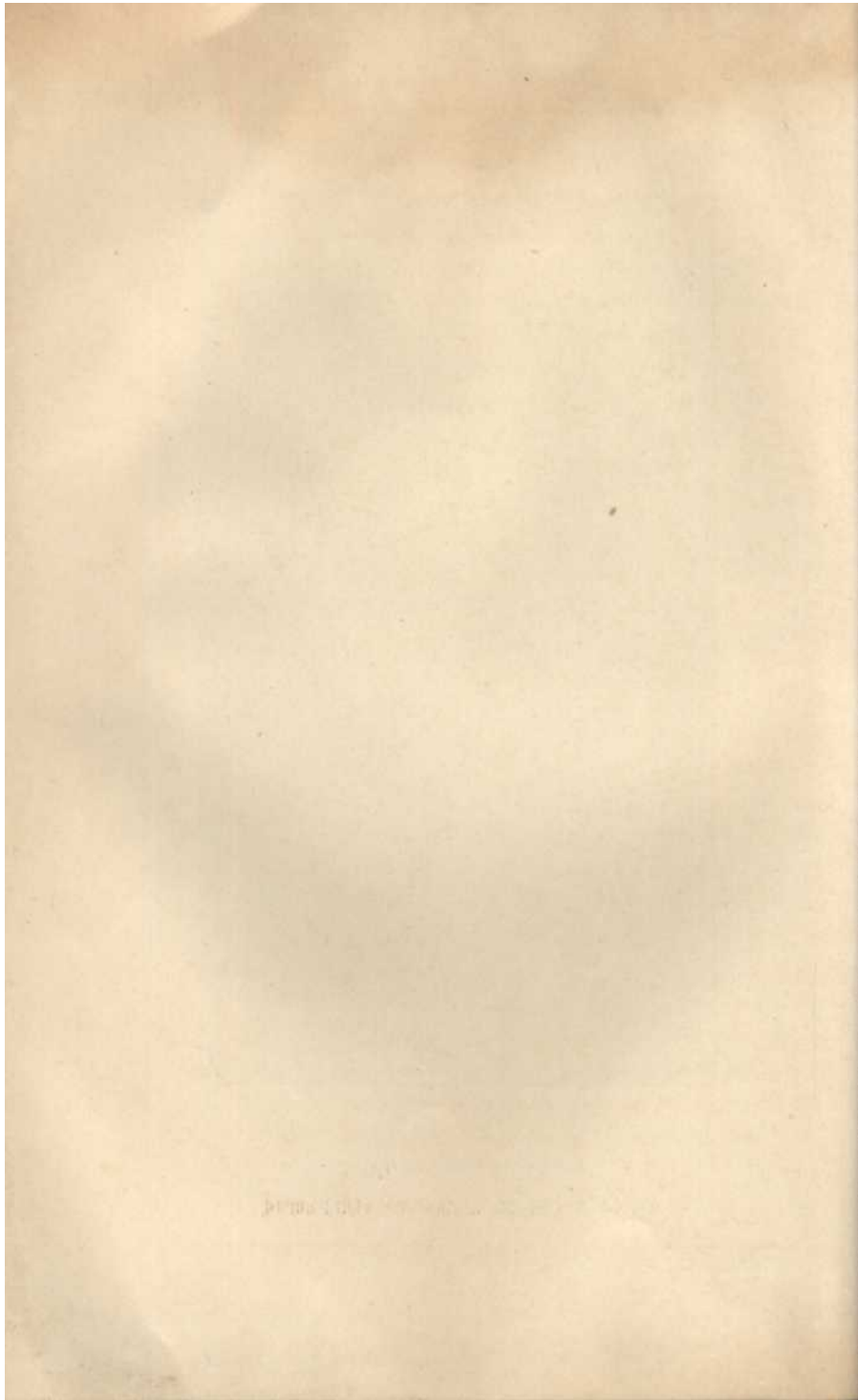

ԻՐԱԽՃԱՆՔԻ ՍԵՂԱՆ
ԶԱՐԴՈՒԱԾ ՀԱՅ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ԳԼՈՒՆԵՐՈՎ

*Table de rejoissance,
avec les têtes des martyrs arméniens manacrés.
Les gendarmes Russes sont bien contents*

Կ'եքեայ երանաւէս եւ երանգախառն ծխածանի լոյս մը կենսաւու :
Երէկ շարչարանի ուղիներէն եւ արիւնի համբաններէն բայեցի :
Բայց այսօր արեան ծովէն ծագած յարութեան լոյսը կը տեսնեմ :
Երէկ նանասակ ցեղիս գաղափարին կապանի շղթան
Կը բազումէր, այսօր ազատութեան լոյսին սակ շղթան կը փորուի :
Երէկ տուայտաններու եւ անասելի վերերու մէջ կեանքս կը նեծէր.
Տառապանի դառնութեան լեզիւն ցմուռ բամբուլ :
Այսօր եղբերական դէպքերու անասն մերիկ մը
Ձիս փարուաններու աշխարհը կը նեծէ, արեւ տեսնելու նամար :
Չասի՛կ է...:

Եկեղեցիին շուրջը կարմիր հաւկիթներու կեղեւներ կը տեսնեմ
Կարծես նանասակ ցեղիս արիւնն մատուցներն են անոն :
Ինչո՞ւմ ապա հաւաստեցա՞նք բազմաթիւնը նեղելով
Կերամ Սուրբ խորանին առջեւ :
Անիկա ինձ վերջեւ կուտայ նանակակները
Որոնք ազատութեան խորանին վրայ զոհուեցան...
Ու անա երկնային մեղեդի մը կը թնկայ ականջիս,
Կարծես հրեշտակներու ձայն մը բլլար անիկա :
«Իսկ ի նեղման է արեան ձերայ մարտիրոսաց հոս
«Անուշ բուրեայ ի յերկինս՝ եւ հոստեցաւ Տէրն
«Ի հոս անուշից թնկ կամաւոր պատարագս ձեր :»
... Կարծես միլիոն մը նանասակներու արեան անոյշ հոսն է
Որ կը բուրէ, բուրվաւոր կը մխայ... լացող աչքերուս կ'երեւան
Խորակներու մէջ այրուած մարտիրոսներուն նշխարները...
Ու եւ զինովցած պղ անոյշ հոսէն որ «Տէրն ալ հոստեց»,
Ամենի մերիկի տէս նոզիս պայրիլ կ'ուզէ գոչելով.
«Տէ՛ր սղորմութեամբդ ու խաչիդ զօրութեամբն սասակեա՛
«Չբեմամին հայոց ազգիս...»
Յեզս ապրիլ կ'ուզէ իր վեհափառ եկեղեցականներով ,

Պոլիսներնով, հաւասարեցաներով. Տէ՛ր էեզ կը փառաբանէ ան:
Ո՛չ, իմ ցեղս չպիտի մեռնի բանի որ իր հաւատքը
Արարասի պէս կանգուն է միշտ:
Իր ծոցէն փրցուած՝ ծաղիկ մօրսիրտներու կեանքը ապրիլ կ'ուզէ,
Կոխակահան կեանք՝ քու տեսուածային պատգամիդ անապով, Տէ՛ր:
Գաղափարի եւ յոյսի ջանք, սիրոյ հրեղէն ծաղիկը,
Հաւատքի եւ խելայի լոյսը ապրիլ կ'ուզէ ան,
Լոյս սալու համար աշխարհի անխիղճ հոգիներուն:
Այո՛, պիտի ապրի՛ իմ ցեղս, ապրիլ կ'ուզէ, կեանք կ'ուզէ, կեանք,
Իր կուրծքին վերհերէն վառելու համար վրէժի կայծը...

«Արեան մօրսիրտաց հոտ անուօ բուրեաց ի յերկինս»
Կարծես արիւններու ձովէն գոլորեիացած խունկի հոտ է.
Հրճուանով ու արցունքով լեցուն հոգիս
Արեցած՝ նահասակաց յիշատակէն, անուօ արեան հոտէն,
Կը տեսնէ քափօրը սուրբ անմահ պատարագին:
Աչքերուս կ'երեւայ նահասակներուն քափօրը:
Միլիան մը հայ նահասակներուն քափօրը խաչին համբէն էալոզ
Այդ քափօրը ազատութեան բազինին վրայ գոնուեցաւ
Ի փա՛նս Բրիտանեայ անունով եւ Ասուտոյ սիրոյն:
Գերեզմանէն յարուիրս առնող Քրիստոսի պէս, սա պատարագիդ
Իրանազգեսաւար կղերականները որոնց հանգեծները
Կարծես նահասակներու քափած արիւնով ներկուած են
Ու լարարօն դրօշակները որոնք կը ծածանին
Յաղքական քափօրի մը դրօշակին պէս
Կը խորհրդանշեն սառապանքը իմ վճարման ցեղիս:
Ու ձնձղաններուն ջիւղ ձայնը որ ներդաշնակօրէն ու ալիք ալիք
Հոգեզմայլ շարակուններուն եւ սաղմասերգութեանց հետ
Կը բարձրանայ կարծես նախաաւալաց եւ անմահ հոգիներուն շուրջը

Լուսեղէն դափնեպսակ՝ մը կը հիւսէ:
«Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց»: Լուսապսակներ կը փայլին
Յաղթական ճողիներուն շուրջը՝ երկնի մէջ...:
Ալէլուիա՛... Տառապանքի եւ շարշարանքի սուրէն կարող մանուան
Չայնն է որ կը ննչէ. կարծես նանասակներու բափօրին
Ալէլուիան է ան եղբրական ու ժամուր:
Մանր մահուամբ պիտի լուծուի մանր ու կեանք կը կուտին:
Ալէլուիա... փրկարար գեւերը յաղթած են դեւերուն:
Սուրբ յարութեան գերեզմանին մարմարեայ կափարիչին պէս
Կը ծանրանայ վրաս նանասակներուն սուգը:
Լազոյ ճողիս դեռ տեսա՛մ է ու մանուան սարսուռը կ'ապրի:
Փռուած արթի մը պէս անմխիթար է ան:
Դեռ ճողիս արբեցա՛յ կ'ուզէ երազանքի ովկիանիս մէջ սուզուած
Յայտի, լայտի, պատրանքի եւ ոսկեփայլ անուշներուն անձնասուր,
Տառապակոծ ճողիս դեռ գինով է ցաւով, ո՛վ Քրիստոս
Փրկիչ մարդկութեան, ախոյեան եւ շանակիր արգարութեան...
Էսէ՛ սա պահուս տու փեշպսակդ ու խաչդ կրող,
Քու զոգոթայիդ համբէն անցնող հայութեան ձայնը...
Էսէ՛ հրաշագործ նկարիդ առջեւ ծնւողներուն ձայնը,
Էսէ՛ հաղորդութեանդ սկիներն հաղորդողներուն պապասանքը

«Տէր ողորմեա՛, Տէր ողորմեա՛»
«Հայոց ազգիս դու ողորմեա՛...»

Ովսանմա՛... աւե՛սի՛ս... յարութի՛ն... խաչեալն յարեա՛ւ...
Տէ՛ր, սուրբ խաչիդ սակէն նոր կեանք մըն ալ նոր կեանքիդ պէս
Քու խաչդ կրող հայութեան համար պարգեւէ.
Նոր կեանք մը հրաշափառ հրաճէի, ո՛վ հրաշագործ Քրիստոս,
Նոր կեանք մը սզաւոր հայութեան, յարութեանդ արժարոյսով

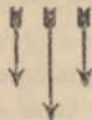
Ճողջողան, ու իմ ալ հաղորդութեան սուրբ սկիհներն զինովցած,
Հոգիիս զաղափարի, իսէալի մենեանին ջանք...
Եւ հրաբորբոք նուիրական արժա սանարք
Վառէ՛, վառէ՛... ասուածային վրէժի կայծր:

Աստուծո յուսոյ,
Արեգակն արդար,
Առ իս յոյս ծագեայ.

... Բոլորուն ի հորե,
Բոլորն՝ ի հոգւոյս
Բան քեզ ի հաճոյս.

Գանձոյ պորճութեան
Գանձից ծածկելոյ,
Գտնոյ զիս արա.

Հասկեա՛ հաւատով...
Հաստեա՛ յուսով...
Հիմնեցո՛ սիրով...

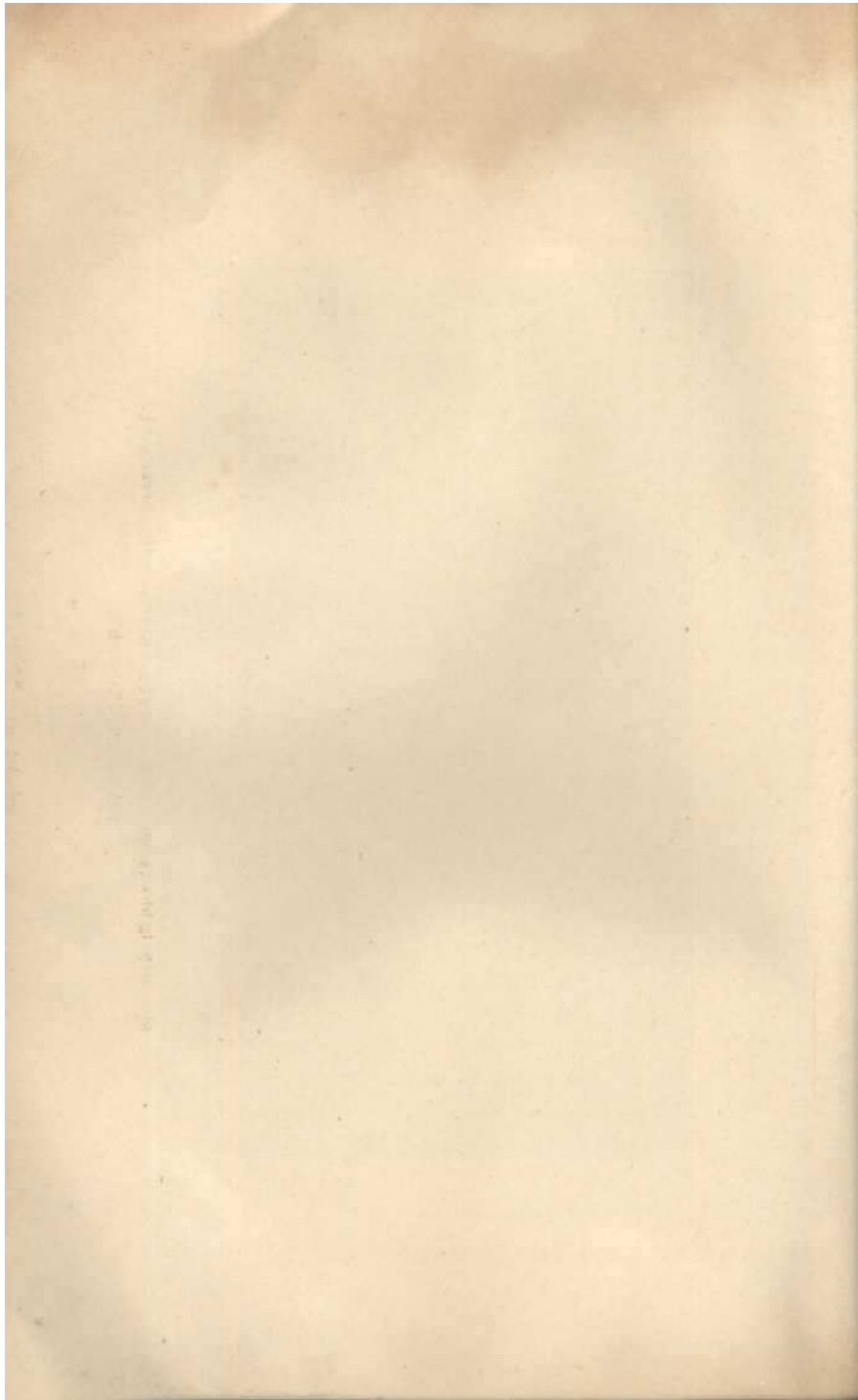

*Les orphelins errants Arméniens dans les griffes de la mort dans le
desert sanglant de Deir-Zor (Syrie)*

ՏԷՐ-ԶՕՐԻ ԱՐԻՆԱՆԵՐԻ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՋ ՄԱՆՈՒԱՆ ՏԻՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ԳԱԼԱՐՈՒՄ, ՀԱՅ ՈՐՖԵԼՆ

Վ Ր Է Ժ Ի Հ Ն Ո Յ Ը

Ողբացեալ մեծ հայուն Պօղոս Նուպար փառայի յիշատակին

Ա.

Վրէժի Հնոցը: Նուպարաւէն:

Վրիժայորդ հոգիիս աչքերով կը տեսնեմ ես զայն.

Հոն Արարատի կրանիքէ անբնկնելի ժայռին առընթեր

Հոյակերտուած, արեւազեղ, արիաւէտ ոստանը,

Անմահն Պօղոս Նուպար փառայի ոսկիէ կորոզը:

Յաւերժութեան յուշարձանը Նուպարաւէն...:

... եւ որ մը պիտի գայ, ազատութեան որ մը՝

Մայր Հայաստանի զաւակներուն փառքի օրը՝

Վանազնի ազատութեան արեւին արշալոյսով ողորուն...

Հայրենաւէր Մեծ Հայուն ոսկեձոյլ կորոզը Նուպարաւէն,

Պիտի վառի, բորբոքի, հրաւճով մը իբր վրէժի հնոց...:

. . . . .

Ու դարերուն ընդմէջէն՝ երկինքին տակ աստղավառ,

Ան պիտի բորբոքի իբր ասուշտան մը մոզական:

Եւ համերոզդ դարու անմահն մարտիրոսներուն

Միլիոն մը նահատակներուն անխնկներուն մէջէն

Վերակենդանացած հայ փիւնիկները նախասուրբ,

Պիտի երբան ուխտի հոյլ ի հոյլ, երամ առ երամ

Իբր մենեան մը նուիրական՝ Վանազնի, Անանիտի, Ասդիկի.

Իրենց սուրբ պայքարին սէրը հրանրելու

Վրէժի հնոցին կրակով...:

... Մտփետսին կուրծքին վրայ քառ քափ եկող, նիրհող,
 Անուրջներու մէջ սուզուած, երազկոս հոգիս
 Կը դիտէ անցեալը՝ տղանցքը հայկազնեան Բազմաստիկներուն,
 Հայ փիւնիկներուն դէմքերը շողողուն, աշխոյժ :
 Անոնք կը սլանան երբեքին մէջէն շանքերու պէս,
 Արծիւներու աստղավառ շառայլներէն
 Հայրենիքի ազատութեան նոր արշալոյսը վառելու :
 Վերջալոյսի պանն է, պանք մերկածուփ,
 Սուրբ պայտարի, մարտի, կռիւի, պանն է :
 Միլիոն մը հայ նահասակներու արեան փոխ վրէժի պանք :
 Բիւնախնդիր, մարտնչող հոգիները հրացայտ շանքերու
 Կայծով զրանուած արգոսային աչքերով՝ խաւարակուռ
 Գիտերներու մուրք պատռելով խելայեղօրէն
 Կը վազեն նախնիներու արիւննոս նամբէն :
 Մամիկոնեան պատերազմի վարդակարմիր Շաւարշանի դասերէն,
 Մայր Հայաստանի վրէժի շեփարհի ծայրին :

«Փամ փորոսան բարձունք Արարտի...»

Անմահն Ալիշանի հայրենազառ հոգին կը ցարայ,
 Մարտահրաւէրի փողը, յազրանակի Բայրեզը կը գոռայ...
 Սուրբ պայտարի ժամը կը հնչէ Արարտի գագաթէն.
 Վրէժ. միլիոն մը հայ նահասակներու փոխ-վրէժ...:
 Մայր Հայաստանը իր զաւակները կը կանչէ,
 Հայ փիւնիկներուն, դիւցազներուն, հերոսներուն անխնամին,
 Յայց տալու համար մոզական բռնկած ասրուշանք,
 Վրէժի հնոցը, որ կայծ ու բոց պիտի բուխէ...:

Հանգուցեալ, բարեգութ, բարեւէր, բարեխնամ, ազգաւէր,
Հայ բարեգործութեան ջանակիր, ռահվիրայ ակոյեանին
Արի ու բարի, բաջարի եւ կորիւն զաւակները
Առաջել պէլ Նուպար, Ջարեն պէլ Նուպար, Վահրամ պէլ Նուպար
Ախոյեանները, վեսեան կոյսերու հանգոյն,
Բարբոնդ հնոցին հնոցպանները,
Սերպազան հուրը նուիրական անեւջ պիտի պանենն :
Գարեբու ընդմէջէն Նուպարեան գերդասանին զաւակները
Ազնուաստիմ, օրհնուած, վեհոգի մեծ հայուն իսէպը,
Հայուն ոգին վառ պիտի պահենն հայու կրակով, Հայասանի մէջ :
Փառք եւ յարգանք իր անմահ յիշատակին :

. . . . .
Ի զո՛ւր, ո՛վ շարուրիւն ու նախանձ,
Ի զո՛ւր ուզեցիր լափել մեծ հայուն սիրքը,
Սիրք մը որ ներշնչուած էր ասուածային աւիւնով :
Անոր սուրբ հոգին անմահ յաւերժութեան
Եւ փառաց լուսապսակին արժանացաւ :
Եւ Հայոց պատմութիւնը, մասեան արիւնաների,
Պողոս Նուպարի գերդասանը անմահացուց,
Իր շէն-շող Նուպարաւէնի ոսկե ձող կորոզով, յուշարձանով,
Հայասանի վերականգնումի շինարար երազով,
Որ այսօր, անա իրականացած, մարմնացած, բռնկած է
Իր ասրուան մագական — Վրէ՛ժի հնոցը :
Ու մեծավառ բարբոնդ անեւջ կրակին դիմաց
Հսկայ, սիսան դարբինները հին Արամազդ ասուծոյն,
Կիկլոպայ, Հեփեսոսի, կրակ ու բոց կտրած
Հօր հնոցին փրփուրներուն նման,
Հրացայտ շատուանէ անձրեւող հանանչներու պէս,
Պողպատեայ մուրները ասրաւէկ, կ'իջնեն կ'ելլեն Քալին վրայ

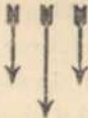

Անտօր, շանդալից, դիրդագին բախումներով...
Կը քնդացնեն երկինք գետին շինարար հսկաները թորզովեան...
Եւ ուժգնորէն կը դարբնեն կամբը ցեղին.
Հրաւէկ պողպասները դնելով աշխատանքի Վրէժի հնոցը...
Շինարարները տունի գամ, վրէժի նեւ կը պատրաստեն,
Իրոյներուն եւ հակաի քրտնոյ չապրողներուն գլխուն վրայ
Իբրեւ կրակէ կարկուտ:

.....
Տեսէ՛ր, հոյակերտամ ոստանին կարմիր երկինքէն ցտլը Վանազնի.
Գիւրիչ արեւին եւ Բերլենեմի աստղին պէս մոզիչ...
Հո՛ն, անընկնելի Արարտի զագարէն ծագամ...
Ազատքեան հանճանչոս լոյսն է ան, որ կը փայլի...
ՆՈՒՊԱՐԱՇԷ՛նք, որ կը բարբաի իբրեւ Վրէժի Հնոց:

Դահիրե 1928

ԱՆՄԱՀՆ ՊՕՐԱՆ ՆՈՒՊՈՒՆ ՓԱՆԱ

L'Immortel Boghos Noubar Pacha

La Statue de Nubar Pacha à Alexandrie

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԵՐ ԵՊԱՐԻՈՍ
ԱՆՄԱՀՆ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱՅԻ ԱՐՁԱՆԸ
ԱՂԵԲԱՆԳՐԻՈՅ ՄԵՋ

ՆՈՒՊԱՐԱՇԷՆ

Ն ուպարաշէն... շեն-շող, արևագեղ ոստան հայկական,
Անձան Պօղոս Նուպարի կոթող հայկերտ,
Մեհեան Լուիրական՝ ախոր հայութեան.
Յաւերժացնէ բող անունը Աստուած :

Ո դրացեալ մեծ հայուն փառքի սուճար.
Անով անձան հողին է որ կը ծփայ. .
Գարեան բոյր-բոյրին, Վահագնի արեւին հետ փայլուն
Իր բոյս մը կը ցոյայ :

Ք իսկեալ շուսպասկը՝ հողին անձան՝ պսպղուն շառաւիղ,
Յոյարձակ, գերբ շափիւղայ...
Յիշատակը անմոռանալի՝ անշէջ ջան յախտեմական
Իր բասղ մը պիտի շողայ :

Պ օղոս Նուպար գերդաստանը՝ օրհնուած տոն մըն է սուրբ,
Հայութեան պարծանք առ յաւիտ,
Նուպարաշէն, իր վրէժի հնոց պիտի բորբոքի ընդ միշտ
Դարերով կայծակնացայ, արփաւիտ...

Ա. բշարյաներու շողին օակ կը ծածանի դօշտիկը հայկական,
Ձինուորները ու հայութիւնը կ'ոգեկոչէ...
Ու Արարտի գուսաներգակ պուտեաները կ'երգեն
«Պօղոս Նուպար չէ՛ մեռած այլ կը ննչէ...»

Թ Ենասեւ մեծ հայուն երազը իր փիւնիկ մարմնացաւ,
Կը հրճուի իր ոգին անմահ...
Մայր Հայաստանի երգին, խունկին, բուրումին ծոցին,
Աղաւանակերպ հոգին կը իայտայ:

Ա Արի՞ծ հոգին օծուած սիրոյ սրբազան միւռնով,
Սեր... արդարութիւն ու բարութիւն կը գոչե.
Բնարով, թախով, ծնծղաներով երգեցե՛ք, ո՛վ հայեր՝
Անոր ծննդեան տօնին:

Ե ողափայլ յուշարձան մը ոսկիածոյլ կոթողի պէս
Արևազեղ Նուարաշէն սոսան
Պիտի փայլի դարերու աղբամուղջին մէջէն
Շէն շող բոյներով զերթ դրսիս, ծաղկասուն:

Է Կնն մտուծոյ դրսիսսայտը, Հայաստան աշխարհի,
Եղե՛մ անմահ ծաղկասփիւռ...
Ասիակ, կռունկ կը դայլայլեն ծաղկանց ծոցէն անուշ
«Մահ իմացեալ անմահութիւն» համասփիւռ:

Ն Ես անասակաց անխններէն վերապրող սա հե՛ք տղուն գեղօնը,
Իր յուսապսակ ընդունե՛ շող ու շէն.
«Յիշատակն արդարոց օրհնեալ եղիցիս յարգանք քո անուան
Որ կերտեցիտ հայուն համար ՆՈՒՊԱՐԱՇԷՆՆ:

ՎՐԷԺԻ ՆՈՐ ԱՍՏՂԸ

Her beifartem D. Kaloustz Gulbenkian
Թարեւս Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանին

Վրէժի նոր ասղը...:

Նուպարաւէնի բորբոքող վրէժի հնացին բացով բռնկած
Նոր ասղ մըն է ցոլարձակ...
Յաւիտեանական փայլող անէջ Արուսեակի տնտեսութիւն
Անմահն Պօզոս Նուպարի հողիին կայծովը վառուած :
Նոր ասղ մըն է նշուող «Հ.Բ.Մ.»ի նախագահը,
Ու ինկելիին առաքինութեան ու վեհութեան փառքի զանին վրայ
Իր նաւազայրները պիտի սփռէ երկնքիտեան հանանչներով...
Եւ Բերլեննի Մեսիա արեւոյն ծննդեան ու յայտնութեան
Կարի Գալուստը աւետոյ մտակալան յոյսն պէս փայլուն,
Հրաւարած ասղին պէս պսպղուն,
Հայրութեան վրայ պիտի փայլի այդ Վրէժի Նոր Ասղը —
Վեհ Գալուստ Կիւլպէնկեան,
Իր անուան ու տնտեսութիւն անէջ Արուսեակին պէս :

Վրէժի Նոր Ասղը :

Ան պիտի վառի շողարձակ ցոլներով,
Խաւարակուն մարդոց բանձը միտերը պատելով,
Ջնաւաւարնիկ ջանի մը պէս վառվառն,
Հայրենիքի նոր կառուցուած Նուպարաւէնի երկինքէն :
Ան պիտի փայլի՝ իր փայլէն փայլ տալով որբուայրիին,
Որբունիին եւ որբին եւ շինուած բոյներուն վրայ :
Ան պիտի փայլի զաղբականներուն նորաւէն խրճիթներուն վրայ.

Աղփասին, անտէրին զլիսուն վրայ լոյս սփռելու...:
Ան պիտի փայլի քափառականին, պանդուխտին խցիկին մէջ*
Իբր կանքեղ մը սանարի* լոյս տալու...:
Ան պիտի փայլի...
Հիւանդին, մահամեծին, անդամալոյծին սնարին վերեւ,
Գաբիւներու, աւսանակի, մոմի մը պէս լուսավառ
Եւ ան պիտի փայլի հայաստանեաց կայրուսակ երկինքին վրայ
Իբր հրեղէն սիւն մը արդարութեան համբան լուսաւորող,
Ու չարին, նենգին, դելին, սոսիին սնրազաւ հոգիները պիտի այրէ*
Նու պարաւտէնի բռնկած կայծերով...:

Գանձեր 1930

ՎՍԵՄ. ԱՌԱՔԵՆ. ՊԷՏ ՆՈՒՊԱՐ
ԱՌԱՔԵՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ԲԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԻՊԱՐ
ԱՆՄԱՆ ԳՕԴԱՍ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՆԱՅԻ ԱՆԻՐԱՆԵԿ ԶԱՒԱԿ

*L'émminent Heakel Bey Noubar
l'image de la Bonté et de la Vertu*

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵՍ ԲԱՐԵՐԱՐ

Պ. ԳԱՂՈՒՍԵ ՆԻԻԼՊԵՆԵԱՆ

Le grand bienfaiteur de notre
3. Kaloust Gulbenkian

Փ Ա Յ Լ Ի Ր

Փ ալլիւր... փառքի գեղօնը մեղեդիին անմահ
Երկնից հեղշակները քող երգեն արդարաւոր,
Արդարութեան վեհ դիւցազուն ռահվիրայ...
Բարեգութ, բարեխնամ, բարեւար, բարեւոր:

Ա ընդունի արդար առ մեզ յոյս ծագեա
Օրհնութեամբ տոնի բարի Դաւութս կիւրայեան
Զնաշխարհիկ յուսանա փառքի արքայ...
Փայլիւր .. փայլեղ փայլ տուր ցեղին հայկական:

Յ աշնութեան սասցին պէս Յիսուսի արքայ
Յաւիտեանական շահի պէս փայլիւր... դու մոզիչ
Իրր հեղեղն սիւն Հայաստանի վրայ, մանուկի արքայ
Շողա՛, ցոլա՛, լուսաւոր՛, մեծնայ փրկելիք քովիչ..

Լ ուսովսն վեհ մակեղի վրայ դրոշմած
Հայ բարեգործութեան բարեխնամ նախագահ...
Դեւերեն, սոսխներեն քող պահե՛ք ինչ Աստուծ,
Պօղոս Դուսարի ճեղապան անունը անմահ..

Ի ռաւունքի արդարութեան հերոս, ախոյեան
Քաջարի, բարի, առաքիլի, վեհանձն շահակիր...
Լոյսեղ զոգահար դեւ սոսխները համայն
Պիտ սողան իրենց որչը բոցեղ շանքակիր...:

Ք ամայն մարդկութեան դու պարծանք, բարիքի ճիտան,
Շողա՛, շոգեղ շող տուր՝ որք որբունիներուն սզակիր...
Որբեւայրիկն, Աստուծոյ դեր կատարե՛ք հայութեան,
Իրր վրե՛ժի նոր սասց ցոլա՛ ու փայլիւր...:

Գ Ի Ի Ղ Ի Ն Վ Բ Է Ժ Ը

Նիկոմիդիոյ Առաջնոց Գեր.
Տ. Սեփաննոս Արք. Յովակիմեանին

Գիւղին վրէժը...:

Աւերակ հայոց զիւղերուն վրէժը ո՞վ պիտի լուծէ...

Միմիայն վրէժխնդիր ենովան :

Սերազան, կը յիշե՞՛ր 1917ի արեան սարիները,

Մանուան մանիկէ մանգաղէն մագապուր հողոպրած ոզիդ,

Բերլենեմի մաւրին Բով հզմաւորի խցիկիդ մէջ վիշտ բնկնուած էր
Տառապանի, շարչարանի զողզորաները մազլցելով.

Փշալի արխաններկ համբաներէն անցնելով ես եկայ զայ Զեզ.

Ու Զերդ Սերազնուփիւնը տեսնելու պէս սիրս փղձկեցաւ.

Չարչարանի երկունքէն, հայրենիի աւերակներէն դողամար
Հոգիս լացաւ վիշտով. տառապանքով սգաւոր հոգիիդ հետ :

Ու Զեր մխիթարիչ արքայան խորհուրդներով

Զիս ու տառապանք կեանքս հանգստացուցիւ.—

«Մի՛ լար, գաւազս, բորենիներէն յօտնուած հոտիս մնացորդ գաւր,

«Մի՛ լար. վրէժխնդիր ենովան քոյ լուծէ Հայոց Բողաքներուն,

«Ոսաններուն, աւաններուն, ու Հայ Գիւղին վրէժը...»

Ըսիր, ու կենաց փայտ, ձիթենիի մասունքէ շինուած խաչովդ

Յրհնեցիր զիս, մարած յոյսիս յայր կրկին վառելով :

«Կենաց փայտ հրաւազս սուրբ խաչով կ'օրհնեմ զքեզ.

«Ասուծոյ հրամանաւ, փրկարար սուրբ խաչը քոյ պանէ,

«Պանպանէ զքեզ երեւելի եւ աներեւոյք փորձանքներէ ու զեւերէ

«Եւ ամօրէն հերտնոսաց մանուան սեւ նիրաններէն.

«Ու սուրբ խաչին զօրութեամբը ծլիս, ծաղկիս, մեծնաւ,

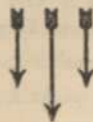
«Անիս, ուռնանաս, հանասակ ծնողացդ փոխարինես :
«Ու սուրբ յարութեան հրաշափառ անօշ լոյսը, եւ սուրբ
«Բէքլենեմի մոզական յախենական փայլուն աստղը
«Թո՛ղ ինչ նպասակիդ համբան լուսավառէ... :
«Երբա թարեան, մի՛ լար, զաւակս, հայոց փրկիչն Տէր
«Յիսուս Գրիսոս թող հեծող ըլլայ ու հաւաստիդ հրաշքը,
«Յոյսիդ լոյսը, սէրիդ հրեղէն ծաղիկը, Գերսեմանի շուշան
«Մանիակիկն պէս անբիծ թող ցոլացնէ Ասուած թոյրով, բոյրով,
«Յոյրով եւ հայոց շարչարանին մարմնացունք, ամէն :»
... Ու ծնեալ արեայ Յիսուս մանուկին բարայրը,
Մուրբ զայցի աղօթելով՝ հրաշագործ երախային
Աստղավառ նկարէն խնդրեցի սառապակով կեանքիս առողջութիւն :
... Եւ զայցի հոյակերտած հրաշքներու բազմաբ սուրբ Սիոն,
Արեւազեղ Երուսաղէմ, շարչարանի զոգոթոթան մազլցելու.
Ծնեալ, խաչեալ եւ յարեալի լուսավառ, արիւնաներկ
Պասկերէն, որուն վերեւէն կարմիր կայծեր կը ցոլան... :
Հաւաստիս, յոյսիս, սէրիս, վրէժիս պատրոյզը վառեցի,
Եւ երակներու վարդակարմիր արեալոյսները հրդեհեցի... :

...
Ու այսօր սարինեւէ ի վեր, կեանքիս անապասին մէջ թափառելով
Գեռ կ'երազեմ Գիւղին Վրէժը. ս՞վ պիտի լուծէ զայն :
Կ'երազեմ ծննդավայրս Չէնկիլէ, ծնողքս, հայրենակիցներս
Որոնց ամէնէն ալ շարչարանի զոգոթոթաններուն վրայ ինկան :
Կ'երազեմ Եկն-Շող հազարաւոր տուները, վառ օնախները
Որոնք աւերակներու կոյսի վերածեւ է սոսիսը :
... Աւերակ, աւերակ, անկէ անցեւ է թեմամին, աւերակ,
Բուերու վայնառունը «մանր անցաւ ասկէ», կը զոչէ.
Մահասփիւռ աւերակներ ու մոխրակոյսներ միայն :

Ու Նիկոմիդիայ քեմիդ երբեմնի շէն-շոդ ֆաղափներ
Հոյակերտուած ոստաններ, Ձէնկիլէր, Պարսիզակ, Մեծ Նոր Գիւղ,
Սէօլէօզ գիւղաֆաղափներ, Միջագիւղ, Քարձի,
Շախուախ, Խըրըն գիւղ, Կիւռլա, Քէրէմէք, Կէտէլէկ
Հայոց ֆաղափներ, գիւղեր, բոլոր, բոլոր այրուած են :
Ու կանաչագարդ պարէզներ, պղատու այգիներ,
Մօտադպար ձիքասաններ, ցարենի տներ, արօտանոցներ,
Երկնէրիեան ծաղկասաններ, այսօր արխնով կարմեր են :
Ու կարնարոյր, պղպշուն, կարկաշանօս, զուլալ աղբիւրներ
Նանասակ-նանասակուհիներու արխնով փրփրեր են :
Ու անա այսօր քեմիդ գիւղերուն ու Ձէնկիլէր ծննդավայրիս
Յիշատակներով առլցուն ու կարօտով բեռնաւոր հովերուն հետ
Կարօտի հառաչանքս, հաւատով ուռնացած բաղձանքս կը դրկեմ
Նանասակներու արխնով կարմեամ Վանագնի արեւին,
Մոզական նանանչներու միացած հովերուն հետ.
«Ո՛ր սայր ինձ զծուխ ծխանի, ո՛վ իմ հովիւ հայր սրբազան
«Եւ զառաւօտն Նաւասարդի երկիր մեր Հայաստան,
«Հան պիտի ծաղկի, ծլի հաւասքիս, յոյսիս, սէրիս ծաղիկը
«Կեանք սպով ինձ ու հայոց Վանագնի շող արեւիկը.
Լուծած պիտի ըլլամ Գիւղին Վրէժը :

1917 Երուսաղէմ-Քերչէնէմ

Le Primat de Nicomédie

ՆԻԿՈՄԻԴԻՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ՊԵՐ. Յ. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՐԳ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԲԱՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ ԻՐ ՀՕՏԻՆ ՍՓՈՒԹԻՉ ՀՐԵՆՏԱԿ

ԱՅՅՐ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳՈՒԿԱՐԱՀԱՅ ԹԵՐԻՆ

Son Eminence D. Stéphanos Arch. Lovaguirman

AMERICAN MOTHER AND HER CHILDREN
IN THE SOUTH

*Une mère Américaine déportée et ses enfants,
affamés et assoiffés*

ԾՆԱՆԻ ԿԱԹՈՍ ՎՐԷՃԲ

Խանքակար հսկասկ տօր յիշատակին

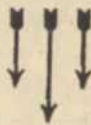
... Ծծած կաթիս վրէժը... ե՛ս լուծել կ'ուզեմ, մայր,
Քու հուիրական աստուածային սուրբ վրէժդ...
Գորավազուր, խանդակար մայր. բու յիշատակդ, անցեալդ, սէրդ
Ու անաս զսառայանէդ եւ անասելի անշանմէդ հոգիս մերկած է:
Վրէժ... բան մը բլլայ կ'ուզեմ ուրուականիդ միացած,
Վրէժ... բան մը աննիւթական, հզօր, այրող, բանդող
Ունկանոս հոյ նին աստուած մը սոսթը այրելու
Վրէժ... բան մը ինքնիր մէջ ամէն բան պարունակող
Դից մը Աստուծ, որպէս զի հրէշներուն կեանքի թելը կտրեմ...
Վրէժի սուր մը, հրաշէկ նեք մը, շանք մը ասրաշէկ,
Դիակակեր բարեխիմ արիւնայրդ սիրտը մխուխմ...
Որպէս զի կարողի՛ մայրս, իմ զակի պարսականութիւնս
Կասարած բլլամ ու լուծած՝ ծծած կաթիս վրէժը...:
Վրէժ, որ զիս զիեցուցիր կարմաբոյր կուրծիդ վրայ գուրգուրանքով:
Զարեցի՞ն, փերեցի՞ն կուրծիդ մեղրանոս...
Ու ան սիրող սիրող զգայուն, ոսկի սափարի պէս սէր լեցուն.
Կտրեցի՞ն մայր, կտրեցի՞ն այդ հաւաստի, յոյսի, սէրի սկիհը...:
Ու կեանքդ անսուր պաշտամունքի, սաղմոսի, ջարդեցի՞ն նիւղները:
* * * * *
Ո՛վ զարհուրելի ցնորհներ, տառապանքներ, շարչարանքներ,
Ուրուականներ... բոյրող, բոյրող միացե՛լ ինձի, ուժ տու՛ր
Ո՛վ աստուածացած սուրբ մաքրամաքուր նահասակ հայ մայրեր,

Ու կոյս աղջիկներ, հարսեր, մահախուճիկներ շարշարուող,
Այս իրիկուն բոլորից ուրուականները բող ինձ միանան
Ու սրբունի մայր իմ, վրիժալորդ լացող հոգիիս ոյժ տուր,
Խանձարուրի մէջ փառքամ երեխայութեան օրումնս պէս
Ոյժ տուր, մա՛յր, սառապանիէ էլեկտրացած դժբաղդ կեանքիս
Որ պոռամ, գոչեմ վրէժ... նւարարութեան անողոք ձայնով,
«Վրէժ միլիոն մը հայ նահատակներու արեան փոխ-վրէժ...»
Պոռամ, արդարութիւն եւ օրէնք դնող Ասուծոյ երեսին.—
— «Ո՛վ Ասուած՝ արդարութիւնդ ինչո՞ւ պանամ ես գործադրելու
«Աղետօք ան լոկ բա՞ն մըն է ունայն, սնամէջ, սնափառ,
«Տե՛ս, քու անունդ, արդարութիւնդ, օրէնքդ, կանոնդ ոսնակօքի լնելով
«Հրէ՛սը ինչ սնիրներ գործեց եւ անպատիժ մնաց
«Ու ասելութեան ցասումով արդարութիւնդ կը խաչէ
«Փսոմիդ գանձն սես դահիճները սօրքամ բեւերնին
«Տապարներու անկուս հարուածներով կատաղած,
«Փրփրած, քու արդարութեանդ հեճեւող ամենդներ կը հնձեն՝
«Կեանքերը սուրբ մայրերուն, ծաղիկ աղջիկներուն, յղի հարսերուն,
«Արիւնարբու մողոխին դիակահոտ հրախանն է,
«Հայ ցեղը ջնջելու համար, մայր, հարս եւ աղջիկները ջարդեցիք:»
«Գիտակեր Մողոքը կատաղած՝ զոն կ'ուզէ կույ սալու,
«Պատերազմի շասուած Արէսը արիւն կ'ուզէ բնկելու,
«Ո՛ր մնաց քու անսանձամբութիւնով ամենագորութիւնդ,
«Աւխարհը հայոց գերեզման, դիակները անբաղ, հոսը չե՞ս առնեք,
«Ու նենգ, անխիղճ, անզգայ, անզուր, Բարսիլոս, սերաղաւ եւրոպան,
«Ծիծաղելով արիւնաներկ աչքերը կը խփէ հայ զոներուն վրայ...
«Ջաներ՝ օրոնք արեան հապաղիմներու մէջէն վեր ցատկելով
«Ջարդուած մարմիններն անջատուած դեռ Ասուած կը պոռան,
«Միքէ չե՞ս լսեք աղիտղոմ, սրտակեղիք ձայներնին
«Հայր քաւութեան նոխա՞գ է որ ասեղծեցիր,

«Այդ անօրէն նիւաղներուն, արխարբու մողոսներուն զոնուելու,
«Մ'ը ես, Ասուած, միբէ դո՞ւ ալ կը դողաս դանիմներէն,
«Մ'ը ես, ո՞ր մայրակիմ վրայ կը գտնուիս...
«Մ'ը է ցառումիդ պատուհասը, շանքերդ, կրակներդ,
«Ցոյց տու հրաւեյդ, որ էեզ լեելով ուրիշ կուտ չի պատեմ
«Մ'ը էք, հզօր Ասուածներ, Նեմեսիս, Վահագն, Արամազդ,
«Ուռկանոս, Ասրայէ, Ռոմիզդ, Տիս, Հերակլէս...
«Մ'ը էք, տուէք ինձի զօրութեան հրաւէ մը
«Վրիժայորդ հոգիս զինով է, բարբոսած է պար...
«Ես վրէժ ունիմ, լուծելիմ, վրէժ, վրէժ...
«Տուէք ինձ զօրութիւն մը՝ որդ որ զօրաւոր, անվախ էք,
«Ես ան պիտի պատեմ իբր կուտ...
«Վրէժ ունիմ, վրէժ լուծելիմ՝ Ծծած Կարիս Վրէժը...»

*1916ին Գոնիայի դպրոցին մէջ տարագիր մայրս սեսայ վերջին անգամ.
Երբ զիս սեսաւ շրջայուած՝ գետին ինկաւ ու մտնեցաւ:*

ՎՐԻԺԱՆԱՐՄԱԻ ՀՈ՞՞ՒՆ

Տեղիս անզուգահեռն ինքսից՝ Անդրանիկի յիտասպի՞ճ

Վրիժամարաւ Հոգին... ան դեռ իր հրատուր հոգիին
Պապակը, ծարար չի յագեցուցած,
Ճախրապաց զնաց, բռաւ, յուսարեւ տարիկներու պէս
Մայր Հայաստանի կարմիր երկինքին վրայ սաւառնելու :
Հոն եւս՝ Արարատի զազարին վրայ շար ողիները որսալու
Ու հոյակերտամ նոր հայրենիքին, նոր ասանին երկինքէն
Նանասակաւոյ եղբայրներուն վրէժի երգը շփուրելու :
Զօրավար Անդրանիկ, անուն մը դիւցազն, անմահ,
Ան դարերու մառախլապաս մեռելներու ծոցէն, անպերու մէջէն
Պիտի փայլի իր ասդ մը յաւիտենական քանի պէս,
Արեւավառ արեւոյտներու ճանանչներով նուիրող...
Ու միլիոն մը հայ նանասակներու անխնէն վերապրող փխնիկները
Անոր անմահ հոգիին սկիհէն պիտի հաղորդուին
Եւ պիտի լալեն հայրենիքի սիրոյ նեկտարով արեւջամ.
Փխնիկ զինուորները, զօրավարին կամաւոր հերոսներուն պէս
Արիւնի ու վրէժի, Շաւարտանի, Աւարայրի
Ռիտեայ անձնուէր խաչմարտիկ զինուորներուն նման
Պիտի լալեն, յաղթանակի քայլերը երգելով «Օ՛ն անդր յառա՛ջ...»
Քայլերը յաղթանակի, վրիժամարաւ հոգիին...:

.....
Ու անս հոգիիս աչերովը կը տեսնեմ հայ դիւցազները,
Մայր Հայաստանի զուակները փխնիկ, ախոյեան, խաչմարտիկ,
Անրկնելի Արարատին շուրջը, մարտահրաւիրի զոռում զոչումով

ՀՕՐԱՂԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ
Le General Antranik, héros national

ՅԵՂԻՆ ՄԱՔՐԱՄԱՔՈՒՐ ՆԵՐՈՍԸ

ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԳՐԱՆԻԿ

ԻՐ ՆՈՒՅԿԻՆ ՎՐԱՑ

Le Général Antreanik sur son palefroi

Իրաւունքի դրօշակը ի ձեռին վրէժ կը պոռան...
Վրէժ միլիոն մը նայ նահասակներու արեան փոխ-վրէժ...
Ու յոյսերու լոյսը իր ցոլարձակ նառագայքներ կը սփռէ
Կոտորածէն ու շարշարանէն հալածական հոգիիս վրայ...
Վրէժ... կարմիր, կարմիր յաղթանակի դրօշակները ի ձեռին
Կործես միլիոն մը նահասակ հայերու արիւնով ներկուած*
Յաւերժանարեւելու ծիրանափայլ շղարուներու պէս վէժվէտուն
Կը պարզեն Մասիսի զագաթը պոռալով, կանչելով վրէժ...
Ու վրիժաւարու հոգին, կարծես արծիւներու կերպարանք առած
Կը սաւառնի Աւարասի վրայ զիշատիչ անզոյնք որսալու.
Փառք իր անբառամ Անդրանիկ զիւցագն, հերոս անուան
Որուն ստացած վերերէն ազատութեան արեւոյսը ցոյաց,
Որուն անուան զուսաներգակները անմահութեան զեղօնը կը հիւսն,
Եւ բիւր երանի բեզի, ո՛վ արդարութեան ակոյեան Անդրանիկ,
Որ կը փայլի Հայաստանի երկինքէն բաւ վրիժաւարու հոգին...:

Յակիրկ 1928

ԱՆԴՐԱՆԻԷ *Հնդկանի*

Ա. Անդրանիկ... անունդ սուրբ անձան
Քաջ վարտիքուսաց պէս անահ...
Դարերու մեջին պիտի շողայ
Վրեժի կայծի պէս պիտի ցոլայ...:

Ն. որ ազատութեան վառ արեւը
Հայաստանի երկինքին վերելը...
Վրիժաժարաւ հոգիիդ հետ
Լոյս պիտի տայ արփաւեռ...:

Դ. ողաց Անդրանիկ անունդ դիցազուն,
Դահիճը բորենի, անասուն
Ու Համեսը դժոխիս կերբեր շուն...
Սարսուղաւ զանին վրայ փշրուած...:

Ը. ոսկ, օրեր, ամիս, տարիներ
Նժոյզովդ ֆառամբակ կոտեցար...
Վրեժի շանք ու բոց, կայծ, նետեր
Տեղացնելով ստիպաց գլխուն վեհաբար:

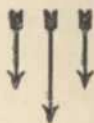
Ա. Եշարյանները ազատ Հայաստանաց
Ու ճանաչները արեւի վահագնին...
Շողով, շաղով, ցողով, շինչ անձոռաց
Պիտի ողորեն քն վրիժաժարաւ հոգին...

Ն. ահասակաց հոյիերուն հեւ անմահ
Սրբոց դասը անցար մարտիրոսաց.
Արդարութեան զինուոր ախոյեան անահ
Քոյ քնզ վարձարե Ասուած:

Ե. բաւունքի, վրեժի քաջ սիւսան
Դիւցազ հերոս զօրավար...
Թանգակար քու մայր Հայասան
Նուսպասկը քոյ հիւսե քնզ համար...:

Յ. արմիր դրօշակները կը ծփծփան
Արարածի զազարին վրայ...
Հոգիւ ալ կը փայլի իր մօտիկ
Քաջ զօրավար հերոս Անդրանիկ:

ՎՐԻՃԱՌՈՒ ԿՈՐԻՒՆԸ

" J'ai tue un homme, mais je ne suis pas un assassin, ma conscience est tranquille "

«Մարդ մը սպաննած եմ, բայց մարդասպան չեմ.

«Ինչո՞ւ ես անցաւ է...»

Սողոմոն Թէնլիրեան
Solomon Tchirian

Վրիժառու կորիւնը... մասակ առիւծին ձագն է,
Անրիժ անտրաս միւռնի նման իր կաթով սնուցած
Անձնուէր, ներս զաւակը Սողոմոն Թէնլիրեան,
Նահասակ մօրկանը պողպատեայ կուրծքին վրայ մեծցած :
Ան մարդասպան դանին մը չէ անոնց պէս,
Այլ դանին բորենի մը սպաննող սիւսան մըն է.
Անոր խիղճը հանգիստ է, աստուածային վրէժը լուծած է.
Իժծած կարին վրէժը, զորովազուր մօրկան-վրէժը...
Ու միլիոն մը հայ արեան փոխ վրէժը..

.....
Ու 1921 Յունիս 2ին վարիչ նահանգային դատարանի
Ա. նախագան Գր. Լիւրբեզ կը հարցնէ
Վրիժառու կորիւնին՝ Պ. Սողոմոն Թէնլիրեանին, Պերլին

- ՆԱԽԱԳԱՆՆԵՐ. — Խոստովանած եմ թէ Թալեաթ փաշան սպաննելու
որոշումն ըրած եմի:
ՍՈՂՈՄՈՆ. — Այս հարցունքը չեմ հասկնար, բայց ես զինքն ար-
դեն սպաննած եմ:
ՆԱԽ. — Ինչո՞ւ արդեօք ինչզինքնիդ յանցաւոր չեմ համարեր :
ՍՈՂ. — Ինչզինքն յանցաւոր չեմ համարեր՝ վասն զի խիղճս
հանգիստ է:

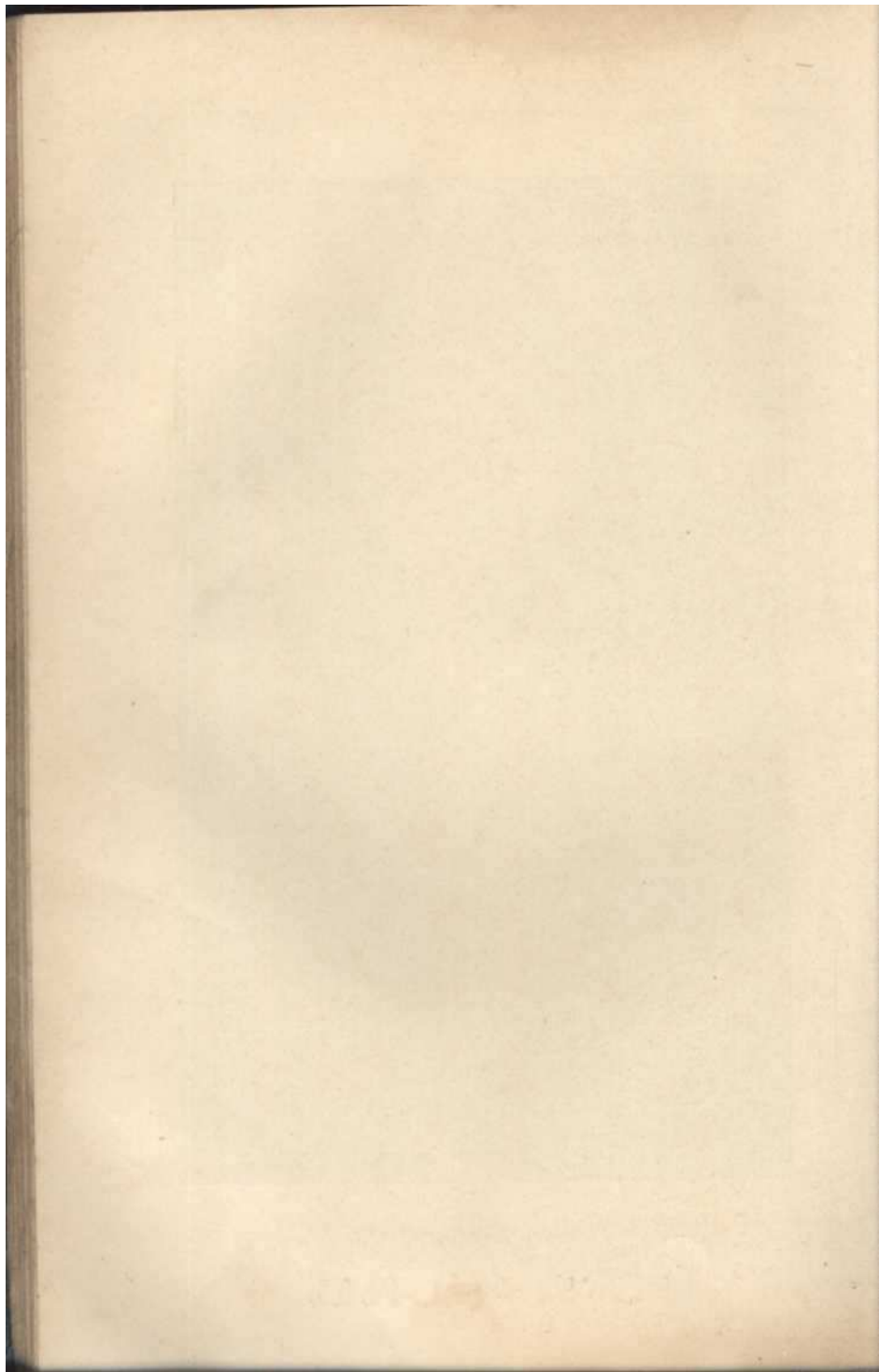
À exécuté TALIAZ Pacha, l'un des
bourreaux des Arméniens en 1915, à Berlin)

ԱՋԳՍՅԻՆ ՄԵՏ ՇԵՐՈՍ

ՍՈՂՈՄՈՆ ՔԷՀԼԻՐԵԱՆ

Le Grand héros national SOROMON
TEHLIRIAN

ՆԱԽ. — Խիղձերնիդ ինչո՞ւ հանգիստ է:

ՄԱՂ. — Մարդ մը սպաննած եմ, բայց մարդասպան չեմ:

ՆԱԽ. — Կ'ուզեմ ըսել թե՛ զինքն սպաննելու ծրագիր ունե՞իր:

ՄԱՂ. — Ես որ եւ է ծրագիր չունեի:

ՆԱԽ. — Ե՞րբ արթնցաւ ձեր մեջ այդ գաղափարը:

ՄԱՂ. — Ձեւ ուզեր որ այդ օրը յիշեցնե՞ք ինձի. այդ գաղափարը՝
անգուր խուժանը մեր կարաւանը սարած, կողոպտած պահուն
ժաղկցաւ մեր: Ա՛խ. այդ սեւ օրերը մի յիշեցնե՞ք ինձի, իմ
խոյր ժանաւորները՝ խաչեցին սարին թռնաբարեցին .. եւ ահա
զինուորները, ժանաւորները, ժողովուրդը ու բարբարոս խու-
ժանը եկան, շարդը սկսաւ. այդ միջոցին կրսուր եղբորս գշուխը
ձեղճեցին. իսկ մայրս զննին ինկու զնդակներու օսի: Հայրս
ստաւուց սարած մտքած էին... եւ երգնկայի Թուրք բնակչու-
թիւնը հասաւ. ահա՛ թռնաբարում, կողոպտու, շարդ, շաց ու
կոճ, նմանը չի սկսնուած բարբարոսութեան անժխտելի, անը-
կարագրելի խժոճութիւններ. անտէր, անմեղ հայուն վրայ սեղա-
ցուցին, ու ես ալ գլխուս հարուած մը ստացայ եւ զննին ին-
կայ: Անկէ ետքը բանէ սեղեկութիւն չունիմ:

ՆԱԽ. — Զարդին սեղն ինկա՞ք մնացի՞ք:

ՄԱՂ. — Թե հոն որչափ մնացի չեմ գիտեր. գուցէ երկու օր, երբ
ալիքս բացի, շուրջս դիտկներով չի սեսայ. վստե զի ամբողջ
կարաւանը սպաննուած էր: Մթութեան պատճառով ամեն բան
չէի կրնար զանազանել. ի սկզբան չէի գիտեր թե ո՞ւր եմ. յետոյ
սակայն իրականութիւնը հասկցայ թե ամեն կողմս դիտել էր:

ՆԱԽ. — Արդեօք մեռելներուն մէջ ձեր ծնո՞ղած էւ եղբայր ու
խոյրերուդ դիտկներն ալ գտա՞ք:

ՄԱՂ. — Մօրս դիտելը սեսայ երեսին վրայ ինկած, իսկ եղբորս
դիտելը իմ վրաս ինկած էր. շուտած մահու սեսարաններէն,
աւելին չի կրցայ ստուգել:

ԵԱԽ. — Ի՞նչ ըրի՛ք երբ ալիքերնից բացի՛ք, ոսփի ելա՞ք:

ՍՈՂ. — Երբ ոսփի ելայ, սեւայ որ սրունքս վիրաւոր եր, եւ քե-
ւեւ արիւն կը հոսեր

ԵԱԽ. — Գլուխնուդ վրայ վերք ունե՞ք:

ՍՈՂ. — Ամենեկն առաջ գլխուս հարուած մը ստացայ:

ԵԱԽ. — Գիտե՞ք արդեօք քե ինչ բանով վիրաւորեցին ձեզ:

ՍՈՂ. — Երբ շարդին սկսան, գլուխս ձեռներու մէջ առի. այն-
պէս որ չեի գիտեր եւ չեի կրնար գիտնալ. միայն գոչումը կը
չեի. օրհասական աղաղակները... ու երեց կորօս դիակը
վրաս ինկած սեւայ, կրտսեր կորօս կացինի հարուած մը ըն-
դունիլը զեօին փռուիլը սեւայ... եւ ես մահու ուրուական-
ներու եւ շարդուած դիակներու մէջ իր կիսամեռ մնացի...

Ու այլեւ ինքզինքս շատ վատ կը զգայի, եւ շարդերու պատկեր-
ները դարձեալ ալիքերու առջեւ կը նկարուէին: Մօրս դիակը
սեւայ, այդ պաշտելի, խնկելի դիակը՝ ոսփի ելաւ եւ առջեւս
կանգնեցաւ եւ ըսաւ ինձի «դու սեւար քե՞ զիս սպաննող,
արիւնս խմող, փայրդ շիտող եւ կորայրներդ մտքող ու հայրդ,
այրդ դահիճ Թալեաթը հոս ե եւ անտարբէր կը մնաս, դու
այլեւ ի՞նչ զաւակս չես՝ քե որ ի՞նչ եւ զաւակներուս վրէժը
արեան փոխ վրէժը չի շունչես»:

ԵԱԽ. — Իսկ դուք ի՞նչ ըրի՛ք:

ՍՈՂ. — Յանկարծ արթնցայ եւ որոշեցի այդ բռնեմին, մարդու-
գայլ երկշն՝ Թալեաթը սպաննել, եւ այլն:

(Գիտ Գառազարու քեան Թալեաթ փառայի)

Ու միլիսն մը նայ նանասակներու արիւնը խմող օձին
Գիակակեր բռնեմին գլուխը կը փերուի վրէժի նետով...
Ու այդ մեծ եղեռնագործ անիրաւութեան, չարութեան

Ճիւղ թալէարին զանկը իր որչին մէջ կը հեղձուի.
Եւ այդ Մողոֆ կառնին մարմինը կը բաւալի Պերլին
Քայլերին պալատին աւրներ, սալայասակներուն վրայ...
Հեռակէս վրէժը լուծած է. ստեղծեցնելով Հիդրա յուշկապարիկը,
Անթապարս հսկան զգեսնուած է արդէն:
Կոյս աղջիկներու կարմիր արխնով գինովցած ուղեղը
Գետին քափում է... երէկուան պատեցի Մողոֆին, հրէշին ծածր:
Մարմինը, այսօր սասուածային վրէժի զնդակին հակ փռուած է.
Իրաւունքի, արդարութեան յաղթանակի արբազան դասը,
Գասաւորներու, նախազաններու բեմէն, ի սփիւռս աշխարհի կ'աւետուի
Վրէժ միլիոն մը հայ նահատակներու արեան փոխ-վրէժ:
Ու մասակ առ իւժ հայր, մայր, բայր, եղբայրները ողջակէզուած,
Կը իսայսան նիմակ ըսելով՝ «արեան փոխ-վրէժնիս լուծուեցաւ»:
Ու վրէժի ախոյեանը յաղթանակի գափնին խլելով հերոս,
Ազատ կ'արձակուի Պերլինի վանդակէն, վրիժառու կորսուցր:

Թուր-թալէարը, աշխարհի պատահաս այդ հրէշ վիշապը,
Ի սփիւռս աշխարհի, ամօքանար կը պարտուի...
Իր նիւաղային պագարխնութեամբ զործած վայրագութիւնները,
Տառապանք, ախար, ջարդ, կախաղան, խժոժութիւն հայոց...
Ու անա հայոց արդարութիւնը իր փառակերտ, լուսավառ հակասով,
Ասդի պէս կը ցոլայ զնդակի կերպարանք առած:
Հայութեան սասուածային իրաւունքի վրէժը լուծուած է:
Ո՛վ զնդակ, դուն բո՞ց մըն էիր թէ նե՞ս մը հրեղէն
Որ խաւարակուռ, անբափանցելի, արեան կարօս ու գինով,
Թալէար մողոֆին զանկին մէջ մտար, ուղեղը գետին քափեցիր:
Ան ըղեղը որ գեռ հայոց աղջիկներուն, հարսերուն, մայրերուն,
Ու գեռափրփր բողբոջ կոյսերու արեան կարօքը կը կաւէ...
Շահր մըն էր արդեօք վրէժխնդիր Ենովային,

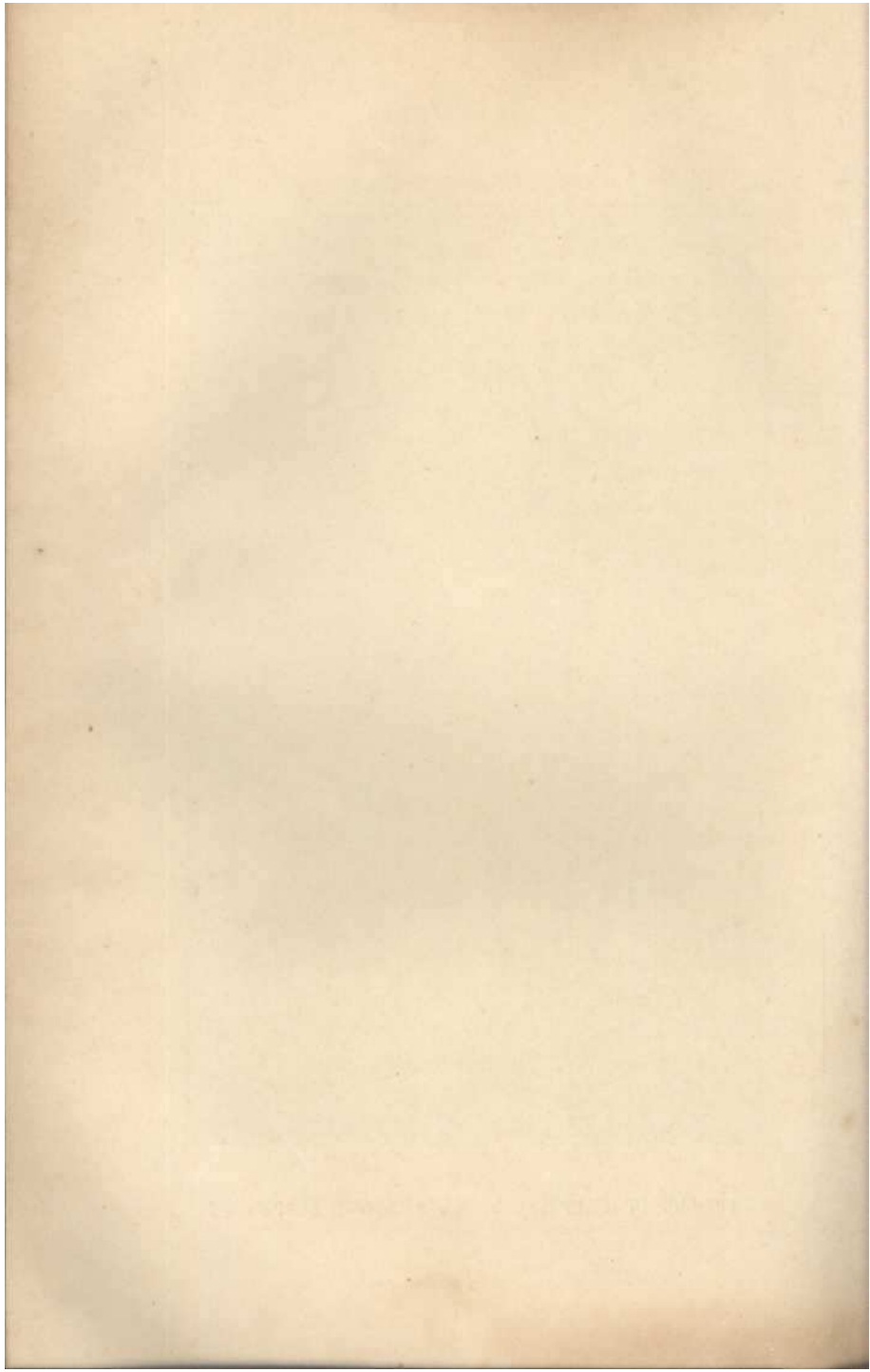
Կամ հզօր Արամազդի սրտումներով սրացար, պայքեցար՝
Չարնուրեկի փոքորիկներու դրդիւնով վրէժ շեփոտելով.
Ոնրագաւ Վիլնէլմին հոգին դողացօցիր, սասանեցօցիր
Իր գանին վրայ, իր դիակակեր բարենի ընկերը սակեցօցիր :

.....
«Կամ մահ կամ ազատութիւն, ցեղիս հայ ոգին է անմահ,
Ամպրոպային, փոքորկայոյզ Մայր Հայաստանի երկինքէն կը ցոլայ...
Արարատ աշխարհի հին փառքի անիւններէն յարութիւն առած,
Մեծն Տիգրանի, Բայր Վարդանի սերունդ վրիժառու կորիւնը.
Վրէժ, միլիոն մը հայ նահատակներու արեան փոխ-վրէժ...
Մութ ամպերը կը փլին, արդարութեան արեւը կը շողայ,
Գիւային մեծ եղեռնին տեսարանը կը պարզուի
Նենգ եւրոպայի առջեւ, Քայլերին սասանին՝ Պերլինի մէջ :
Անխիղճ Վիլնէլմին հրաշակեց, հոյակերտուած պալատին տով,
Գիտապաս դիակը կ'իյնայ զեօին փռուելով,
Ան սնափառ, սին, սուս, շարժայ Վիլնէլմին պալատին առջեւ,
Ռուն սեմին վրայ հայոց արդարութեան դասը խաչուեցաւ.
Եւ այսօր, ո՛վ հրաշքներու հրաշք, անա իր կուռքը կը փերուի :
Ու երէկուան հայոց խաչուած դասը յարութիւն կ'առնէ,
Քայլերին փլած գանին անիւններէն, մոխիրներէն :
Վրէժ... Աշխարհը վրէժի մէջ կ'ապրի այսօր կարծես,
Հայոց իրաւունքի, արդարութեան սաստածային վրէժ :
Ու երեքային նուրիներու միացած միլիոն մը նահատակներու
Պակեցները լուսապսակներ կը հիւսեն վրիժառու կորիւնին.
Նենգ եւրոպան անօրիւմտ այս անգամ սաստածային տեսիլէն,
«Հայր իրաւունքին մէջն է» կը պռուպ, վերլիճելով զօրութիւնը
Ասուծոյ...: «Մարդ մը սպաննեցի բայց մարդապան չեմ...»
«Այ մօրս արեան փոխ-վրէժը լուծեցի, սիրս նանգիս է :»
.....

Եւեթիմի

ՎՐԷԺԽՆԳԻՐ ՀԱՅՈՐԴԻՆ ԵՒ ՎԵՐԱԾՆՈՒՈՂ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

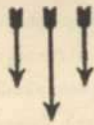

Ա՛խ, մայրութիւն, ո՞վ չէ կերած մօրը կտոր մեղրանոս կուրծէն.
Ո՞վ չէ վայելած մօրը երանութեան կենսաւոյ արեւը...
Ո՞վ չէ զգացած մօրը ջերմ համբոյրը հակօին վրայ նիւանդութեան
Պանուն. ո՞վ չէ վայելած մայրական սիրոյ աւիւնը, շաղը, շողը
Դեռափրփր կեանքի ծաղիկին մէջ ցօղուելու :
Եւ միթէ Աղամ-Եւան իրենց երանութեան պանուն
Դրախտին ծաղկաւափիւն պահասու եղեմին մէջ չի ձանձրացան,
Չի պռոպոյն ենովային երեսն ի վեր բորբոքած բսելով. —
«Ո՞վ ենովա՞ն... մենք մայր մը կուզենք, ամէն բանէ զգուցեցանք.
«Մեզի ինչո՞ւ համար մայր մը չի սեղծեցիր, մայր մը
«Գորովագութ, խանդակաք, անմասն, ամէն բանէ վեր...
«Մեր նիւանդութեան, նեղութեան, ձանձրութեան պանուն
«Մեզ իրախուսելու. մայր մը բեզմէ աւելի գրասիրտ...
«Մայր մը կ'ուզենք, մայր մը... :
Ու անա երանութեան դրախտին մէջ իսկ փնտռուած մայրերը
Անխնայօրէն ջարդեցին դահիճները Թալէաք մողոփին հրամանով :
Անօրէն հրէշները, կարծես իծածնունդ հրէշ նիւաղներ ըլլային,
Մայրական ոչ մէկ լաց ու կոծ, օրհասական աղաղակ ու աղաչանք
Իրենց անզգայ, քարացած սիրտերը ու խնդները չի շարժեց :
Անզբարբար ջարդեցին, մարտեցին, այրեցին, լկեցին...
Եւ անա այդ խանդակաք, զորովագութ, սուրբ, մաքրամաքուր
Նահասակ Հայ մօր զտարիւն զաւակն է որ իր
Աստուածային նուիրական վրէժը կը լուծէ... :
Մայրութիւն... նահասակ մօր ուրուականը մարմնացած,
Մինչեւ իսկ գիշերուան հանգստութեան բունը կը խռովէր,
Երազներուն մէջ դէմը կանգնած մասովը ցոյց տալով ան՝
Հրէշը, որ իր արխանը խմեց, մարմինը կերաւ,
Ըսելով. — «Ջաւակս, իմ արեան փոխ վրէժս թէ որ չի լուծես,
«Տուած կտրս հարա՛մ ըլլայ :»

Ու անա՛ այդ անձնու էր Հայ մօր զաւակը Սողոմոն Քէհլիրեան,
Ճակասարաց, վեհանձնօրէն կը պռռայ դասարանի նախագահին ետեւին.
«Ես մարդ-բօրենի մը սպաննեցի, բայց մարդասպան չեմ»,
«Այլ մօրս արեան փոխ-վրէժը լուծեցի, խիղճս հանգիստ է:»
Կերած կաքր հալալ ըլլայ... մօրդ օրհնէնէր բոզ քեզ պանէ,
Արդարութեան նամբադ բաց է, հերոսութեան սիսզոսը առ քալէ...
Ու անմահութեան փառապսակը լուսեղէն բոզ հիւսեմ քա նակիդ
Եւ զուսաներզակ հայ պուէտները գեղօններով ողողեն կեանքդ:
Ու քեզ դիեցնող, անուցանող սուրբ մօրդ յախենական հանգստութիւն,
Ասուածային օրհնէնք եւ բիւր յարգանք անմահ յիշատակին:
Մառախլապատ մէզերը եւ ամպերը կը ցուին երկինքէն,
Արամազդի շանրի զնդակը կը փայլի, Նեմեսիսի հոգին կը ցոլայ,
Արդար արեւը կը ծագի Պերլիցի սալայասակներուն վրայ փռուած,
Գիտապաս ինկած նիւադը կոխկոտելով ու վրէժ մօնչելով
Կ'անցնի վրայէն յաղքապանծօրէն վրիժառու կորիւնը...:

Քաճիւրէ 1924

ՎՐԻՃ

Վերծառու հարիւն ազգային մեծ հերոս Սողոմոն Թէփօրեանի

Վրիճ... ևս մարմնացած ամենի վրեժն և՛ արդէն
Նահասակ խանդակաբ մօրս արեան փոխ-վրեժը.
Արիւնիս մէջը կ'ենան բջիջները, երակիս լեարդէն,
Ա՛հ, սիրսս բորբոքած, թշնամիս ընեմ զսեպկո՛ծ:

Ք ենական սրբազան վրեժ. հոգիս մէջ ինկած է ան,
Կարծես կայծ-բոց մը ըլլար հուր կայծակնացոյց
Ելնկոտացած կեանք կը փոքորկի Հերակիւսի նման.
Արի՛ւն կ'ուզէ ըմպել, արի՛ւն հոգիս հրացոյց:

Ք ուրիւնս իննախնդիր, կոտորի, ցուէ մազնիսացած
Զարշարուող ազգիս ուրուականներէն կ'ուզեմ ըլլալ նեմեսիս.
Զասուած մը, Արամազդ, հին դարերէն վերածնած
Ըլլամ Ուրկանոս մը, այրեմ սոսիսը վառի լոյսը յոյսիս:

Ք այն մ'է սիրս... ան հրաբուխի պէս կը խրտոյ,
Այլնոս պղծութեամբ, խորհուրդներս, հոգիս արիւնածարաւ
Տառապանքէ ելնկոտացած արբշիտ հոգիս է բոցեղևայ
Թաշկաբ անուանը պլլուիմ, լուծեմ ծնողիս արեան Վրեժը:

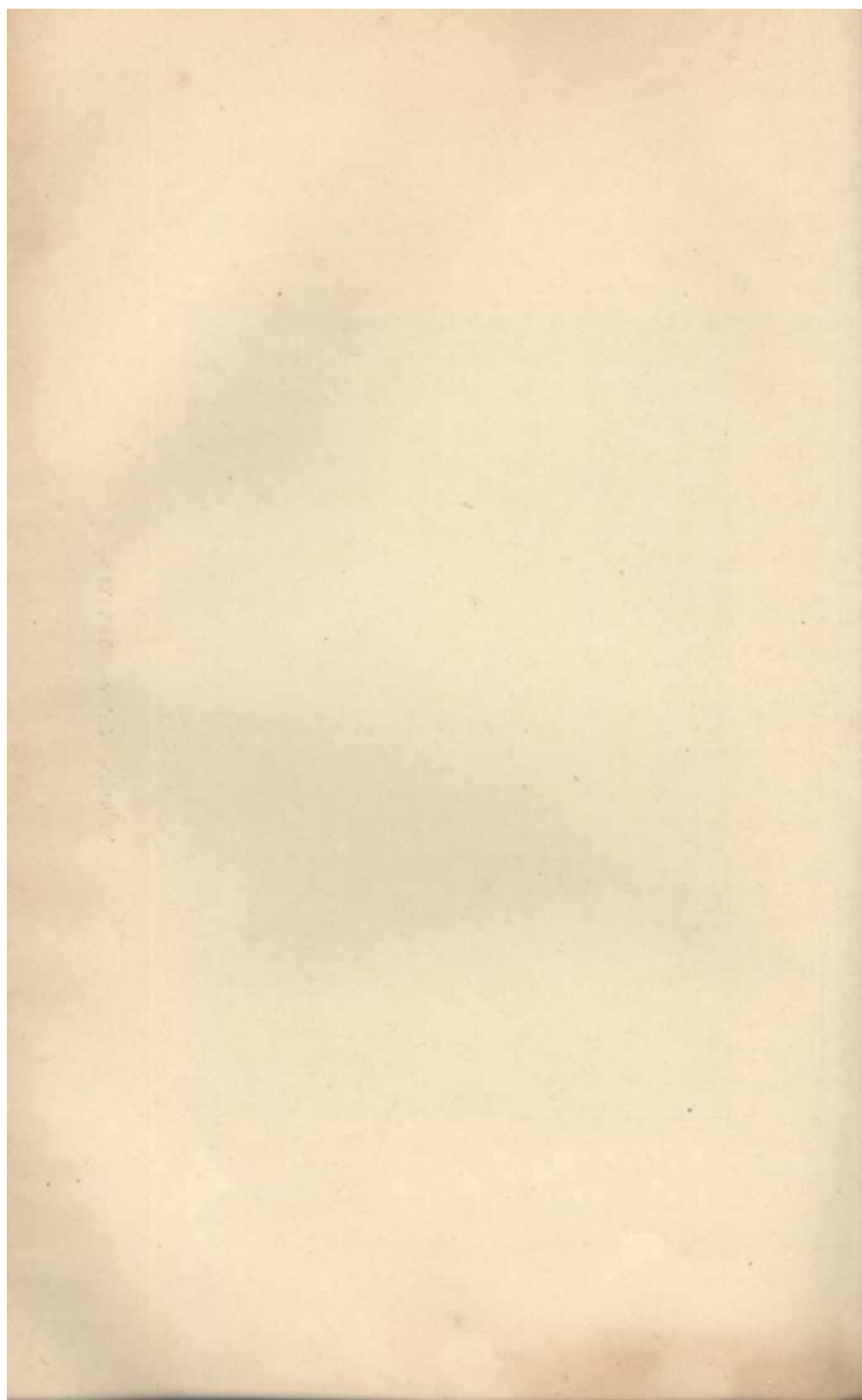
ՄՈՒՐՆԻՆ ՎՐԷԺԸ

Գարին և Եղիազարծ Եղբայրներու
Հայ և Թուրք Մտաւիւանի, Բարի

Մուրնին վրէժը... երջանիկ երանելի օրերու
Մանկուցան, շինարար հոգիիս երգն էր ան :
Ու հիմա իբր ուխտաւոր մը հեռաւոր, նմզեն, պանդուխտ
Ծննդավայրիս՝ Չէնկիլերի աւերակներուն վրայ
Կը սուտանի իբր աստակ մը սարագիր հոգիս...
«Մուրնին վրէժը շինարարութիւն է, երկաթէ կամբ շինէ,
«Պողպատեայ նկարագիր, գաղափարիդ շան մը շինէ,
«Անա մուրնին վրէժը :»
... Վարդեսնիս, մեր մեծ եղբայրը, Ուսա Սարգիսը
Չէնկիլերի անուանի բմբուսարիկը, պայտարը,
Գարինը, ինձի փոքրիկ մուրն մը տուա ու այսպէս
Խրատեց, շինարարութիւն... :
Ու այս գիշեր նամասակ մարտիրոսացած Սարգիս եղբորս
Լուսավառ հոգին կը սուտանի գլխուս վրէժէ...
Հոգիս կուլայ, նոռն հին յիշատակներու օրը ազրիկ կ'ուզեմ
Կը պոռամ, «Սարգիս եղբայր, ո՞ր է իմ փոքրիկ մուրնս...»
Ու նամասակ եղբորս ուրուականին միացած հոգիկ կ'երբայ հետը
«Չծուխն ծխանի...» երբեմնի շէն-շոզ մեր տունը, հայ տունը :
Ա՛ն, աւերակ, ման ու սարսափ, ամայութիւն կը թիւն
«Ռոտիսը անկէ անցեր է, ման ու աւեր կը բազաւորէ :»
Մեծ փիլիսոփայ Վիլհելմ Զիլկոփն տեսած երազը մարմնացեր է.
Ռոտիսը Չէնկիլերէն ալ անցեր է, ինչպէս ամէն հայ զիւղերէ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆՈՒՅՐ ՏԱՌԱԳՈՒՆԻՔ
L'horrible souffrance Arménienne

Մանճարձակ, դժոխային եւ անաւեր ոնիր անամամաւորէն
Ամէն բան սարած է մահուան ովկիանին ծոցը:
Ու շարչարանքի եւ ստապանքի, ցեղին գողգորաներուն վրայ
Ինկած հայրենակիցներու ուրուականներուն հետ կը բազմ.
Կը բալեմ, ամայացած համբաներէ, կանաչազարդ պարտզներէ
Ուր սոխակին տեղ մահը, բուերը կը հուան այսօր...:
Այն երանութեան սոխակները, որոնք եղեմական ծաղկասփիւռ.
Պարտզներուն մէջը վարդին բուսին վրայ սէր կ'երգէին,
Այսօր բնութեան ծոցը դայլալող այդ սոխակներուն տեղ.
Ման, աւերակ, սարսափ, ամայութիւն կ'ողնայ կկուն:
Քսենամին անկէ անցեր է, կոխած տեղը չորցնելով:
Ու դարբազեղ արտները փոխան կակաչի, լուսնկայ ծաղիկի,
Մուտքի, նանասակ քաջամարտիկներու արխնով կարմեր են.
Ու ցորենի կիսաներկ արերը՝ արօրի խօփերով,
Մաներով հողին մէջ մխրնուած,
Ժանգ են կապեր արինի փրփուրներով...:
Եւ կանաչազարդ այգիներու, պարտզներու, ձիքասաններու վրայ
Բացուած սկօսները կմախքներով լեցուեր են:
Ու կարկաչանոս, զուլայ, կարնաբոյր աղբիւրներն ու առուները
Լնացող արիւններու փրփուրներով նեխեր են:
Ու կը բալեմ վազելով՝ կորուած սիրելիի մը հետքերը փնտռողի պէս
Երայայութեանն օրանը տեսնելու, պատանկան մաւրն զտնելու:
Աւաղ, մանասարսուռ լուսին կը սիրէ Ձենկիլերի մէջ.
Աւերակ, աւերակ, ամայութիւն, տեղն իսկ յայտնի չէ.
Աւերակ, դաժան մանգաղը ամէն բան հնձեր է,
Եղեռնաբոյր, անկուտ դիակակեր մողոփն բերանը լեցուցեր է.
Չարհուրելի՛ տեսարան, ամայութեան զիրկին մէջն եմ ինկած,
Ո՞ւր փախչիմ:
Վազելով կ'երթամ Անարծաթը (զերեզմանը), լալու ողբալու.

Հոն նիրհող հայրիկիս ու փոքրիկ քոջս շիրմին վրայ բսելով —
 «Հա՛յր, դու ելիր գերեզմանէն՝ էիչ մրն ալ ես պառկիմ հանգչիմ,
 «Տառապանքէ, շարշարանքէ հիւժած կեանքիս՝ սեղ չկայ հանգչեցնելու :
 Ա՛ն, զարհուրելի սեսառան, բարբառոս վայրենութեան,
 Գերեզմաններուն մէջն իսկ հանգիս չեն բողբոջեր մեռելները,
 Սովալլուկ, մարդակերպ գայլերը շիրմասանիւն ծոցէն իսկ
 Գիակները հանելով լափեր կերեր են.
 Հո՛ն ալ հանգիս չկայ հայութեան.
 «Ու երկնից բոշունները իրենց բոյները ունին պասսպարուելու
 «Եւ աղուէսները, կենդանիները իրենց որջերը ունին հանգստանալու :
 Բայց իրօքը զուակնե՞րը, աստուածապաշտ հա՛յր, աւա՛ղ.
 Հանգստանալու սեղ մը չունի, զլուխին սակ դնելի՛մ քար մը չունի :
 «Եւ ինչո՞ւ, ո՞վ Աստուած, միթէ աշխարհի պատուհասը,
 «Պատիժ, փորձանք, տառապանք, հայոց պահած ես. եւ ինչո՞ւ.
 «Լսէ՛ տառապակոծ ցեղիս պուէտներուն բողոքը,
 «Լսէ՛... որոնք շարշարանքի, խաչին համբան ինկած,
 «Շիրք մը գուր կը մտրան լալով ողբալով քեզմէ.—

*«Երկինք միթէ դու գուր չունի՞ս
 «Բոշուսոն հայոց սերունդին,
 «Հայ արիւնքն շո՞ւս կ'ախորժիս,
 «Կ'ուզես իսպառ կորնչի՞ն :»*

Ու կարծես երկինքի կուսութիւնն ալ հայոց արիւնքով կարմրած է,
 Եւ գահին վրայ բազմող Աստուածը պահուած է դողաստատու :
 Ո՞ւր փախչիմ, ո՞ւր, մահաբոյր չար աշխարհի դեւերէն,
 Ու անա տկանջիս հին անուշ արձագանգ մը կը տրոփէ,
 Կարծես անդաշխարհային ձայն մը մեկանուշ, կը պողայ.—
 «Փախչի՛ր, զուակս Արքիմ, փախչի՛ր, դանիները քեզ ալ չի մտքեն.

«Փախչի՛ր, մուրճիդ սեղը գրիչ մը շինէ իմ կողէս,
«Զարչարանքն, սառապանքս գրէ, եղբայրներուդ փախչիւր,
«Մեր արիւնով զնուած նոր հայրենիք» Հայաստան փախչիւր:

Կանասակ, խանդակաբ լուսանոցի մօրս ձայնն էր,
Որ մահուան նինչէն արթննալով՝ դեռ իմ վրայ, մեր վրայ կը խորհէր:
Ա՛խ, մայրութիւն, գերեզմանին մէջ իսկ զաւակներդ կը մտածես:
Ու կը փախչիմ առանց ետեւ հայելու,
Նախաբայաց հոգիս ուխտով, վրէժով բեռնաւորուած կը սաւառնի,
Հոն, Արարատի արեւազեղ Մասիսի գազաքին վրայ զարգուած
Նիւածանափայլ, կարմիր ծփծփուն դրօշակներուն տակը,
Ու ան կը ծածանի յաղթապանծօրէն Մայր Հայաստանի ձեռքով,
Ազատութեան արշալոյսով վէճվէտն, շղթափայլ:
Ու ան փոքրիկ մուրճիս վրէժը կարծես իր յազուրդը գտած է
Գարեհէ ի վեր մայր Հայաստանի ոտներուն վրայ ձգուած
Կղզուած՝ անզուր ռոտիաց շղթան փերելով...:
Ազատութի՛ւն... վրէժխնդիր եհովային հրեշտակներուն մեղեդին
Ձիւնչ, ներդաւենակ կ'ողողէ Արարատի գազաքէն ազատութիւն
Ու «Նոյեան-Տապանի» աղանիները հրեշտակի կերպարանք առած
Մշտադալար ձիւրենիի ոտերով շինած անբառամ դափնեպսակը
Կը դնեն Մայր Հայաստանի ոսկեգլխակ վեհ հակտին վրայ...
Ու ես անոր հովանիին տակ կանգնած՝ հայ զուսաներգակներուն պէս
Կ'երգեմ նահասակ եղբորս նուիրական երգը... Մուրճին Վրէժը...:

Ձեռնիկեր 1915

Արդար վրէժը... կը լուծեն անոնք որոնք Ասուծոյ
եւ սաղմոսերգոյին պատգամը կ'ըմբռնեն, կը գործադրեն:
Հրեշտակներու մեղեդիները դարերու աղջամուղջին մէջէն
կը շեփորեն անտարբեր անգութ մառնալուստեաներուն ակամարին
«Աղբասին, որբ-որբունիին հաց տուէ՛ր, Ասուծոյ տուած կ'ըլլա՛ս»
Ու անա բարի բարեբարները, ջանակիր ախոյեանները,
Վեն Մելփոնեան զերազնիւ եղբայրները տուին
«Մրտերին» եւ «զանձերին» յանձնեցին Քրիստոսի հարսին,
Արդարունիին, որպէս զի որբունի մայր հայաստանունիին
Որբ-որբունիները անտէր, անխրական բռնաւորները
Մեծ եղեռնէն, մահիկէ մանգաղին տակէն ազատուածները
Այդ օրհնուած «Փանձէն» սնուցուին, ծին, ծաղկին
Ու ներշնչուին, «արէն» հաղորդուին իբր սկիւն աւիւնաբաշխ,
Մեծնան լուծելու համար աստուածային արդար վրէժը...:
Յարգանք յուսանոցի անմահ Գրիգոր Մելփոնեանին շիրիմին
Եւ փառք ու պարծանք վեհոցի իմար Կարապետ Մելփոնեանին
Որ որբ-որբունիներուն «մայր» եղաւ, արդարունիին՝ «մայր»
Եւ Կիպրոսի, Նիկիոսիայի մէջ իբր նոր «Քանան» մը ծաղկեցուցին,
Հայաստանեաց զաւակներուն հին փառքի անխններուն վրայ
Լուսինեան, Ռուբինեան պալատներուն տեղ,
Արեւազեղ դղեակներ հոյակերտեցին տառապեալ որբ-որբունիներուն
Արիւնդուտ բնամիներէն լուսնայն վրէժ լուծելով.

ՈՂՔԱՑԵԱՆ, ԱՆՄԱՀ ՄԵՄ ԲԱՐԵՐԱՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ
Grigore Melkonian

ԱԶԳԱՑԻՆ ՄԵՄ ԲԱՐԵՐԱՐ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ

ՈՐ ԻՐ ԱՄՐՈՂ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՒՐԵՆՑ ԱԶԳԻՆ

Յեղին ասուածային իրաւունքի արդար վրէժը...:

. . . . .

Աւարախի Կովկասեան հոշակաւոր արծիւները վրէժխնդիր
եկած բոյն շինած Կեսարիոյ ծաղկաւափիւռ պարտէզին մէջ,
Ու անա այդ արծիւներու ձագերը կը զաղթեն Գանիրէ,
Գեղածիծաղ Նեղոսի ափունքը, փարաւոններու երկիրը,
Արեւազեղ Ապողոնի, Իսիսի դիւրիչ վարդ ժպիտին տակ,
Վարդակարմիր բաղդերնին ալ կը ժպտի ցոլարձակ, արփաէտ,
Ու իրենց ժպիտներուն հետ խնդացնելով հայութիւնը
Որբ-որբունիները յախտնական, յաւերժութեան օրհնէնքի ժպիտով...:
Ու անոնք, մամոնայապաշտ, քարտիտ ջոյիւրներուն պէս
Զի պահեցին զանձերնին սեւ արտերու, դրամապաշտներու նման...:
Եւ ոչ ալ կուրքի պէս ոսկիէ հորքը պաշտեցին իբր Ասուած
«Զի որ զանձն ձեր է, անդ եւ սիրտ ձեր եղիցին...»
«Յեցեր ապականեն զզանձ ձեր, ով անիծեալ մամոնայապաշտներ...»
Ու ջանակիր առաքեալները տուին, յանձնեցին Ասուծոյ
Սիրող-արտերնին ու ոսկիով լի զանձերնին ցեցերը շապականեցին
Ու փոխան անմահութեան, փառաց լուսապսակը ընդունեցին,
Լռելեայն լուծելով դեւերէն, ցեղին արդար վրէժը...:

ՀՐԵՇՏԱԿՆԵՐՈՒ ՄԵՂՆԳԻՆԵՐԸ

Բարերար Մելգոնեան Եզրայրներուն

Հրեշտակներու մեղեդիները... չինչ, ներդաշնակ,
Երկինքէն ահա կը հնչեն,
Բարերար, շահակիր դիւցազուններուն գոհունակ
Հոգիները աւմահ կը ննչեն...:

Բարեգութ, բարեպետ, բարեխնամ ուսնվիրաներ
Անուննիդ սուրբ աւմահ,
Թե որ սահին ժամանակներ ու դարեր հազարներ
Մելգոնեան աւունը պիտ շողայ:

Հայութեան պարծանք, որքունիին մայր, որքին հայր
Սնուցիք կարով ու մեղրով,
Աւմահուրեան դափնեպսակը հիւսկ ձեզի Աստուած հայր
Հրեշտակներու մեղեդիներով...:

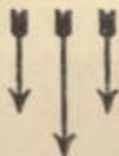
Փափկասունն դշխոյ, իսանդակաբ մայր հայաստանու հիին
Որք-որքունի զաւակները մեծցնելու,
Սրտերնիդ ու զանձերնիդ յանձնեցիք սուրբ արդարունիին
Դեռ թշնամիներէն վրեժ չուծելու...:

Աստուծային պատգամախօսը, սաղմոսերգուն շնեցիք,
Անօրիին հաց տուիք, ծարաւին՝ ջուր,
Մերկին՝ զգեստ, յփուած որբին բոյն շինեցիք,
Ձեզի աչ տուին անմահութեան ջուր...:

Հրեշտակներու մեղեդիները... ջինջ, ներդաշնակ
Երկինքէն ահա կը հնչեն,
Բարեբաւ չափակիւր դիւցազուններուն զոհունակ
Հոգիները անմահ կը ննչեն...:

Գահիրէ, 1929

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն

Մուրճին վրձը

Հ այսասան... մայր խանդակաթ, գորովագուր հայկազեան
Բա՛ց դռներդ ուխտով, վիշտով, վրե՛ժով բեռնաւոր հայուքեան...
Տառապանքի գողգոթաները քափառելով քեզ համար
Ուղեկորոյս ուխտաւորներ ենք, պաշտոյ քու հանճար...:

Ա ժուազեղ, հոյակերտուած ուսանաներդ Լէ՛միածին, Երեւան
Ու աւերակներդ հին փառքերուդ պայտսներուն աննման,
Բա՛ց դռներդ, մենք շինող ենք սննդան քանուոր
Բահով, քրիչով, գրիչով, մուրճի վրեժով արուեստաւոր:

Յ աւերժական քո դրախտավայր եղեմը հայոց ծաղիկափիւռ
Թշնամին քանդե՞ց, հեծե՞ց, արե՞ց, քրա՛ւ մահասփիւռ,
Բա՛ց դռներդ, մենք պիտի ցանենք ծաղիկներ աննման
Վարդին վրայ սոխակները պիտի երգեն զեղօնդ անմահութեան...:

Ա բշարոյսները Վահագնի շաղով շողով, ջինջ եղեամով
Հայոց դրախտը պիտի ողողեն օրհնութեան յորդ լոյսի ցօղով
Բա՛ց դռներդ, քոյրին, քոյրին կարօտ ենք քո դրախտին
Ազատութեան արեւդ քող ցաթե մեր ալ քաղցին....

ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԱԾ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ ԿՈՁԸ

ԻՐ ՎՏԱՐԱՆԻ ԶԱԽԱԿՆԵՐՈՒՆ

L'Appel de la Patrie libérée (libérée)

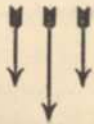

Ս րբունի զշիտյ Մայր Հայաստան սիրասուն հեզահամարոյր.
Քու անուանդ մայրս, եղբայրներս զոհուեցան ու իմ իոյր,
երկոսասան գերդաստանեն, մնացորդ եղբայրներս Մոռաչեան
Շղթադ փշրենի մուրճին վրեժով. երգե՛նք վրե՛ժ շինուբեան...:

Ց արսարուսածին սոսիսը, մեր օձախը փանդեց, մարեց,
Հայութիւնը ֆու անուան զոհեց, ախարեց, ջարդեց ու մորթեց.
Ոսկարսպիկ ու գլխարաց մերկ մնացինք անարուն վրայ.
Ա՛ն, դու գբա՛, Մայր Հայաստան, մուրճին վրեժը պիտի գոռայ...:

Ա զսոսուբեան ողբակեզներ, ֆու զաւակներեդ նահասակ
Առ կտրօսդ մայրական, վերապրող հայեն միս միմակ,
Քու անունիդ ու փառքիդ երգեր ունինք մեկն վրեժ...
Բա՛ց դռներդ, մայր շահակիր, թշնամին շնեմք զտեսիլեժ...:

Ն րանշոյշ կարմիր երկնքիդ օակ նոր կեանք մ՛ստեղծենք,
Միշիտն մը հայ մարտիրոսաց արիւնով ներկուած դրօշը պարզենք,
Հագիով, արտով, սերով, մեզ խախուսէ Մայր հայկական,
Բա՛ց դռներդ, մուրճին վրեժը... պիտի գոռայ, ո՛վ Հայաստան:

ԱՐԵՅԱՆ ՓՈՒՍ-ՎՐԷՃ

Նորածիլ, դեռափրփր, ցանառակ Մանուկ եղբորս

Վրէժ...

... Նեմեսիսը վրէժխնդիր, բոցեղեայ
Ա՛ն կը փոքարիէ էութիւնս.
Արիւնիս մէջն է այսօր՝ կը բորբոքի սիրսս,
Կեանայ հոգիս գերբ ասրուեան,
Ո՛վ ցանառակ եղբայր իմ Մանուկ...:
Ու խորհուրդներս կ'ալեօփին
Պարիկներու պէս աննիւթական.
Տառապամեկի ծովուն վրայ վէժվէտուն...
Արեան փրփուրներու մէջ...
Կը սեսնեմ քեզ, լացող հոգիս աչքերով,
Նորածիլ, դեռափրփր կեանք ջարդուած.
Մառանքները մարմինիդ...
Ու անսց սեպէն շմարած,
Կը պոռամ ասելովս, բիւնախնդիր հոգիսովս,
Արիւնուս գահին ստիպին երեսին. —
Վրէժ, արեան փոխ-վրէժ...:

.....
Այսօր քառասուն մանուկներու սգասօնն է եղերական.
Հերանսու Հերովդէս ճիւղին սուրին սակ իյնող
Նորածիլ, ծաղիկ, դեռափրփր մանուկ կեանքներուն...
Ու սգասօնն է, ցանառակ մարտիրոս արդարներուն,

Քառասուն հազար հայ մանուկ ողջակեզներու,
Որ դանին Հերովդէսը հրէւ, լափեց ու կերաւ
Քու կեանից ալ քարմ ու խնկարոյր:
... Արեան փոխ-Վրէժ... նահասակ եղբայր իմ,
Կարմիր ջինջ արիւնիդ ձայնը արդար,
Իբր բողոք մը կեանքիս, արհա սենչավառ
Վրիժայորդ հոգիս բոցավառ կը շփորէ վրէժ...:
... Այսօր Ապրիլ սասն եւ մէկն է, սգասօնը Բու եւ նահասակներուն,
Տարեղարձը սուրբ մարտիրոս դիցազներուն
Կտորածին, մեծ եղեռնին, ախորին, ջարդին, կախաղանին,
Ու խորհուրդներս ցոլարձակ, ամենի հոգիս մերկածուփ,
Արիւնաներկ կարմիր երկինքէն նախարայաց կը սաւառնին,
Կայծակնաբեւ, շարշարանիդ գողգորաններուն վրայ:
Չոտաքերութեանդ բազինին, ողջակիզուած սեղանիդ Բովր,
Ջարդուած կեանքիդ նշխարներէն հաղորդուելով,
Ու վառուած կեանքիդ բուրվառի Բազր ծուխէն
Հոսած հոյզը, աւիշը, նեկսարը, ծծել կ'ուզեմ,
Պինովնալու համար վրէժի ախունով հրաւէկ...
Ու հաւասնիդ, յոյսիդ, սէրիդ, ջարդուած երազներուդ
Յիշատակը, վրիժագոռ ճնարիս վրայ երգեմ...
Մայր Հայաստանի զաւակներուն վրէժխնդիր
Նոր սերունդին Բեզի պէս նորածիլ դեռասի
Մարտիրոսներու եւ Բու մոխիրներէն վերակենդանացած
Դեռափրփիք ծիլ ընծիւղ մանուկներուն,
Որոնց կուրծքին սակ իբր ասրուածն կը բորբոքի
Հայ սիրքը, Նեմեսիսը, որ կը խրսայ:
Երգեմ նոր սերունդին, նոր Բու երգը վրէժի,
Արեան փոխ Վրէժ...:

Հայկեպ, 1916

Վ. Բ. Է. Ժ.

(Արեւան փոխ-վրէժ)

Հայաստանի նոր սերունդին

Վ. րե՛ժ... կոտորածեմ, կախաղանեմ, ախորեմ, շարդերեմ
Նանասակ մարտիրոսներուն ու եղբայրներուն կմախփներեմ,
Քնար ըն շինեցի, մտաբոցոս ոսկեղիսակ մագերով շար հիւսեցի,
Հայաստանի նոր սերունդին՝ ձեզի վրե՛ժ երգեցի:

Բ. ենասև Իսրայելացիներուն պէս քափառական,
Քնարս ուռնեմներուն վրայ չի կախեցի շալիս.
Ես վրե՛ժ պիտի երգեմ, փոխ-վրեժ արեւան՝
Ո՛վ փիւնիկներ, մանուկներ, Հայաստանեաց ճիւղներ...:

Է. սկը նեմնսիս կը փոքորիկ աշտօր զիս,
Արիւնի մեղն է բոցնդ՝ կայծի պէս հոգիս.
Կը բորբոքի սիրս մարմինս համակ աշիւնով
Նահասակներու յիշատակին՝ յորդառաս վրե՛ժի աշիւնով...:

Ժ. այբոդ արսիս վերջիշումները մեծ եղևնիին
Կարծես բոցեր, շանթեր են ստիպը ընկուն գահավեժ.
Արարտի գաւակներ, Մայր Հայաստանի սերունդ Վահագնիին
Վրեժնիս լուծենք, աններելի սուրբ արեւան փոխ վրե՛ժ...:

ՀՐԷՆԱԾԻՆ ԷՆՎԷՐԻ ՀՈՐՄԱՆՈՎ, ՀԱՆԳԻ ՄԷՋ ԿԱԹՈՐԱԾ ՀԱՅՏԵՐ
Pendus Améniens à Alep sur l'ordre du monstre Enver

ՀԱՅՈՒՆ ՎՐԷԺԻ ԾԱՂԻԿ

Պալիֆ Հայ սերունդին

... Հայուն վրէժի ծաղիկը...

Արարա՛սի, Նոյեան, Հայկազեան կայուսակ երկնին սակ
Եղեմական երանաւէտ անմահութեան դրախտին մէջ,
Քարնանային դիւքանքներու արծաթ շաղով-շողով
Վահագնի վառվռուն սկիւտի արեւին սակ կեանք առնող
Լուսալոյս եղեմներու, ցօղերու հառազայքներով,
Ռակէժին, ոսկեգլխակ Ասղիկի սրբազան սիրոյ ժպիտով բացուած.
Անող, ուռնացող, երփներփեան ծաղիկներուն ծոցը վէժվէսուն..
Ծաղկապանծ, Շաւարսանի շուշան մանիւշակին պէս անբիծ,
Շիրակի վարդին պէս բոսոր, պսպղուն,
Միլիոն մը հայ նահասակներու արիւնով բուսած..
Բոցավառ մորենիին պէս հրեղէն վարդ մը կայ,
Հոն Մայր Հայաստանի մշտադալար դրախտին մէջ.
Ահա այդ է հայուն վրէժի ծաղիկը...:
Վերջէն գալիֆ հայ սերունդներ, Հայաստան աշխարհի,
Մարտիրոսներու անխններէն, մոխիրներէն
Հայրենեաց աւերակներէն, մոխիրներէն վերակենդանացած,
Ռուն խայտաբղէտ ծաղիկներէն
Յաղթապանծ հերոսներու, զինուորներու եւ վրէժի ախոյեաններուն
Վե՛ն հակասներուն վրայ, փառապսակի դափնիներ
Պիտի հիւսէ՛ք, վրէժ երգելով...:
Ու Յաղթութեան երգը շնորհելով, խրախմանքի ու
Բազուսային հանդիսաւոր քափօքը պիտի պննէ՛ք...

Ես այդ հրեղէն վարդի ընծիւղէն կ'ուզեմ:
... Հայուն վրէժի հրեղէն ծաղիկը բերէ՛ք ինձ,
Որուն վրայ սոխակները սէր պիտի դայլայլեն
Ու պանզուխս կռուակները հայրենիքի երգը պիտի երգեն,
Եւ հայ նախապաշտ, անմահ արծիւները,
Հիւք ու հոյզ պիտի ծծեն զինովնալու.
Հաղորդութեան սկիհի պէս, վրէժի նեկտարով արբեցած
Ու զբանաւած պայտարի շահրքերով, ասրաւէկ նետերով՝
Արիւնախանձ աչքերով անզղներ պիտի որսան
Աններեղի հոգիով աղիքներ պիտի լափեն...:
Միլիոն մը հայ նահասակներու յիշատակին
Ի խնդիր արեան փոխ վրէժը լուծելով...:
Ո՛վ վերջէն գալի՛ք Հայասանի հայ սերունդներ,
Ուր որ իմ շիրիմս հանգչի, ա՛խ, բերէ՛ք այդ շառաւիղը ազատութեան
Արիագեղ ցոլներով, շողազուն արաւոյսներու շողով, շողով, ցողով
Հողակոյսիս վրայ սնկեցէ՛ք Հայուն վրէժի ծաղիկը,
... Որպէս զի յաւիտենական նինջով մտափող հոգիս
Սուրբ նահասակներու վնիս արիւնով ծլած, ծաղկած
Վրէժի ծաղիկէն առնէ իր կարօք...:
Ու միլիոն մը հայ նահասակներու քափած արիւնով բուսած
Խանդակաք մայրերու, ննոյշ էոյրերու, դեռափ հարսերու
Արտարի ցողով, արցունքի շիրով բուսած, անսո՛ւ, ուռնացած,
Բոցեղէն մտեմնի պէս հրեղէն,
Հայուն վրէժի ծաղիկը, ծաղկապանձ վարդը
Թոյր ու բոյր սփռող ընծիւղը թէ քառամի, ա՛ն, այն ասեմ,
Իմ խայսացող, հոգին սակը իլրացող հոգիս ու սիրս կը մեռնի,
Սա հոգիս վրիժայորդ, որ ձեզ երգեց վրէժ,
Միլիոն մը հայ նահասակներու յիշատակին, արեան փոխ-վրէժ:

Վ Ե Ր Զ

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ ՈՒ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ ԵՒ ՍԻՐՈՑ

(ԱՆՏԻՊ ՀԱՏՈՐԷՍ ՄԻ ՔԱՆԻ ՔԱՂՈՒԱԾՔՆԵՐ)

ՄՈՒՍԱՅՈՒՆԻՍ

Պեղարուեստաւերցերուն

Մուսայունիս, այս զիւեր հոգիս Մորիէնսի ծոցը սուզուած,
Տառապանքի դայրոցէն ելած, բնութեան զիրքը սերած,
Յանկարծ լուսածագին՝ երազանքիս ծովէն քուար, դիցունիս,
Յաւերժանարանքի լուսայորդ ստիպէ՞ղ աւիւն ծծեցի, մուսայունիս:

Ո սկեզիսակ մագերէ՞ղ ոսկեծին Անանիսի պէս լոյս կը շողար,
Աչքերս զերք շափուղայ՝ Ասդիկի պէս բոց կը ցոլար,
Արեւազեղ այտերէ՞ղ կը փայլէր լոյս անեղջ պուէններուն,
Փիրոս-Ապոլոնի պէս արեւ կուսայիր քեզ պաշտողներուն:

Ի իւծեալ կեանքս արեւի՞ղ կարօտ է, պիտ' պաշտեմ քեզի,
Շիք մը արեւի լոյս, կաթիլ մը քուր լինէ՞ղ արուեստի,
Միտոյ ովկիանէ՞ղ պոս մը սէր սիրոյ արիս մէջը հասի,
Իբր ասուածունի հրաւազո՞ւմ պիտ' խոնարհիմ, ո՞վ մուսայունիս:

Մ է՛ր, սեռակիցներուդ սաղանդէն, հաննարէն, հրաժէն,
Արեմասի իմաստութենէն, ժան Տ'Արի նգոր հաւասէն,
Տուր ինձ Հայաստանի ոսոխին վրան, վրէժ ու շանք քափենք,
Որ Բու խորանդ գեղարուեստի փշրեց, այրեց բժնամին նենց :

Յ. Բաղդասար, լուսնագին, նոր երգ մը յօրինէ մնարիս,
Ռուն լարերը հիւսեցի սեռակիցիդ մազերով՝ հանասակ մայրիս,
Նոր երգ մը, սէր ու վրէժ սառապանէն վերջը կուգան,
Ա՛ն մնարս, պան մը դո՛ւ ամէ, կմախմներով շինեցի գայն :

Յ աւերժահարսունները, լուսնագին արծաթ լինին մէջ սիրոյ,
Թող գեղգեղեն, գեղահրաւ գեղուհիները գեղօն գուսաններու,
Կիրառ, սաւիղ, ջուրակ, մնար, սրինգ ջինջ, ներդաւակ,
Արեւածագին, շողով շաղով քող հիւսեմ իմ դափնեպսակ :

Յ դիմպիական ասուածներու պէս սիրոյ նեկարով զիս լոզցուր,
Սիրոյ սրիս սէր սփռէ, Բագոսի պէս զիս արբեցուր,
Սէր հայրենեաց, հանասակաց, ազգիս, Հայաստան աշխարհի,
Սիրոյ լուսաբուեր տուր հողիս՝ քուչի ցեղիս դրախսն չնաշխարհի :

Յ իսկ նակիս փշեպսակին Բով սիրոյ հարօս մը հաննար,
Շաւարշանի շուշանէն՝ որ բոյրը ու բոյրը կը սփռէ Բո սանար,
Շիրակի վարդով՝ որ սիրոյ ասուածունի Ասդիկ Բո ընկերունին,
Ի յԱւետիս մեհեանին մէջը կը զինովնար անուր բոյրէն :

ԱՅԵՏՈՒՆՆ ՍՈՒՐԲ ԿՈՅՍԻ

(ՆՎԱՐ Գ. Գ. ԲՈՍԵՏԻՆԻ — Ս. ՅԵՐԵՐՄՅԱՆԻ 1903)

L'Annonciation de la sainte vierge
Peinture de Rossetti. 1er Exposition 1903

Հ ոգիս դեռ ծարսալի է՝ Մարիէնային գիրկին մէջ օրօրան,
Վանագնի ոսկի աւելին, յաւերժանարուններու դիրքիչ, սիրուն,
Երազոյ հոգւոյս սփռէ սէր զգլխիչ տղանդէդ, ու իմ կարօտի
Սիրոյ սրտս ծարար յագեցուր լոյսէն աւօտի :

Ի մասնութեան դից մուսա, բանաստեղծութեան եւ շատուանէն
Կարիլ մը չուր տուր անմահութեան հոգիիս, որ կ'այրի երազելէն,
Լուսնագին նկարագեղ աղջիկներու զեղեցիկ նեխաթները բոլոր,
Գիւրանքի, հմայքի, մագիչ սիրոյ արուեստէդ գիրք մը տուր նոր :

Ս է՛ր սիրտուս, Աւետուն Սուրբ Կոյսին պէս աւետ ինձ,
Առաւօտուն, զարթոնքի պահուս ուրախացուր իմ հոգիս,
Գեթեմանի շուտան մանիշակով, Արարտի ձիթենիով, սրբուհիս,
Երազանքիս դափնեպսակը դո՛ւ հիւսէ, ս՛վ իմ մուսայունիս :

Քաճիւրէ 1930

Տ Ա Ռ Ա Պ Ա Ն Պ

Ես ինչո ինչ

Տ առաջանի, եւ հարուածիդ սակ ես լանջես եմ ցցած,
Կուրծես հայու արիւնավրէժ նեկով, սուրով վիրաւորուած,
Հարուածիդ, բոցիդ, շանթիդ սիրսս զրան եմ շինած,
Անվախ գիտով մ'եմ ես՝ դառնութեանդ բաժակը ցնորս կամած :

Ա ռուսուսն երբ արբնցայ յոյսի, յոյսի երազներէն,
Ինկզինես զսայ նիրաններուդ մէջը «վրէժ» պռռալէն,
Ես հայ մըն եմ, ուրուական մը, մարմնացումը նահասակներու,
Վրիժաճարաւ պարիկ մը՝ փոխան հայ մարտիրոսներու :

Ք անվիրայ, ախոր, նահասակ հայերուն հետ ես ալ անա,
Թափառեցայ անապատները ինչ եւ գիտեր՝ լուսին ալ չկայ,
Թանձր մութը շոշափելով երբոր անցայ անդունդներէն,
Գլորեցայ վիհի մը մէջ օտարացած այս աշխարհէն :

Պ ի՛նչ, դի՛ակ, վի՛նր լեցուն է նշխարներովը հայութեան,
Տառապանի, դուն ծո՞վն ես արդեօք միլիոն մը նահասակութեան,
Անա կը լողան մէջդ մայրս, եղբայրներս ու աղջիկները,
Շուրջդ եւ վրայդ պար են բռնած անգութ, նիւաղ հրէշներ :

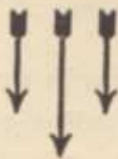
Պ աները սարսափի, ա՛յա, երա՞զ են թէ իրական նախնիներ
Հայութեան համար, որ կառուցիր անապատք բազիններ,
Ահա՛ մայրս որ զիս զիեցուց, կաթնահոս կուրծքն է փշուած,
Ոսկոր մը առի նեխուրներէն, որ կողէն է կոտուած :

Պ. բալո՞յս է թէ վերջալոյս՞ չար աշխարհին անիծուած,
Արի՛ւն, արիւն ու ջարդ, մահ ու սարսափ է սիրուած.
Ես չեմ սոսկար նախնիներէն, ոչ ալ ոսոխէն Հայոց փորձանք,
Ո՛չ ալ կեզմէ, պիտի մահաւորիմ ու պայթաւորիմ, եկո՛ւր դու ստուազանք :

Ն. այիւր կողին մայրիկիս, արիւնահոս վրէժխնդի՛ր,
Ես այդ կողէն նուիրական շինեցի գրիչ մը գրելու զիւ,
Ան պիտի պատմէ բեմամիտն սեփրը, ջարդն ու շարշարանք,
Կիսակ անոր մի դաշիր, ո՛վ իմ բնկեր տառապանք :

Պ. բխոսու, Յոբ երանելին, մարգարէն սուրբ երեմիա,
Շօտափեցին, կեզ սիրեցին, հայերն ալ նոյնը անա,
Ու ե՛ս ալ սիրեցի կեզ, կը սիրեմ ամբողջն ու տուայտանք,
Ա՛յա, միակ գրիչս սնուցանեմք արեան ծով մեղանէդ, ո՛վ տառապանք :

Դամասկոս, 1916

Հ Ա Ի Ա Յ Ք

Գ. Տաղար (Տէր Դրիգոր) Փափազեանի

Հ աւաստ, Տէր իմ, վարդակարմիր արտիս պարտզին մէջէն,
Հրեղէն հաւաստի ծաղիկը շուշանափայլ մի՛ չորցնէր,
Այսօր հոգիս կռապառս մ'ըլլալ կ'ուզէ սրտունջէն,
Վիշտով արքած սիրտս կռասուն մեհեան մը հիմնէր :

Ա լեծուփ հոգիս տառապանքի ծովուն վրայ կը ծփծփայ,
Թաղար արտիս հաւաստի շառաւիղը, ծիր մի փրցնէր,
Շաղսով, շողսով, եղեանով, ցողով ջրէ ու անի, ուռնանայ,
Թոյլ տուր որ ախրնէ՞ ծաղիկին շուշան արեւածաղիկներ :

Ի ի ծեալ հոգիս կ'երազէ օտար աստուածներ, դիմ, անա՛
Մով ցաւի փրփրաղէզ ալեաց հեքը դէպի յասկը սուզուած,
Կ'ուզէ ովկիթնին շասուածը Պոսիդոնը պառսել եւ լեզ ուրանայ,
Ա՛խ, հաւաստի հրաշք մը ցուցուր, շուս, ո՛վ Աստուած :

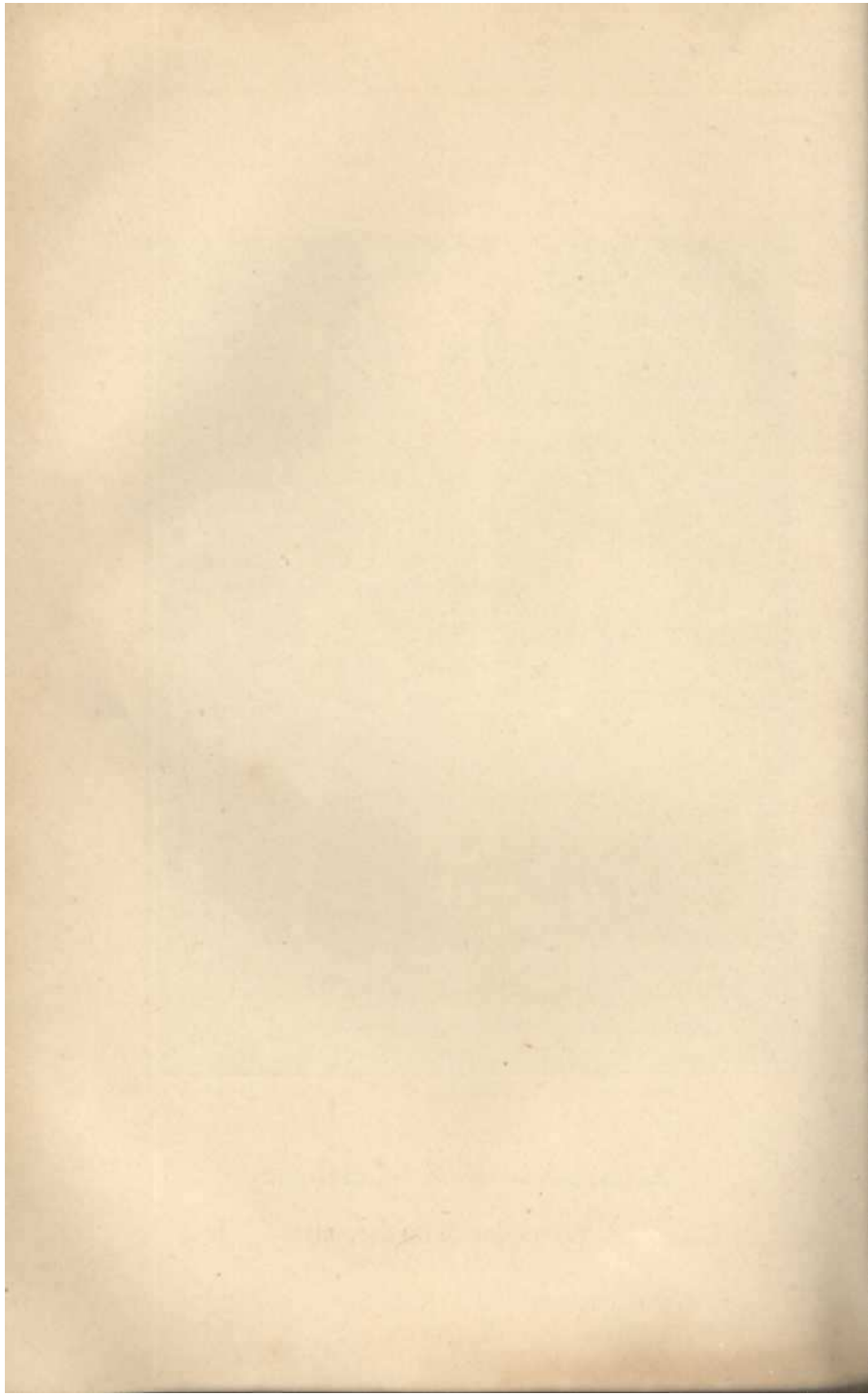
Ա ճնունին մէջ անտանման հոգիս բորբոքած կ'երազէ,
Դեռ կ'երազէ յուսալով հաւաստի հրեղէն ծաղիկին,
Ու կը յուսայ հունս մը անկից մանանեխի ծիլէ,
Անով լանդելու ամէն ինչ նենդ ու վաս հիւաղին :

ԲԱՆԱՍԵՂՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍ

(ՆԿԱՐ ՐՈՍԵՂԻ, Ո. ԲԵՂԲՊՈՒՆԿ 1903)

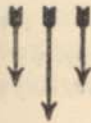

Յ է՛ր, հաւատք, յո՛յս, սէ՛ր, դրախտից վարդերը հրեղէն,
Մտիս պարտէզին մէջ բող որ անին, ծաղիկն առ յաւէտ...
Ընծիւղները ծլին բոյրով, բոյրով, բոցով լուսեղէն
Խանդ ու եռանդ զեղազարդ հրապոյրը կեանքիս արժանէ:

Պ՛ր արագած արհաւազումները հերկէ ակօսէ ցօղով եղեամի,
Ի՞նչ մանրեակ ծաղիկները հրաշափառ շոյէ շունչովդ սաք...
Արշալոյսից հանազնեւով բաց վրիժաձաղիկ մը եղեմի
Ա՛ն, այն ասեմն քեզ պիտի պատշեմ, Ասուած իմ Հաւատք...:

Յանքերե, 1924

Յ Ա Յ Ս

Պարոն Ռուբլև Էքսիկսևանք

Յ ուսայի կեանքս երեկ կ'անէր, կ'ունճանար ծաղկայի
Խանդակաք մայրական զուգուրանքին սակ պաշտելի
Սէ՛ր, խինդ, երգ. կեանքս կը խայտար շի ու շի
Արդեօք երս՞ զ մ'եր բե պատրանք եղկելի...:

Ո՛ հ, այսօր, ահա՛ այդ ցնորքի անցեալ յուշեր
Կը խոցեն սիրօս, կարծես զերթ սուր փուշեր...
Արդեօք վաղը, դու, ո՞վ Աստուած իմ հզօր
Պահած կ'ս ինձի շինջ արեւոս արշալոյս մը բոսոր...:

Յ իշե Տէ՛ր, աստուանքի, չարչարանքի, տառապանքի բաժակը ըմպեցի
Կարթի՛ւ առ կարթի՛ւ դառնութեան շնդին քանցի...
Եւ դեռ կա՞յ... շանք ու մերթիկ, փորձանք դժոխային
Որ իմ գլխուս վրայ՝ անկամուռնի կատաղիօրէն սեղային...:

Մ րբե, Տէ՛ր, բաւ է անկատարիս անսանելի անիծում,
Պանդուխտ բափառականիս գրա՛, արբե սեւ գիրը անյոյս...
Յոյսիս, իղձիս շահը բիւրեղեայ, ա՛խ դեռ էի փշրում,
Ո՞վ պիտի վառե, ո՞վ, ըսե՛, սեր իմ Աստուած, դու Յոյս...:

Գահիկ, 1929

Հ Ա Յ Ը

Յեղիս բռնամիներու 6

Հ այր... Մայր Հայաստանի զաւակն ք դիւցազ հայկազեան
Որուն մեղրածոր արտին վրայ կը խշրայ մանուկը Թորգոմեան,
Փիւնիկը պիտի մեծնայ արեւազեղ Մասիսի հովանիին սակը
Իրաւունքի, արդարութեան վրեժը լուծելու հայր...:

Ա. ~~Գրատարը~~ Կսկի օրրան, կարմիր երկիւնջը իր վերմակ,
Յաւիտենական շահ աստղերը պիտի ցոլան վրան հիմակ...
Ճանաչելներու լոզանքին սակ կրակ ու բոց կօրած,
Վրեժ... վրեժ պիտի լուծե իր նախնեաց զրանը հազած...:

Յ առաջ... անխնայօրէն շարդե, փշրե, քե որ մեծնաս հայ
Կայծակնացայ շանքերու պէս նստեաց վրայ խոյս'
Միշինն մը հայ նահասակներու արեան փոխ վրեժը լուծե...
Թշնամեաց փլած զանին վրայ յաղթանակի կարմիր դօշոյ պարզե:

Ը սօուերները մահու սարսափի մայր Հայաստանը պատած դարերով
Ա՛հ, շուտ պատեկ սեւ խողերը հրեղեկ վրեժի նկերով...
Նեմեսիսի, Արամազդի, Վահագնի բոցավառ շունչին սակը
Ահա՛ կը մեծնայ ժտանը նստաներէն վրեժ լուծելու մանուկ Հայր

Գագա (Պաղեսիւն), 1918

Պ Ա Ս Ե Ք Ա Բ Ը

Մեծ եղևունէն զնրապետդ խոնիս
Ձէնկիւնէրցի հայրենակիցներուս

Պ այսարը... կոռուելով պէտք է յաղթենք անոնց
Թե երբաք հիւսիս, հարաւ, արեւելք, արեւմուտք, ո՛ւր որ գաղթիք
Ամերիկա, Եւրոպա, Անգլիա, Գաղիա, Ալժորվիլ, Բարիզ
Ո՛վ ի՞նչ հայրենակիցներս խոնիս Ձենկիւնէրի կորիզ...:

Ա խոյնան ֆաշ, անվախ եղիւր կեանքի պայսարին կաւին մեջ
Սոքթե յազուկներդ, անտուկ կրկես, կեանքիդ յաց մեկ էջ...
Հեւ ի հեւ, սփնաշան, մարտնչի՛, դարբնի՛ անկասազիտդ.
Պողպատեայ նկարագրով լուսավառ դրոշմե գիտդ...:

Յ ոյսով, հաւաստով, սերով, արեւազեղ կեանքդ ողորկ,
«Ես»իդ դեւ հրեշք, սերիդ սրբազան հուրին մեջ ընկղմե...
Սեր... Հայաստանի, հայրենեաց, ընտանեաց եւ ազգաց
Որուն համար ողջակեզներ տուիւր, զոներ սիրելեաց :

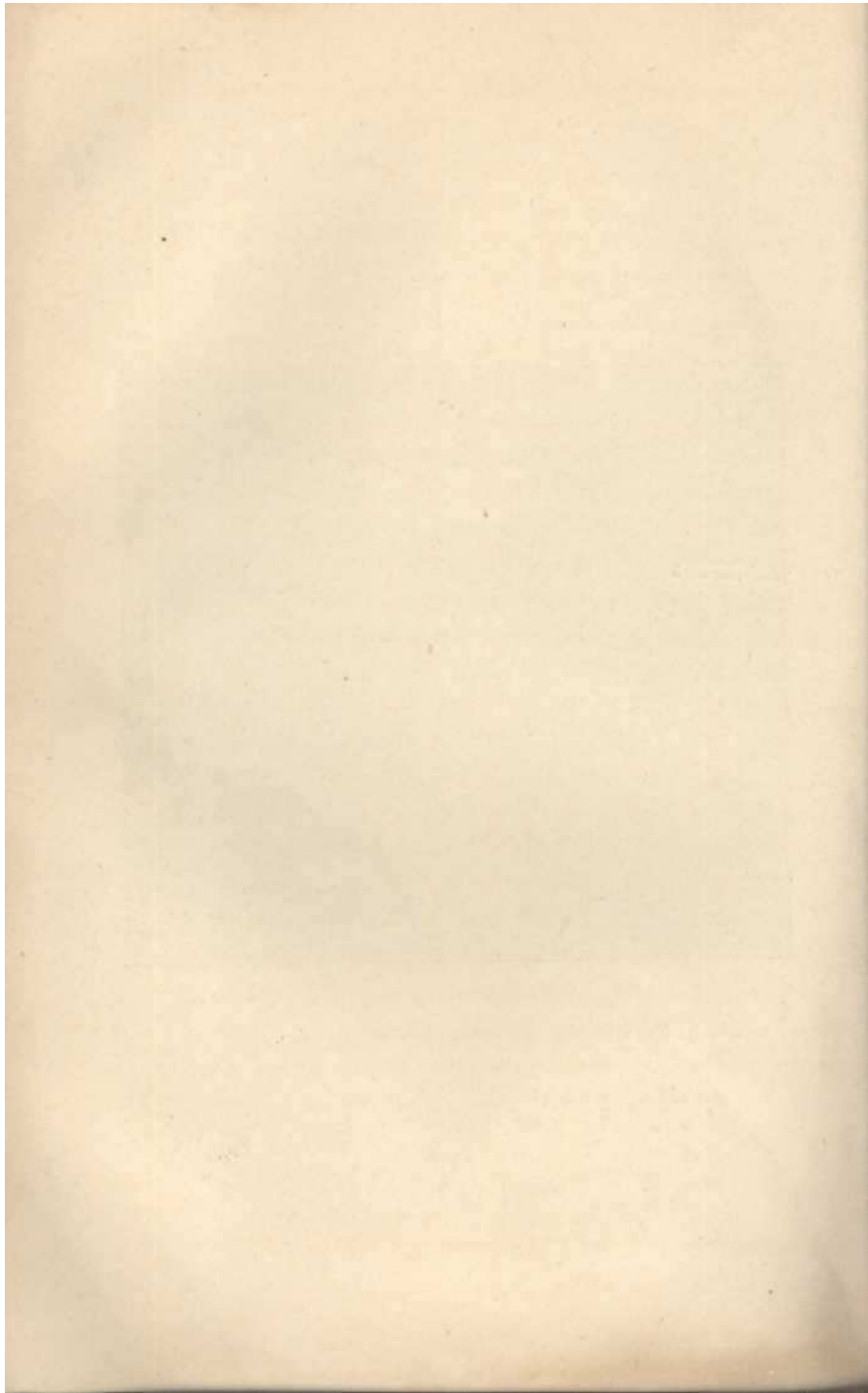
Ք արեւը օստպնեցեք միութեամբ; Հայաստանի վեհ սերունդ
Բանով, քրիւնով, մուրճով, գրիւնով... պայսարե շինեք լոյսնդ.
Ուր որ աչ ըլլաս, անարատ պահե՛ հայ անմահ անունդ
«Օտարին հացը ֆար, ջուրը՝ շնորհ» կ'երգեն պուհեները հայ սերունդ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԿԱՏՆԱԾ ԶԱՍՏՈՒԱԾԸ ԱՐԷՍ

Le Dieu enragé de la guerre Arceles

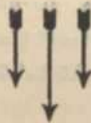

Ա. բարասը հայու օրրան, մի՛ մոռնաւ արհայ մանուկը.
Վահագնի նորստագ արեւին ծակ պիտի մեծնայ փիւնիկը.
Ի՛ր անուանը զոհուող մեր ծնողներու սիրելիներուն
Փոխան, ան պիտի լուծե՛ք սոսիսներէն վրե՛ժը հայերուն...:

Բ. ույ՛կ մը շուքիւն, շու՛ գոռու՛մը՝ ֆաշիստներուն,
«Սահման ֆաշաց զէն իւրեանց» կը շեփորեն վերապրողներուն...
Դիւցազնաբար պայտրեցան սգաստներուն զոհի խնդիր
Քաշի՛ դու աչ ռանվիրայ հայ: Լղիր վրե՛ժի գրօշակիր...:

Գ. սոյնիկեան առաջինութեան խորհրդանիշը սրբազան
Սիրոյ դէմ յարգանք, սոսիսն անգուր վրե՛ժի շանքը...
Ու վերապրող հայերուն աններելի ոգի Նեմեսիսի նման
Ձեկկիկեցի հայրենակիցներս երգեցի ձեզ, վրե՛ժի Պայտառ...:

ՄԱՀՈՒ ՌԻՐՈՒԱԿԱՆՔ

Լիւանց մեռնող ևս ողջնցողներու

Մահու ուրուականը... ա՛հ, դո՛ւն ես, դաժան սխերիմ,
Տե՛ր ողորմեա, տե՛ր ողորմեա, տե՛ր ողորմեա.
Ե՛կ մօտեցիր ինձ, շե՛մ սոսկար, հեկո պիտ պայտարիմ,
Բեզի սպառիմած եմ, հասիր, ո՛վ վրեժխնդիր Եհովա...:

Սոսկա՛ ինձմէ, մա՛հ, շերտաքեանս մէջը, կրակի հնոց,
Յեւանասուր մահիկէ մանգաղիդ շեղքը պողպատեայ.
Կ՛այրեմ, կը շափեմ ժանիֆներովս կայծակնացայտ ու բոց
Անգուք, դահի՛ն մահ, ես արոյրե կեանիս մ՛եմ անահ...:

Անգրաշխարհային սարսափները, կրակ ու բոց դժո՛քի
Ու արխայութեան բարիքները, բարեխնամ բարերարներուն,
Ահ, անկնը սեւայ ես. ես կեանք կ'ուզեմ յոյսի, յոյսի, ծաղիկի
Մահ, սոսկա՛ ինձմէ, ես ոգին եմ հայ դիցազներուն:

Կեանքս զարնան քաղցր երազներով սուղուն
Ու հրայրքը կենսաբոյր, սէր ի սոսիս սանարի.
Չարչարանքի, սառսպանքի բաժակը քամեցի շեցուն
Մահ, սոսկա՛ ինձմէ, ես կասաղի զինով մ՛եմ անեհի:

Որոտումներդ կայծակնացայտ կրակ ու բոց կեանքն աշրոյ
Իմ արոյրկ կմախփս... չեն կարող բոցավառել:

Ոչ ալ զանկս փոքորկայոյց, կարող ե կտրել մանգաղը հնձոյ
Մահ, սսկա՛ ինձմէ, զիս չես կարող դու աշրել...:

Մահերդդ ճիւծուած կեանքերու զարնան ու ձմրան
Ձե կարող սիրսս դողացնել մոլեգին քու նայուածքը,
Ենովայիկն բոց մը, շանթ մը առի վրէժ շուծելու ֆեզմէ դաժան
Մահ, մի՛ մտեկար ինձ, ես ինքս եմ մահու ուրուականը...:

Տիբեթիա (Պաղեսիկ), 1917

★ ★ ★

Կ Ա Կ Ա Ն Ը

Փոքիկն Գոթոս եագուպեանին

Կ ոկոնը... Տէ՛ր պարսիզպան, ծաղիկ կենաց,
Մի՛ հնձեր, բող անի, ուսնանայ, դեռ չէ բացուած.
Ծիլ արձակէ, բոյրով բոյրով ծիլ, ծաղկի բողբոջը,
Մի հնձեր, ա՛ն, մանգաղովդ, դեռափրփր կոկանը:

Ո գետնէ արեգի շողով, շառայլ ցողով, եղեամով,
Կեանք սուր անոտ, կեանք մը վարդի բուրումնաւէ.
Փոքիկնագարդ բող ծիլ անմահական շունչիդ շողով
Աւշալոյսի զով գեփիւռով կեանք սուր արփաւէ:

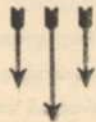
Ն անանչագեղ դրախտին մէջ, աշխարհ-պարէսգի,
Թող ան ալ ծաղկի, բնծիւղի, փայլի շառաւիղ-
Գարնան ծաղիկներուն հետ երգներփետան փառք բեգի,
Թոյր ու բոյր սփռէ շուրջը, երգողաց սաւիղ:

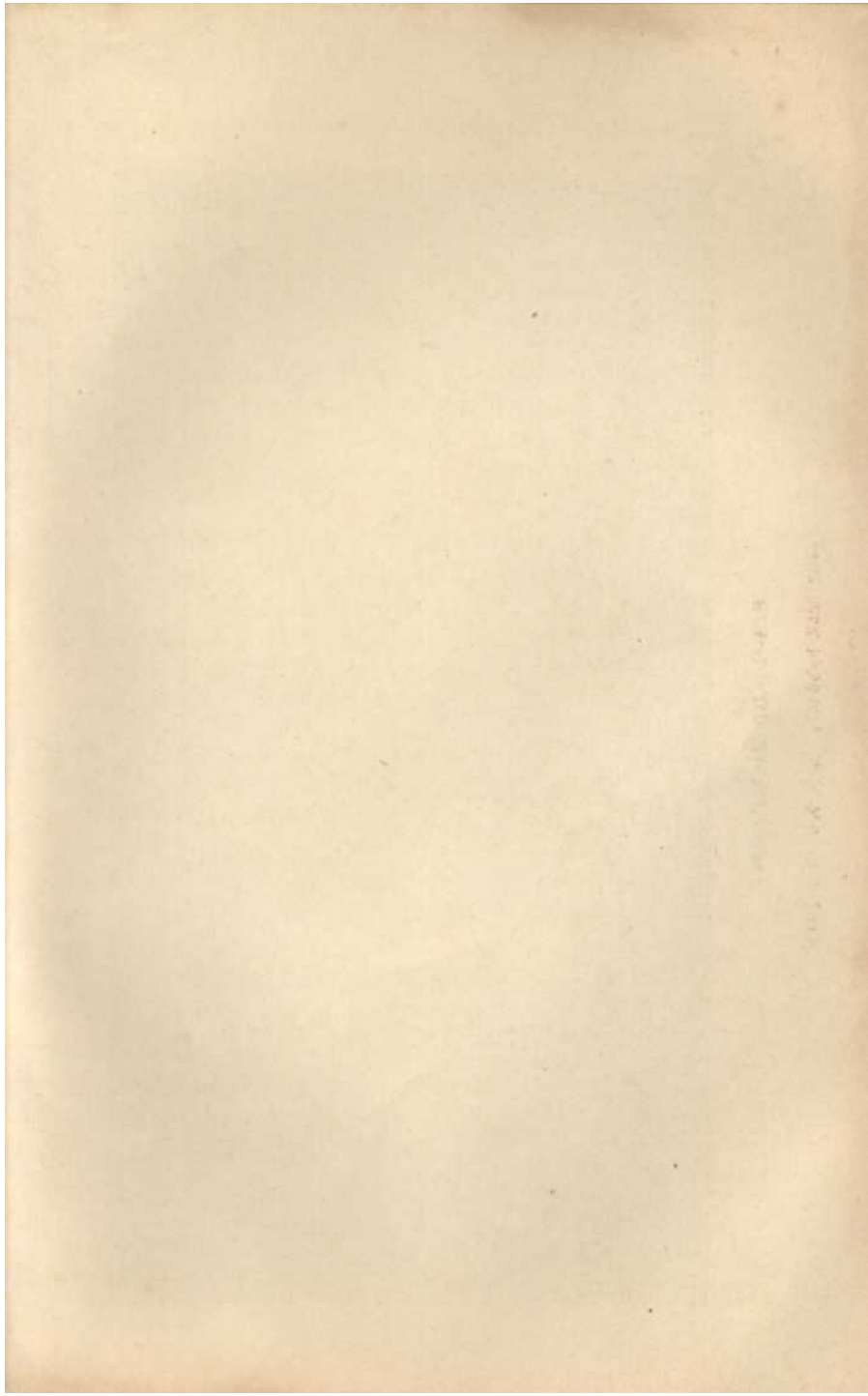
Ո ռոտուծիդ սարսափէն կոկոնին սիրն է դողահար,
Գբուքին, Տէ՛ր, ծիլ, բնծիւղը մի՛ բներ շանքահար
Ձով գեփիւռոյ փշէ՛ կեանք սուր շրլլայ խորակահար,
Շուշանափայլ հանանչներով շաղ սուր ցողունին դալար:

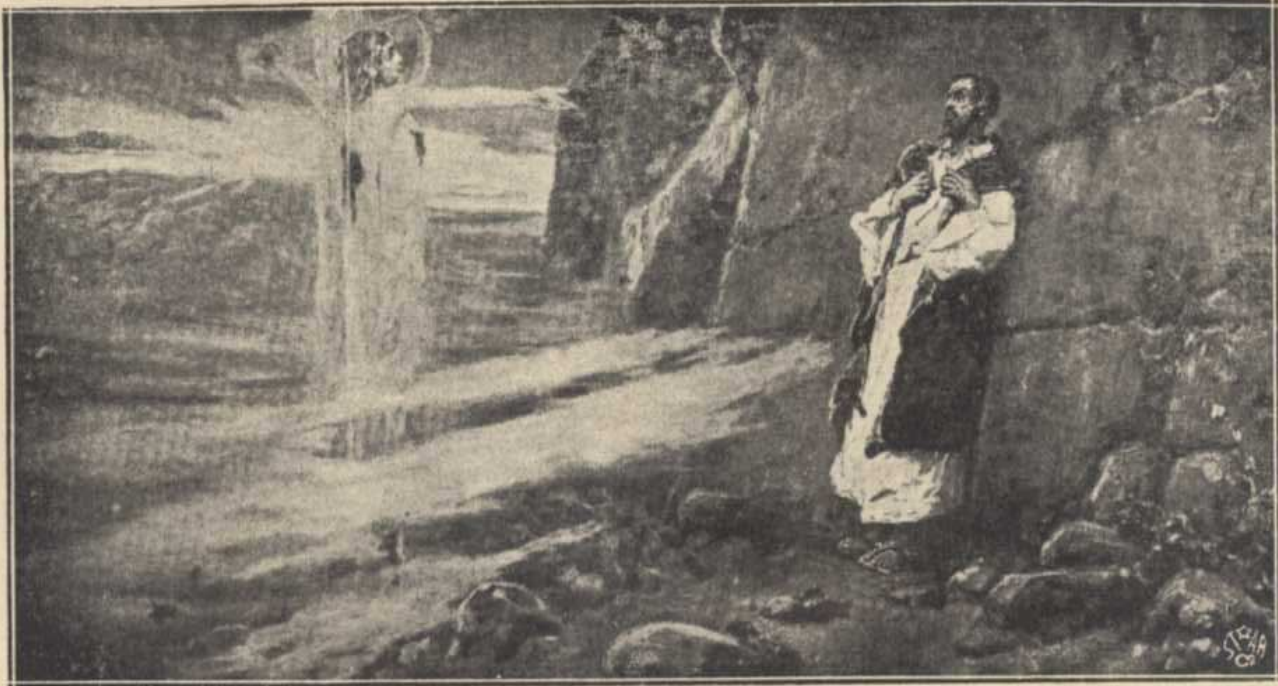
Ն այիւր նրան, գաւրգուրա՛, բարեւեր Տէ՛ր պանապան,
Անմահական շունչոյ փշէ, գլխահակ է ծաղիկը.
Անոր շուրջը սոխակները սէր պիտի երգեն քո անուան,
Տէ՛ր պարտիզպան, ա՛ն, զքա՛ գոնէ պուէս-սոխակը:

Ը սօսուերը սեւ դաժան փարատէ, ցոլա սիրոյ կայծ,
Թող արեւից շաղով շողով լոգանք առնէ բողբոջը,
Ասդերեղ բոց մը, լուսինէզ ցող մը, ո՛վ Ասուած,
Թող ծիլ ծաղկի բնծիւղը, ա՛ն, կեանքն է այդ Կոկոնը:

Մարտիա (Գահիրէ), 1934

ՅՈՒՆԱՅԻ ՀԱՄԱՌՈՅԸ

Le baiser de Judas

(ԵՎԱՐ ԿՈՏԱՐԻՆՅԱՆԻ, Ս. ԲԵՂՈՍՊՈՒԿ 1903)

«Յ ուղա... անիծուած, համբուրելով կը մասնեա զիս»
 «Երեսուն արծաթի տեղ, զիս ի մահ Հերովդէտի՞ն կը զոհես.»
 Այսպէս պոռաց անմահ ուանվիրան Քրիստոս Նազովրեցիին,
 Քրիստոսնէտրեան ջանակիրը, մասնիչ Յուդայի երեսին:

«Պ բառումն մերկածուփ, շանքազոտ, քնդաց մահու հրաւեր,
 Գողզորային ժայռը պատեցաւ, արեւը մարեցաւ մթնեց աշխարհէր.
 Յուդա... ի տես զոհին, հրեղէն ձեռքը, որ կը պոռար.—
 Անիծեա՛ր ըլլաւ, — ու ան խզնին խայթէն եղաւ խելագար:

«Ի խեցին արիւնահոս հակսին շուրջը, փետպակ անցուցին,
 Պոս մը ջուր խնդրեց Խաչեալը, թբու տացախ խնցուցին.
 Սուրեր, նետեր, սուլաններ, անբիծ սիրտը, կողը խրեցին,
 Խաչեալ Ասուածորդիին, արիւնը շիր առ շիր խնցյին:

«Դ դրաց աշխարհը, երկրորդ օրուան իսկ առաւօտուն,
 Մանր մանուամբ յաղթուեցաւ, յարեաւ Յիսուս լուսնծագուն.
 Մասնիչ Յուդան, դանին Հերովդէտը, սուկացին ի տես լոյսին
 Որուն արիւնով ծաղիկ բուսաւ, վերեւէն արեալոյս կը ցայտին:

«Ա բարասը, խորհրդանիւր հայոց ծննդեան ու խաչելութեան,
 Համբուրելով, ծնած հայ մանուկը, մասնեցին Հերովդէտ սոսիսին,
 Խզնիկ խայթէն շե՞ս դողար, անգուր, նենգ, մասնիչ Եւրոպա,
 Վանագնի արեւին տակ հայ փիւնիկը վրէ՛ժ կը խրտայ, ո՛վ Յուդա:

ՄՏԱՄԲՈՒ ԵՂԵՌՆԻ ԳԱՂԱԳԸ

(Հասուածներ)

Պոյսոյ ամեն մի բլուրը մի ճիւղ է, ամեն
մի քաղամասը՝ սառած մի տրամա, ամեն
մի փողոցը՝ ոճիւրների մի յիշատակ :
Երկրագնդի այս հողամասը լի է անով
ևւ սարսուռով, դիակներով : Ամեն մի
խարը մի վերջ է, ևւ ամեն մի ծառը՝
մարդկային արիւնի խճողուած երակ-
ների մի կոյս :

ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆ

Ստամբոլ քաղա՛ք, հազարանիւրան զազանների ո՛րչ,
Եօք բլուրների ուներին չո՛րած դու անկուտ հրէշ,
Մարդ-Ասուածների եւ հանճարների դու սպանդանոց-
եղեռնի՛ ոստան, ուր դարե՛ր ամբողջ, իժերն են ձգնել :
Ստամբոլ քաղաք, անիծուած լինիս, հայու անէժմով,
Եւ մի օր գեսնի փռու մէջ քաւալ զան ու կորնչին,
Անիծաւաղախ ապարաններիդ որմերն անալի...
Ու մի խօլ մերիկ, իր արդարադաս ու լայն թելերով,
Քեի կեզ դէպի անդո՛ւնդը մանուան ու մոռացումին :
Ստամբոլ քաղա՛ք, Ստամբոլ քաղաք, անիծուած լինին,
Եղերակաւկառ միմարէրներիդ սիլուէթներն անխօս,
Ու երկնի դէմ ցցուել են ինչպէս մութ հարցանիւշեր.
Եւ ամպերի հետ առեւ դաւադրում են մարդկութեան դէմ :
Անիծուա՛ծ լինին քո ջրե՛րն արհոս, երկինքդ կապար.
Անիծուած լինին քո փողոցների, ամբոխը վաւաւ,
Ու ոչինչ զիտ բացի ջարդելուց եւ աւերելուց,
Ու դանիւնների ոսկերն է լիզում հնազանդ շան պէս,
Ու անմեղներին բզօսում է, երբ անգոր են նրանք :

Կարմիր հունձիք

Ա. ԵՒՌ

Ն Ա Ր Օ Տ Ը

Երազանքիս դիցու երկն

Ն արօթը... պիտի հիւսեմ, վեճ նակասիդ ծաղիկներով կնկոյց,
Վարդ, մանիբակ, շանպրակ, շահոտրամ, շուշանածաղիկ,
Սիրոյ արեւը պայծառ, պիտի շողայ քեզի ըզձանոյց,
Աստուածային սէ՛ր, բոյր, բոյր սփռելով, երազանքիս դիցունիկ :

Ա րշապուներու լոյսով, յոյսով դեռ կ'սպասեմ քեզի,
Երազանքիս Նիլին ափունքը, արօթիս ցօղերով զեղուն.
Դիւրիչ լուսնկայի ցայգալոյսով, վէսվէտուն ծովը երազի,
Դեռ կը լողա՞ս, կ'սպասեմ քեզ դիցունի իմ պսպղուն :

Ը ազարդ ծովն ծիածան, ոսկեփայլ վառ ասղերու շակ
Բուս, շափուղայ, շողակ, կարկենան, զմրուխտ կը փայլի.
Ես չեմ ուզեր ազամանդ, զոռոզ սնափառութեան անյասակ,
Առաքինութեան ծիրանիդ հագիր, պանունուէ դուրս ելիր :

Օ րեւ ամիսներ ու տարիներ, դեռ պիտ' սպասե՞մ ձեզ երազելով,
Ցայգալոյսին հանանչներով կռակափայլ Նիլին մօտ.
Տոփումներովն արհա սէր, կնար ջութակ անելով,
Ո՞վ «Երազանքիս Նիլի աղջիկ...» սիրող սիրս է քեզ կարօտ :

Յ Ենչանմովդ վառուած եմ, հուրի՛ս, կ'սպասեմ քեզի ցայգուն
Երազանքիս Նիլի ափունքը, յորդ ու ջինջ ալիքներու յասակէն.
Նկարագրիդ պատմունանով, չեմ ուզեր ազամանդներ սին, փայլուն,
Շուտ դուրս ելիր, հառազայքէ վրաս աչքերովդ մեղեսիկէն :

Ք զգլխի վարդ այտերուդ նեկսարք սէր, զիս պիտի դիւթէ,
Եւ ազանքիս դիցունիմ, սոխակի պէս պիտի երգեմ սիրոյդ առաւօսք,
Չեմ ուզեր շափիւղայ, Եւ այի պատմունանք բաւ է, սէրդ անկե՞ղծ է,
Քեզի պիտի հիւսեմ գեղօն, սէր անմահութեան սիրոյ հարօսք:

Նիլի ափունքը Կեզիրէ (Դահիրէ), 1927

★ ★ ★

ՍՐՈՎՉ ԳԻՆՈՎՑԱՅ

Սիրովդ անոյց զինովցայ,
Սիրուն աղջիկ «ջնարիկ...»
Երբ որ կեզ տեսայ,
Անցար իմ մօտիկ:

Աչքերուս բոցով նայեցար
Աչքերովդ հուր կայծակ,
Երբ ինձ հանդիպեցար,
Ճամբան միս մինակ:

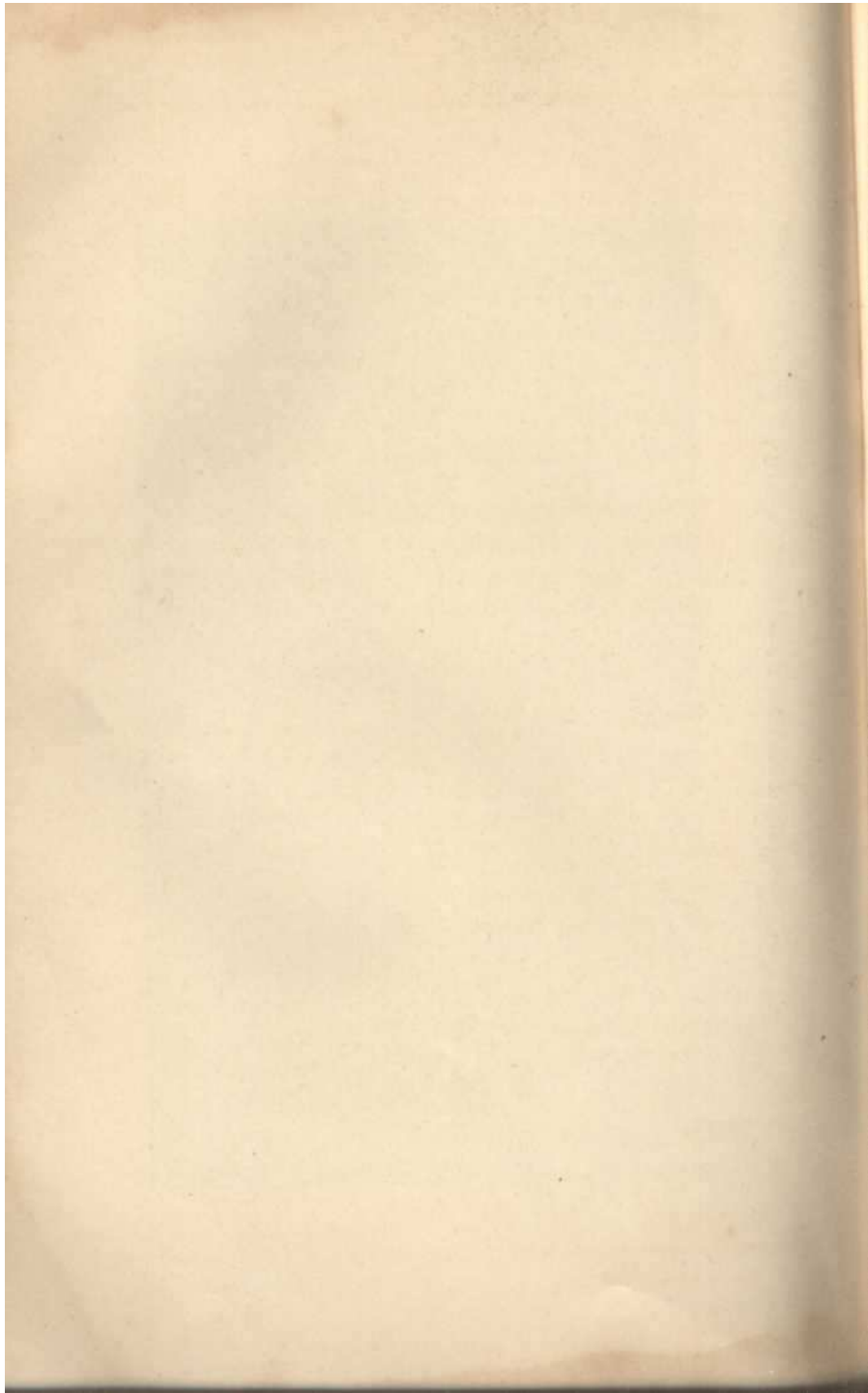
Սիրովդ, ա՛հ, այրեցայ,
Ա՛խ, ինչո՞ւ համար,
Հոգիս կեզ կուլայ
Եղայ սիրահար:

Սիրովդ անոյց զինովցայ
Այտերէդ կարմիր նեկսար,
Ընկեցի սէր արբեցայ
Սիրես եղաւ դողահար:

ԼՈՒՍՆԵԱԳՈՒՆ՝ ՅԱՆԵՐԺԱՀԱՐՍՈՒՆՔ

(ՆԿԱՐ ԲՈՍԵԳԻԻ, Ս. ԲԵԿԵՊՈՒՆԿ 1903)

Վարդի բոյրէդ արեցայ,
Սոխակի պէս սէրդ երգեցի,
Սէր անուշ անմահ
Գեղօններ քեզ հիւսեցի:

Սէրդ, ախն նեցեչուեցայ,
Կարծես պուէ՛ս սաղանդով,
Թեւ առի բարձրացայ
Սիրոյդ նեկսարով զինով:

Սիրովդ անոյշ զինովցայ,
Սէրս անկեղծ աստուածային,
Երբ որ քեզ ժպտուն տեսայ,
Ճամբան աստուն, արեալոյսին:

Տառապակոծ կեանքիս վրայ
Շողացիր իբրեւ արեւ,
Շիկաներ դիցունհիս լուսնկայ
Երբ տուիր ինձ բարեւ:

Արեւը արդեօք նախանձեցա՞ւ,
Երբ քեզի արեւ ըսի,
Ազուար ծաղիկ մը լացա՞ւ
Երբ բոյրդ, բոյրդ երգեցի:

Սրանց քեզ սիրեցի,
Դու այլ ինձ ասա՛.
Սէր ունի՞ս ինձի,
Ես սիրովդ զինովցայ:

Քահիրէ, 1929

Յ իւ՛ւր... թէ սիրովդ արբեցած մի գուսաներգակ
 Հէ՛ք սղայ մը կայ անոյ՛ւ, սէրդ անող ջութակ,
 Կեղծոցնէր ճիւտող, ծաղկազանձ կեանքիդ անոյ՛ւ լելակ
 «Ջնարիկ» ծաղիկ բոյրովդ սիրեցի հոգիովս համակ,
 Աւ երազեցի ինձ, սէրիս, յոյսիս արեւոյտը դու հեռւէ,
 Այսօր սիրավառ սիրող սիրես, բաւ «ռակի սիրող» կը յիւ՛ւր:

Ի բիւրուան երբ արեւի աղօս նանանչները մարին
 Եզր խորհող մարդիկ, գործելէն երբ յոգնած նիրհեն.
 Ես օր մը հանգիստ չունիմ, մէջը այս աշխարհին,
 Անուրջներու ովկիանիս, մէջը սուգուած անհունիս,
 Զարթոնքիս պահուն երբ սեսնեմ լուսինը հեռւէ
 Ա՛հ, իմ լացող աչքերս, սիրավառ աչքերդ կը յիւ՛ւր:

Շ ու՛ւան, մանուշակ, անբիծ յամսիկ, շահո՛ւրան,
 Երբ սեսնեմ աղուտ ծաղիկներ, պարտէզը ման գամ,
 Սիրող սիրես կը տրոփէ ու կ'ողբայ հոգիս,
 Երբ ծաղիկներու մէջ դու չկաս, հնչոյ՛ւ սիրունիս.
 Սոխակի պէս արբեցած, ծաղկազանձ բոյրէդ հու՛ւր,
 Սէր գարուն դալայլող ձայնս, ջիմջ ձայնդ կը յիւ՛ւր:

Է: ակն Ասուած սէր, սիրող արտին անկեղծ սայ յոյս,
 Կը սենչա՛ս նպասակիդ համար որ ունիս յոյս,
 Երբ «ռակի սրտիդ» խորանը վառես աղօթքի ջաներով
 Եկեղեցի թէ տանար, ուխտի երբաս Կիրակի օրով,
 Ես ալ ուխտ մը ունիմ, սածել ինձ գորով, սէրս անու՛ւր է,
 «Ջնարիկ» աղջիկ, աղօթքիդ մէջ դու ալ զիս յիւ՛ւր:

Գաճիք, 1930

Ծ ազիկ... ծաղկոսպանձ անոյ ծաղիկներու բազուկի,
 Շնորհալի օրհորդ, կենայ ղշայ դիցունի.
 Զգլխիչ վաղ քաղցրանու շիրով սիրեցի,
 Ասղիկի պէս սիրոյ դից, անկեղծօրէն պատեցի :

Ս աուպի պէս պիտի մարի բոցը վառվառն աչերիդ,
 Շողը դէմիդ, փայլը կեանիդ, հեշտանիդ.
 Մի՛ շփանար, բոյրդ, բոյրդ, սիրոյ պտուղը լանջիդ,
 Շուտ կը բռնվին կանանչները «ջնարիկ» հասակիդ :

Ղ օղանջէդ սիրասուն, ջինջ, ներդաւնակ, վէտվէտուն,
 Մի հպարտանար, շուտ կը մարի ձայնդ բութակի փայլուն.
 Ինչպէս մարած է հեշտաւեր Կղէտպատային փառքը անհուն,
 Միակ սէրդ որ պիտեք երգեմ անտօնացնելով քո անուն :

Թ բանդ, բոյրդ անու, կեանքի բնիկեր քեզ բնեցի,
 Գուտաներգակ պուէտի պէս կնարանար՝ սէրդ երգեցի.
 Մի՛ շփանար, իմ «ջնարիկ», սրտիդ սկիծէն բմպեցի,
 Իճեցի սիրոյ նեկարք, անկեղծօրէն հոգիս զինձվցուցի :

Կ անաչ, կարմիր, վաղդ, շահաբաւ քաղցրանու
 Սէրիդ բոցով, վարդի փուռով .. չվիրաւորես զիս, զգո՛յն,
 Մի՛ երագեր իջխան, պալատ, կեղծաւորներ խաբուսիկ,
 Երագելով կը բռնամիս վերջը, իբրեւ բացուած ծաղիկ :

Ը ստուերին մէջ ինձնանաւանութեան ծաղիկներ անբոյր,
 Շփացածութեամբ կ'անիին անբոյր գերք ձիւնածաղիկ.
 Անկեղծին սիրքը բաղար է, ո՛վ սիրոյ սերմ ունի անուշաբոյր,
 Թող ան ցանէ, ծիլ կ'արձակէ, սիրոյ անբիծ սէր ծաղիկ :

Դանիթե, 1931

ԵՐԿԵՆՔ ԶՈՒԹԱԼԱ ՍԻՐԱՍՈՒՆ

Վրիժայրդ անկեղծ արեւուն

Երգենք չուրախ սիրասուն... աննման,
Կեանքս ք հաւայն,
Տոռապանք, վրեժ, սէր անհուն.
Կարօտ ք քու երգերուն:

Երգենք թնայն սիրասուն քովիւ,
Գիցունի իմ դիպիւ.
Ոստիաց դեմ սեղացնենք կայծ ու բոց,
Հոգիս ք հենց:

Երգենք, գաղափարիս շարք քոքոցանենք,
Բեկայիս ժայռք ելլենք.
Չար ոստիաց նախանձ հրեշ անանուն,
Վրեժ պոռանք զլուխնուն:

Երգենք վրեժ, միշինն մը սուրբ մարտիրոսաց յիշատակին
Եւհասակներուն սուրբ հոգոց.
Վրեժ, արեւն փոխ-վրեժ սասնածային,
Հայաստանի նոր սերունդին:

Երգենք սեւ շուրթնան դեմ վրեժ քունցքի,
Ոչ կարիւ մը արցունք.
Բարենի դանինն ոստիներուն նիւաղներ,
Իմ վրեժի նոր երգեր:

Երգենք հայրենիք, վրեժ, սէր սիրասուն,
Վրիժայրդ անկեղծ արեւուն.
Հիւսնք գեղօն զուսնեւրգակ սոխակի,
Բոյրով, քոյրով ծաղիկի:

Երգենք հաւաստով սիրոյ, յայտի, յոյսի,
Վաղուան արշալոյսի.
Սիրոյ դեմ յարգանք, վրիժայրդ անկեղծ արեւուն,
Երգենք չուրախ սիրասուն:

Գահիրե, 1931

ՇԱՄ ԷՂ ՆԷՍԻՄԻ ՊԵՐԻԿԸ

Սպասումիս հուրիք

Շամ էլ Նեսիմ, ի՛նչ մոգիչ, դիւքական օր,
Ցայգալոյսի լուսննագին, Ապողոնի գիրկին մէջ հնայնով,
Յորդ ու վնիս, կարկաչանոս օրհնուած Նիլի Ասուծոյ,
Այդ յաւերժանարանի աղջիկ-պարիկը,
Որ կը փայլի բուրգերու, Փարաւոններու, Կղէպասեայի
Արեւագեղ առասպելական էակաց վրայ,
Անա՛ կը ժպտի, այսերէն վարդ Քուշը բացուելով,
Ոսկի արեւին մէջէն սիրոյ նեկսարը կը ցօղէ,
Իր լուսայտոյ ասղազառ սիմֆոնիէն,
Նեղոսի պաղպաջուն, արծաթ ալիքներուն պէս վէսվէսուն
Շամ էլ Նեսիմի պարիկը

Իր իրախնամի սօնակասարներուն կը սփռէ:

Շամ էլ Նեսիմ, ի՛նչ զգլխիչ օր,
Արեւուն շողին սակ, իլիսոնի ծառին տով,
Իլիսոնի պարտէզին մէջ բուրումնաւէս, դալարագեղ,
«Սպասումիս հուրիքն» դեռ կը սպասեմ,
Որ պիտի գար Շամ էլ Նեսիմի պարիկին սիմֆէն,
Հեռանի, պատանի, սիրոյ նեկսարը ծծելու :

.....
Շամ էլ Նեսիմ, ասուածային օր,
Սոխակները, արագիլները, թռչունները,
Սէր սիրոյ անմահութեան երգը կը դայլայլեն
Ի սեռ արմաւենեաց, պուրակներու թաւուսի՛ն ծոցը,

Ջոյգ սիրահարներու սիրաբանութեան,
Որոնք շիր առ շիր կը ծծեն աղանձներու պէս,
Շք-քրտանց... սիրոյ նեկտար,
Շամ էլ Նէսիմի պարիկին սիրայորդ սինկէն հոսած :

.....
Շամ էլ Նէսիմ, այսօր հոգիս զինով է,
Սիրոյ պարիկին սիրոյ նեկտարով, ու կը սպասեմ իմ հուրիին,
Անա ան է կուգայ, իմ «ջնարիկ» հուրիին,
Ճամբայ բացէ՛ք, ծաղիկնե՛ր, անոր բոյրն ու բոյրը զգլխիչ է,
Քան աշխարհի եղեմական ծաղիկները, ճամբայ բացէ՛ք,
Անոր աչքերէն վառվռուն արեւ պիտի շողայ կեանքիս,
Ու ոսկեգիսակ, վէճվէտուն մազերէն՝ ցօղ ու ցօլք արտիս,
Ճամբայ բացէ՛ք «սպասումիս հուրիին», անոր սէրը բազր է,
Աւելի բազր է, զգլխիչ, դիւրիչ է սիրածիս սէր նեկտար,
Քան Շամ էլ Նէսիմի պարիկը :

Կիզիկ, 1928

Քեզ երազեցի սոխակ, բարի շոյս.
Երգիչ կեանքիս արշալոյս.
Գաղափարիս ջանքին շոյս,
Հաւաստիս սիրոյ շոյս.

Սերիս բաժակը լեցուցի,
Քեզ երազեցի:

Բոյնիս համար երգող սեր-սոխակ,
Առանց նայելու ուրիշ բռնակ.
Անկեղծ սերիս մարերգակ,
Գայլաշրոյ հետս ներդաշնակ.

Կորեակ ցանեցի,
Քեզ երազեցի:

Եկ իմ սիրասուն սոխակ,
Գեղօններուս մարերգակ.
Անգղներ կան ուտող դիակ,
Մի՛ բռնիւր, եկ իմ վանդակ.

Վարդ դարպասեցի,
Քեզ երազեցի:

Յայգալոյսին սուղի ծագուն,
Արշալոյսին զարթօնքիս պահուն.
Մորփեռնիս գիւղը սնհուն,
Չայնը լսեցի քո սիրուն.

Սերդ սնոյ լեզուցի,
Քեզ երազեցի:

Ճամբան անցայ ծաղիկին վրայ,

Ուր ուր գացի դեմքդ ճեւայ.

Արդեօք պատճա՞նք սերեղ կուրցայ.

Ո՞ւր կը բռնչիս դու հիմա.

Արիս քաճակը քափեցի.

Քեզ երազեցի:

Պարեկդիս մէջը վարդին վրայ,

Ահա սոխակ մը եւս ճեւայ...

Անոր դեմքին սեր-չոյս կը շողայ.

Պիտ երազեմ անոր հիմայ.

Այլ մոռցայ ինչ.

Թող երազեմ ես:

Գանձրեկ, 1931

